

VIGILIA

1997 / 1

Egyházi konfliktusok és a sajtó
Aszalós János, Bruno Chenu, Wolfgang Duschl,
Gyulay Endre, Egon Kapellari írásai

Ábrahám János írása Márton Áronról

Balassa Péter Nádas Péter esszéiről

VAJDA GYÖRGY MIHÁLY: Claudel és Mell Szent Johannája

Beszélgetés Koronkai Bertalannal

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Lelki egységben	1
----------------	-----------------	---

Egyházi konfliktusok és a sajtó

EGON KAPELLARI:	Egyház és média — szövetség a bonum communé-ra? (Freyné Huszti Piroska fordítása)	2
WOLFGANG DUSCHL:	Az egyházi vezetés és a nyilvánosság konfliktusokban (Bernát László fordítása)	8
BRUNO CHENU:	Konfliktusok az egyházban (Vassányi Miklós fordítása)	14
GYULAY ENDRE:	A katolikus sajtó hangja	21
ASZALÓS JÁNOS:	Őszinteség és tapintat	24

OTTO PÖGGELER:	Heidegger és Bultmann: filozófia és teológia (II. rész; Gáspár Csaba László fordítása)	29
ÁBRAHÁM JÁNOS:	A családfő főpásztor (I. rész)	35

SZÉPÍRÁS

MARNO JÁNOS:	A vándorfestő dala (<i>vers</i>)	43
PAUL CELAN:	Csupa álomalak...;	43
	Forgandó kulccsal; Anabázis;	44
	Szólj te is (<i>versek; Marno János fordításai</i>)	45
TANDORI DEZSŐ:	Valaki elmegy, valami nincs (<i>elbeszélés</i>)	46
VÖRÖS ISTVÁN:	Zuhany (<i>vers</i>)	51
VAJDA GYÖRGY MIHÁLY:	Paul Claudel és Max Mell Szent Johannája	52
BALASSA PÉTER:	A mélabútól a megakadt fájdalomig (Nádas Péter esszéiről)	56

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BÁNFALVY BEÁTA:	Koronkai Bertalannal	66
-----------------	----------------------	----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	76
---	----

Lelki egységben

Az emberi személyt ma jobban ismerjük, mint valaha. Túljutottunk a szubjektivizmus eszmerendszerén, amely azt vallotta, hogy a személy legfőbb jellemzője és értéke: autonómiája. Magunk mögött hagytunk két szélsőséges ideológiát is, amelyek az egyént csupán egy csavarnak, alkatrésznek tekintették a társadalom vagy a gazdaság hatalmas kollektív gépezetében.

Akik ma az emberi személyt vizsgálják, azok egyfelől elismerik feltétlen méltóságát, másfelől rámutatnak arra, hogy a személy „dialogikus”: kapcsolatokban, közösségben, másokkal való kommunikációban bontakozhat ki és válhat önmagává.

Ezt a szabad szeretetközösséget Krisztus mutatta és hozta meg számunkra: az üdvösség részesedés Isten szeretetétében. S az egyház nemcsak arra kapott megbízást, hogy hirdesse és közvetítse az üdvösséget, hanem arra is, hogy saját közösségében, tehát tagjai között — legalább csíraszerűen, a törekvés, a szándék szintjén — meg is valósítsa azt.

A keresztyén ember arra kap meghívást, hogy „a béke kötelékében fenntartsa a lelki egységet” (Ef 4,5). Adottságai és kitűzött célja szerint tehát a krisztushívők közösségének mentesnek kellene lennie minden konfliktustól, az emberi világban oly gyakran fellépő széthúzásoktól, viszályoktól, az emberek közti érintkezésben rendszeresen fellépő zavaroktól, rövidzárlatoktól. Hiszen az egyház, belső lényegénél fogva, a szeretet tökéletes kommuniójára és kommunikációjára mutat rá, úgy, ahogyan az a Szentháromságban öröktől létezik, s a jövőendő beteljesülés reménye és követendő példája, nekünk, megváltott, de bűneinkkel küszködő embereknek.

Az egyház és a sajtó viszonyáról csak akkor kaphatunk teljes képet, s juthatunk el valódi megoldásokhoz, ha az egyházat nem pusztán egy társadalmi intézménynek tekintjük a többi között, a média eszközszerét pedig a társadalmi kommunikáció egészében vizsgáljuk. Hiszen az egyház isteni küldetésénél fogva kommunikatív közösség. A média pedig csak akkor tölti be funkcióját, ha valóban a kommunikációt, egymás jobb megértését szolgálja.

Ha adódnak konfliktusok a közösségben, zavarok a kommunikációban az egyházon belül s az egyház és a világ között, Pál szava bátoríthat: „Meg vagyunk ugyan váltva, de még reményességben élünk... Gyöngeségünkben segítségünkre van a Lélek is, mert nem tudjuk, hogyan imádkozzunk helyesen” (Róm 8,24-28). A Lélektől remélhetjük, hogy elhárítja kommunikációs zavarainkat: megtanít imádkozni Istenhez és jó szót szólani egymáshoz.

Egyház és média — szövetség a bonum communé-ra?

EGON KAPELLARI

1936-ban született. 1981 óta a Gurk—Klagenfurti Egyházmegye püspöke. Az előadás a UCIP nemzetközi konferenciáján hangzott el Bledben (Szlovénia), 1996. szeptember 26-án.

A pápa üzenete

II. János Pál pápa első ausztriai látogatásakor, 1983 szeptemberében tette közzé igen nagyhatású felhívását, mely az egyház és média szövetségére buzdít. A pápa akkor a bécsi Hofburgban a tudomány, a művészet és a publicisztika számos képviselője előtt az ember és világa iránti közös felelősségvállalásról szólt. A média képviselőihez címzett, külön erre vonatkozó felhívása a beszéde végén hangzott el, a következőképpen:

„Most pedig Önökhöz fordulok, akik publicistaként fontos szolgálatot tesznek az embereknek: közvetítenek a média segítségével. Köszönöm Önöknek, hogy nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az egyház szava látogatásom napjaiban is oly sok embert elérhetett.

Azon számtalan ember nevében, akik várják és igénylik az Önök szolgálatát, kérem Önöket: építsék a hidakat kitartóan a legtávolabbi partok között és a határok felett. Az Önök országa különleges lehetőségeket kínál ehhez. Ne csak kérlelhetetlen diagnosztizáló szemmel tekintsenek az emberre és a társadalomra, hanem reménnyel is, érzékenyen a lehetséges pozitív változásokra. Tegyék lehetővé a jó számára, hogy legalább ugyanolyan izgalmasan jelenhessen meg, mint a sajnálatos. És mutassák meg a rosszban az azzal együttjáró jót is.”

Végül a pápa összegzőképpen az egész hallgatóságához fordult, és így szólt: „Íme az ember!» E szavakkal foglalom össze az Önökhöz, tudósokhoz, művészekhez és publicistákhoz intézett töredékes üzenetemet. Mindig lássák és hallják meg őt: a remélő, szerető, szorongó, szenvedő és vérző embert. Legyenek szószólói, óvják világát: ezt a szép, veszélyben forgó Földet. Mindez egybeesik az egyház törekvésével, amely állhatatosan arra tekint, akiről Pilátus azt mondta: »Ecce homo«, »Íme, az ember!» Jézus Krisztus — Isten és az ember fia — az út a teljes emberség felé. Ő a cél is. Sokaknak adassék meg, hogy őt újból felismerjék — Önök által is.”

Ez a pápai üzenet — legalábbis rövid távon — szokatlanul erős visszhangra talált. Gerd Bacher, az Osztrák Rádió általános intendánsa a pápának az újságírókhoz intézett szavait írásban rögzítette. Persze hamar visszatért minden a rádiónál és a televíziónál a régi kerékvágásba, a régi napirendhez, amelyet elsősorban az a cél határoz meg, hogy szórakoztasson és maximálja a saját

piaci részesedését. A pápa felhívásai inkább zavaróan hatottak.

Az egyház lényegéből adódóan nem önmagáért van, hanem Istenért és az emberért. Amikor a pápa 1978 szeptemberében, pontifikátusa első prédikációjának végén felkiáltott: „Aiutate il Papa!” — „Segítsetek a pápának!”, akkor ez egyrészt minden katolikus felszólítása volt az egyházon belüli szolidaritásra. Másrészt viszont felhívás volt az emberek, az egész emberiség szolgálatában nyújtandó segítségre, amit az egyház az Isten szolgálatától elválaszthatatlannak tart. A pápa ezért — négy elődjével egyetemben — nemcsak fáradhatatlan misszionáriusként, a keresztény hit követeként működött, hanem a „bonum commune” szószó-lójaként is, az ember védelmezőjeként, legyen akár megszületett vagy még meg nem született, egészséges vagy fogyatékos, keresztény vagy más vallású, vagy vallásos meggyőződés nélküli.

A jó hatalma és tehetetlensége

A világban lévő jó többnyire nagyon sérülékeny. Védelemre van szüksége. Védelmet az tud nyújtani, aki hatalmas. Az egyháznak — az ember, a „bonum commune” szószó-lójaként — ezért szabad, sőt kell törekednie az ilyen hatalmasokkal való együttműködésre. A hatalom nem egyértelmű fogalom, hanem inkább paradoxon. Joggal beszélünk a „kiszolgáltatottak hatalmáról” és a „fogságban lévők szabadságáról”. Egy védtelen gyermek a bája révén „hatalmas”. Mahatma Gandhi, Martin Luther King, Teréz anya „hatalmas”, mert rengeteget tettek az erkölcsi felelősség iránti érzékenység növeléséért, bár a kormányok például az abortusz elleni felhívásaiknak semmilyen, vagy kevés figyelmet szenteltek. Így hatalmas az irodalom és a képzőművészet is. Szolzsenyicin 1967-ben azt mondta: „Egy nagy író olyasmi, mint egy második kormány. Ezért nem szerette soha egyetlen kormány sem a nagy írókat, hanem csak a kicsiket.”

Az igaz szó ereje

Még élesebben jelenik meg az oly gyakran és olyan könnyen figyelmen kívül hagyott, vagy sárba taposott, tehát látszólag kiszolgáltatott szó hatalmának paradoxonja abban az orosz közmondásban, amellyel Szolzsenyicin befejezte a Nobel-díj átvételekor mondott beszédét: „Az igazság egyetlen szava képes az egész világot ellensúlyozni”.

A média az „igazságnak ezt a szavát” el tudja nyomni. De szárnyakat is tud adni neki. A diktatúrák mindig is kapva kaptak a médián. Tudatában voltak és vannak a szó és a kép hatalmának, amelyről joggal elmondható, hogy a „másik” szó: a szavak és a képek óriási hatással bírnak: építenek és rombolnak; vigasztalnak és elkeserítenek; gyógyítanak és megsértene; rávilágítanak az igazságra és hazugságokat terjesztenek, békét szereznek és háborúkat okoznak.

Egyszer egy idős férfi, aki mindezt bőségesen megtapasztalta — XXIII. János pápáról van szó — a Sixtus-kápolnában, Miche-

langelo utolsó ítéletet ábrázoló freskója előtt egy újságíró-kongresszust fogadott. A szóval elkövetett oly sok visszaélés felett érzett prófétai harag helyett korából adódó bölcsességgel és letisztultsággal mutatott a pápa erre a drámai képre, és így szólt a média-szakemberekhez: „Az is, amit Önök írnak, az eljövendő és a már zajló isteni ítélet alá esik”.

Az egyház mint önellentmondás

János evangéliumában olvashatjuk, hogy azok a tanítványok, akiket Jézus éppen meghívott követésére, megkérdezték tőle: „Mester, hol laksz?” (Jn 1,38). A teljes *Újszövetség* ismeretében Jézus háromszintű, háromtagú választ ad erre a kérdésre. Így hangzik: nálad, benned lakozom, ha engedsz engem ott lakni. A többi egyes embernél is lakozom, akik engednek engem náluk lakni. Végül pedig köztetek lakozom, ha teret engedtek nekem, és én közösséggé formáljak titeket. Ez a közösség az egyház. Ennek az egyháznak a lényegét a Biblia számos, egymást kiegészítő képben fejezi ki. Egyrészt egy dinamikus képben Isten vándorló, zarándokútját járó népéről, másrészt egy inkább statikus képben Isten házáról és templomáról, az egyházzal mint Krisztus titokzatos testéről.

Az egyház misztériuma

Ezeknek a képeknek az együttese és egybefonódása nem engedti, hogy az egyházzal pusztán mint egy egyesületről szóljunk, amelyhez az ember lazán kapcsolódhat és amelyből kisebb formások elintézésével minden további nélkül ismét kiválhat. Az egyház misztérium. Túlzott követelmény és feltételezés. A túlzott követelményről többnyire mint negatív kihívásról beszélünk, amelyet az ember inkább elutasít. Ma az egyház sok ember számára ilyen negatív, túlzott elvárásként jelentkezik, amely megkérgesedett, megmerevedett, vagy éppen túlságosan is a korszellemhez alkalmazkodott.

Jól csak a szívével lát az ember, mondta Exupéry. Ez az egyházra is érvényes. Azok számára, akik valóban ismerik, az egyház településeket, országokat, földrészeket fog át, tele van élet- és reménycsírákkal. Mindenkor mindenféle életkorú és szociális helyzetű jó embert egyesít. Ma is sok szentet foglal magába.

A türelem és a prófétai harag

Mindig magába foglal azonban sok olyan megkereszteltet is, akik az egyház képét elsötétítik a legkülönbébb bűnökkel. Konfúziói — éppen manapság — elmosódtak. Egyrészt szüksége van a prófétai türelmetlenség karizmájára saját háza táján és a társadalomban. Másrészt az egyház, ahogy Szent Ágoston mondta, türelem is. A kétféle karizma közötti ellentét gyakran feszítő, és csak egy szélesre tárt szív logikájával viselhető el. Az egyház útja, ami a határok meghúzását illeti, Jézusnak két, egymásnak látszólag ellentmondó szava között vezet. Az egyik rideg és így hangzik: „Aki nincs velem, ellenem van; aki nem gyűjt velem,

szétszór” (Lk 11,23; Mk 12,30). A másik: „Aki nincs ellenetek, veletek van” (Lk 9,50).

Az egyik ige kritikusan elhatárolódó, a másik szintetikusán egyesítő. Mindkettő elválaszthatatlan az egyház lényegétől anélkül, hogy eleve eldöntött lenne, hol lehetséges az identitásvesztés nélküli szintézis és másrészt, hogy az egyes esetekben a kritikus elhatárolódás lágy bölcsességgel vagy prófétai haraggal okoz-e nehézséget.

Az egyháztörténet bőségesen hoz példát mindkettőre: nagy, merész szintézisek, katedrálisok, teológiai summázatok és az „ars vivendi et moriendi”-t mint összművészeti művet célzó barokk törekvések formájában — és haragos, vagy legalábbis határozott „nem” a világban uralkodó korszellemmel kötendő szövetségekre, a kora keresztény mártíroktól kezdődően egészen a közelmúlt tanúságtevőig, mint Alfred Delp jezsuita atya és az egyszerű tiroli plébános, Neururer.

A szintézisek persze ócska kompromisszumokká silányulnak, és a prófétai elhatárolódások pusztító dühvé fajulnak, ha nem komoly, imádságos és szenvedésre is kész krisztuskövetésben gyökereznek.

Az egyházzal mint misztériumról itt elmondottak háttérismertében kapnak jelentőséget az ún. „kényes ügyek”-ről szóló viták és konfliktusok, és ezzel egyidejűleg bizonyos fokig relativizálódnak is. Ez persze nem azt jelenti, hogy a velük kapcsolatos nézeteltéréseket kisebbiteni kellene.

Az egyház az Areopágoszon

Szent Pál képe Pál apostol az athéni Areopágoszon tartott missziós prédikációja során a bölcsesség tanítójából prófétává, végül pedig Jézus Krisztus bolondjává vált. Annyiban volt a bölcsesség tanítója, hogy hallgatóságának előismereteire, előzetes megértésére támaszkodott: az athéni fórum pluralisztikus volt. Voltak közöttük, akik csak szórakozást kerestek, voltak, akik a bölcsességet keresték, és voltak igazi istenkeresők is. Pál komolyan vette ezeket az embereket. Támaszkodott előismereteikre és kíváncsiságukra, és el akarta vezetni őket kezdetleges istenképüktől a Jézus feltámadásában való hitre. Volt, akinél megvetést, volt, akinél határozatlanságot váltott ki, ami az alábbi kíváncsiságban fejeződik ki: „Erről majd még máskor is meghallgatunk téged.” Néhányan azonban megérttek.

Az egyház és annak a társadalom számára történő kinyilatkoztatása közötti viszonyt gyakran hasonlították Pál helyzetéhez: amint azonban az apostol is ott beszélt először Istenről, az egyháznak is ezt kell tennie, minden gátló tényező ellenére.

Az orosz Szinjavszkij, évekkal az 1989-es fordulat előtt, prófétai erővel kijelentette: „Épp elég ideig beszéltünk az emberről. Eljön az ideje, hogy újra elkezdjünk Istenről beszélni.” Ezt az „isteni” tematikához való fordulást természetesen nem szabad antihumanishti-

kusnak tekinteni, mert ez mind vallási, mind emberi alapokon áll. A világ és történelmének középpontjában ugyanis, keresztény-vallásos szemszögből nézve, nem az ember, hanem Isten áll, bármily idegenül hangozzék is ez elsőre némely agnosztikus humanista számára. Túl sokat követelnek ugyanis az embertől és az emberiségtől, ha a világegyetem középpontjává, azaz együttesen vagy egyénenként istenné akarjuk tenni. Végéhez közeledő évszázadunk történelme nyilvánvalóvá tette az istenítés ilyen kísérleteinek kudarcát.

**Az egyházzal való
beszéd**

A kereszténységnek természetesen mindig az emberről is kell szólnia, de visszakapcsolva azt az Istenről és az Istenhez való beszédhez. És az egyháznak persze újra és újra saját magát is a beszéd tárgyává kell tennie, de ez a beszéd nem válhat ekkleziasztikus narcizmussá, ahogy ezt manapság Ausztriában nemritkán gyakorolják. Ebben a kérdésben nincs jelentősége, hogy a katolikusok ezt az önreflexiót önszántukból végzik-e, vagy pedig külső hatásra, mindenekelőtt a tömegtájékoztatás kényszeríti rá őket.

**Milyen nyelven szóljon
az egyház a médiában?**

Az egyház számára ma a tömegtájékoztatás fórum. Ott is meg kell kísérelnie, hogy először Istenről szóljon. Az Istenről szóló beszédnek el kell jutnia az emberekhez, oda, ahol vannak. Magával kell ragadnia a hallgatót egy olyan útra, amely túlmutat a világon. Az Istenről szóló beszédnek a médiában közérthetőnek kell lennie, ugyanakkor nem sülyedhet bizonyos szint alá, mert Isten kinyilatkoztatta ugyan magát, de a legnagyobb titokként.

Végezetül: az Istenről szóló beszéd a médiában nem hasonlíthat azon teológusok nyilatkozataihoz, akikkel a festő Salvador Dali perbe szállt. Dali szerint ők annyira ellaposítják Istent, mint egy darab papír, azért, hogy az ateisták ajtaja alatt könnyebben be tudják csúsztatni.

Az egyház második szava szóljon a tömegtájékoztatásban az emberről, akinek a méltósága végső soron azon alapszik, hogy Isten képmása és gyermeke. 1983 szeptemberében a pápa a bécsi Hofburgban a tudomány, a művészet és a publicisztika képviselői előtt azt mondta: „Az UNESCO ülésén, Párizsban, három évvel ezelőtt, az emberiség családjának összes kultúrájából összegyűlt felelősökhöz így kiáltottam: »Íme, az ember!« És hozzáfűztem: »Szeretni kell az embert, mert ember.« Itt Bécsben, Önök előtt, akik számomra bizonyos értelemben Areopágoszt képeznek, szeretném e szavakat megismételni. Az ember az összefoglaló témája az összes tudománynak és művészetnek, és a médiának éppen az a célja, hogy összekösse egymással az embereket”.

Szövetségek

A pápának a bécsi Hofburgban elhangzott, eddig többször idézett beszédében gyakran esett szó a humánummal kötendő szövetségről, és mint lehetséges partnert ehhez a szövetséghez, a médiát is

megszólította. Nehéz létrehozni egy ilyen szövetséget, mert társalmunkat és főképp a médiát éles konkurenciaharc, értékluralizmus- és relativizmus jellemzi. Mindezek ellenére azonban remélhető, hogy a társadalom egyre növekvő sebei és szenvedései fokozni fogják a szövetkezési készséget. Az alapkonszenzus — melyre állhatatosan kell törekedni és melyet meg kell védelmezni — lényegi tételeihez sorolandók azon kijelentések, melyek szerint az ember nem lehet fölérendelt célok eszköze, illetve egyénként összetéveszthetetlen méltósággal rendelkezik.

A média-forgószínpad

A médiát, azon belül is a televíziót, gyakran hasonlították színpadhoz. Egy ilyen színpadon a legkülönbébb dolgokat lehet bemutatni. A színpad, a színház régi jó hagyományaihoz tartozik azonban az az igény, hogy „erkölcsi intézmény” legyen. Az „erkölcsi” kifejezés itt a szó legnemesebb értelmében értendő.

Az egyház is szerepelni akar ezen a színpadon, ám mint Pál az athéni Areopágoszon, az egyház ezen a fórumon néha bölcsnek, sőt, egészen prófétainak, máskor viszont illetéktelennek, sőt bolondnak tűnik. Krisztus tanúja persze könnyen látszik bolondnak, amikor szembehelyezkedik az uralkodó ideológiákkal, de Isten bolondsága bölcsőbb, mint az emberek bölcsessége, mondta Pál máshelyütt.

Az egyház támaszai

Minden jóakarató emberben és embercsoportban az egyház szövetségést keres. Egy ilyen szövetség akkor lehet különösen gyümölcsöző, ha publicitást kap. A korábbi bécsi tartományi elnök évekkel ezelőtt tartott egy előadást. Ebben Czerny a transzcendencia nélküli embert mint a modern embertípust egy olyan akváriummal hasonlította, amely mindig, mielőtt nekiütközne tartóedénye falának, megfordul. Az ily módon alkalmazkodott állat számára így lehetséges, hogy az akváriumot óceánnak lássa.

Az egyház és a vele szembenálló társadalmi erők közötti szövetkezési szándék könnyen zátonyra futhat magában az egyházban lévő ellentéteken. De keresztényként nem mondhatunk le arról, hogy kilépjünk a saját templomunk elé, a társadalmi nyilvánosság színterére, amikor annyi égető gond van társadalmunkban. Nem maradhatunk otthon, míg minden el nem rendeződik. Egyidejűleg kell „ad intra” és „ad extra” cselekednünk, ezt nem kerülhetjük el.

Krisztus igéje, amelyet Szent Ferenc egy látomásban kapott, ma is érvényes. „Újra fel kell építened az egyházamat!” A bibliai üzenetet kiegészíthetjük az alábbi igével: „A társadalom felépítésében is segítened kell.”

Freyne Huszti Piroska fordítása

Az egyházi vezetés és a nyilvánosság konfliktusokban

WOLFGANG DUSCHL

1989 óta a Passau Egyházmegye médiareferense, 36 éves. Teológiát és zurnalisztikát tanult.

Az előadás, melynek szerkesztett változatát közöljük, az UCIP nemzetközi konferenciáján hangzott el Bledben (Szlovénia), 1996. szeptember 26-án.

Minden olyan szervezet, amely a világra próbál hatni, amely a nyilvánosság reflektorfényében áll s a nyilvánosság támogatására van utalva, kerülhet olyan helyzetekbe, amelyek rossz fényt vethetnek rá és sokat ártnak hírnevének és tevékenységének. Szomorú tény, hogy sok ilyen szervezet nem vesz tudomást, sőt hallani sem akar azokról a válságokról, konfliktusokról, amelyek pedig ténylegesen adódnak. Az egyház e vonatkozásban nem különbözik a többi szervezettől. Ahogyan Henry Kissinger mondta: „Az a probléma, amelyről nem veszünk tudomást, válságot indít el”.

Az egyház ma bekerült a „média-kultúra” világába. Maga is igényelte a *Communio et progressio* és az *Aetatis novae* című dokumentumokban, hogy e kultúra alakításában részt vegyen. Az egyház részvétele a tömegkommunikációs folyamatban esélyeket és kockázatokat is rejt magában. A napi aktualitások törvényei, az objektív problémák „személyesítése”, a hírek szórakoztató formában történő közlése, a közönséges stílus — mindezt nemcsak számításba kell vennünk, hanem a média útján való közvetítés törvényeként tudomásul is kell vennünk. A tapasztalatok ezért igen ellentmondásosak.

Egyrészt az egyház tudja, hogy a kommunikáció hozzátartozik az ember lényegéhez, és használni akarja a szociális kommunikáció eszközeit, nem utolsó sorban azért, mert őseredeti feladata, hogy a kinyilatkoztatás üzenetét nyilvánosan hirdesse a világban.

Másrészt viszont az egyháznak gyakran negatívak a tapasztalatai a médiával kapcsolatban. Gyakran egyoldalúan egyházellenesnek, botrányhajásznak, értékrombolónak, leegyszerűsítőnek találja a médiát. A hírközlés mintha meglehetősen elégtelenül közvetítené az egyházi élet összetett valóságát.

Aki részt vesz a tömegkommunikációban, az előbb vagy utóbb maga is tárgyává lesz a kritikának. Hozzátartozik, amint David Seeber megjegyzi, „a demokratikus társadalmakhoz, hogy nem bánnak kesztyűs kézzel semmivel, ami megbírálnak”. Mindig megéri másokat megtámadni.

Nem csoda tehát, hogy a botránykeltés „művészete” egyre inkább átveszi a politika helyét. Főleg ott, ahol a politikum szerepe csökken, s a pártok egyre kevésbé képesek a problémák megoldá-

A botránykeltés

sára. Ilyenkor fölerősödik az a tendencia, hogy a konfliktusokat vagy a visszaéléseket botránnyá duzzasszák. A botránnyok sora, a bűnbakok kikiáltása hatásos módszer. E módszer jelentősége megnövekszik akkor, amikor a nagy pártok programja között egyre kisebbé válnak a különbségek, és a globalizálódás vagy más kényszerhatások korlátai közé szorított politizálás egyre kevesebb megoldást tud felmutatni. A sikeresen megrendezett botránnyok összetartják az embereket, polarizálnak, s így elfödik a politikai arénában növekvő unalmat. A politikába belefásult polgárt segítik a botránnyok abban, hogy egy pillanatra felháborodjon, felfrissítse ellenségképeit és előítéleteit, majd napirendre térjen fölöttük. A médiumok remek cinkostársak ebben a játékban, amelyek készek arra, hogy „minden új disznót végigkergessenek a falun”. A vádaskodást könnyű átvenni. A tévedésekre később már senki sem fog emlékezni.

A leegyszerűsítés módszere

A botránnykeltő stratégiák sikerének titka, hogy bátran mernek durván mindent leegyszerűsíteni. A botránnytörténeteknek technokratikus társadalmunkban egyszerűeknek kell lenniük, hogy a nyilvánosságot meghódítsák. Egyszerű barát-ellenség képletet alkalmaznak, s az előítéleteket szítják fel (visszaélés a hatalommal, meggazdagodás, maffia-gazdaság stb.). Az amerikai piackutatók ezt a folyamatot a felszínek szétválasztásának nevezik. A botránnyok helyettesítik ma a politikát, s nagyobb hatást váltanak ki, mint bármelyik törvényjavaslat, amelyet senki sem olvas el. Ennek is köszönhetően a politikai viták színvonala egyre alacsonyabb, s ezek összességükben igen veszélyes jelenségek a demokratikus társadalmakban.

E folyamatok persze nemcsak a politikában lelhetők fel. Nagy társadalmi szervezeteket is érint, így például az egyházat. A médiumok nemigen tudják szóra bírni az egyházat. Ezért egyre gyakrabban nyúlnak hozzá az egyházi élet problémáihoz és kényes eseteihez, nemritkán fel is korbácsolva ezzel az indulatokat. A híradást azonban ezekről az esetekről nem lehet megakadályozni.

Nem csoda, ha ma egyre jobban fölerősödnek azok a hangok, amelyek óva intenek az egyház kicsúfolásától és lejáratásától, időnként indulatos kitörések formájában. Úgy vélem azonban, hogy árnyaltan kell megvizsgálnunk a helyzetet, és nem szabad átvennünk a médiumokban uralkodó hangnemet. Sok kritikus és az egyháztól távolálló újságíró is ismeri, akik ebben is becsületes partnerek.

Az elszigetelődés csapdája

A halogatás és a védekezés gyakran könnyebbnek látszik, mint szembenézni a „média-kultúra” esélyeivel és kihívásaival. Az egyház azonban, amely visszahúzódik az elszigeteltségbe, végül már csak önmagával fog monologizálni, s nem teljesíti feladatát.

Mi következik ebből? Aki mindig csak jó oldaláról akar megmutatkozni, s „titkosító” pecséttel zár el minden hírt az esetleges nehézségekről, ott a nyilvánosság azonnal érzékelné fogja az eset-

leges problémákat. Hogyne érzékelné a nyilvánosság válságként a problémákat vagy konfliktust, ha az illető mindig makulátlannak mutatja magát? Az Olümposzról nagyot lehet zuhanni a mélybe, jobb lenne tehát nem úgy tenni, mintha az ember az égben volna otthon, vagy az egyház esetében biztos úton tartana feléje, minden botladozás és megtántorodás nélkül. Ebből az következik, hogy a magasságot és a mélységet egyaránt közölni kell, bepillantást kell engedni a valóságba, s e valóság problémáit nem szabad eltitkolni.

Főbb jelenségek a konfliktusok tárgyalásában

Az újságírásban — vázlatosan és leegyszerűsítve — a következő jelenségek figyelhetők meg, főleg a konfliktusok kezelése területén:

— A negatívum előnyben részesítése: a nyilvánosság és a médiumok szívesebben hallanak problémákról, a kockázatokról vagy a veszélyekről, mint a pozitívumokról.

— A médiumok a tekintélyes társadalmi szereplőkre hallgatnak. Ha az egyházi felelősök nem tartoznak közéjük, ha a figyelemreméltó szereplők az ellentábor szakértői között találhatók, akkor az ő látásmódjuk fogja meghatározni a nyilvános vitát.

— Dávid—Góliát jelenség: a kisebbségi véleményeket a médiumok tudatosan felnagyítva jelenítik meg.

— A médiumok fontos hatásmechanizmusának része, hogy a „normálisnak” kisebb jelentőséget tulajdonítanak. A kivételekhez kötik a valóságot. Alapvetően téved az, aki a médiumok közvetítette tartalomban a valóság visszatükröződését látja.

Az ilyen törvényszerűségekkel együtt kell élnie annak, aki munkájánál fogva kapcsolatban áll a nyilvánossággal. Elkerülni lehet őket, megváltoztatni azonban nem.

Az egyházi vezetés és a problémák kezelése

Az egyházi vezetők gyakran úgy válaszolnak a konfliktushelyzetekre, hogy

- eltitkolják a valóságot,
- húzódoznak a nyílt beszédől,
- hamis dolgokat állítanak,
- a médiumokat okolják,
- kisebbítik a probléma jelentőségét.

A válságok helytelen kezelése oda vezethet, hogy a válság kiszélesedik, a válság kikerül ellenőrzésünk alól, megtévesztő közlemények látnak napvilágot, végül negatív kép alakul ki magáról a szervezetről és válságkezelő módszeréről.

Mindez helytelen intézkedésekkel párosulva tovább élezheti a

válságot, melynek a következményei kézenfekvők: csökken az egyház hitelessége, a valódi problémákkal a felelősök nem néznek szembe, nem vonják le a szükséges tanulságokat és következtetéseket.

**Az egyházi vezetés és
a médiumok**

Ahhoz, hogy negatív válasz helyett pozitívan reagáljon, az egyház vezetésének be kell látnia, hogy a közvélemény szerepe nagy, meg kell értenie, hogy a médiumok milyen módszerekkel dolgoznak, föl kell ismernie, milyen kritériumok szerint keletkeznek a hírek, s el kell fogadnia, hogy a médiumok jogosultak feladatuk ellátására. Hiszen: „Ha tudatlanságból, önelégültségből és fensőbbiségtudatból a lehetséges konfliktusokat alábecsülik, akkor kitör a válság. Ha a szervezet vezetéséből hiányzik a nyilvánossággal való kapcsolat fontosságának belátása, az szinte az öngyilkossággal egyenlő”.¹

¹Waschkuhn Franz: PR
Report 1164.

**Az egyházi
média-munka**

Mindebből következik, hogy az egyházi vezetőknek a konfliktushelyzetek kezelésére külön média-stratégiát kell kidolgozniuk. Az egyházi média-munka önértelmezése, annak hitelessége vagy hitelvesztettsége elsősorban a konfliktusok kezelésében mutatkozik meg. Európa különböző országaiban az elmúlt hónapokban és években az egyház olyan helyzetekbe került, amelyeket válságoknak kell neveznünk, mert nem sikerült „hitelt érdemlően” és szakértő módon válaszolni azokra a problémákra, amelyek a nyilvánosság reflektorfényébe kerültek.

Tanulságok

A legutóbbi esetekből levonható tanulságok:

— Az egyházi vezetésnek be kell látnia, hogy szükség van válság-stratégiára, s a sajtóirodájával közösen megfelelő média-tervet kell kidolgoznia. Csak így lehet elkerülni a fenyegető bizalomvesztést, a negatív beállítottságú hírközlést. A sajtóiroda önmagában elégtelen ahhoz, hogy a legjobb esetben is megakadályozzon mindenfajta negatív híradást. Ügyelnie kell azonban arra, hogy a vitát tárgyilagossá tegye, a tényekhez kösse, s ki kell használnia annak az esélyét, hogy a saját szemléletét hatásosabban érvényesítse a vitában.

— Az egyházi vezetésnek tisztában kell lennie avval, hogy válságstábra szükség van, s ezt meg kell alakítani. E válságstábnak mindenképpen kell elegendő időt találnia arra, hogy a helyzetet alaposan és tisztán áttekintse. Ehhez jó belső és külső kommunikációra van szükség.

— A zavaró események mindig rossz híreket eredményeznek. Nekünk kell őket kimondanunk, különben mások teszik meg helyettünk, s persze a saját szájuk íze szerint. A lehető leggyorsabban kell cselekednünk ahelyett, hogy csak válaszolni próbáljunk mások kezdeményezéseire. Ha a helyzet szükségessé teszi, az egyházmegye vezetésének személyesen is állást kell foglalnia. Vagyis ki kell lépnie a védekező várakozás magatartásából.

— Ha egy válság előre látható, akkor néha megéri, hogy magunk forduljunk a nyilvánossághoz. Hiszen sohasem lehet ponto-

san tudni, hogy a médiumok és a nyilvánosság mikor fújnak riadót. Nem volna szabad másoknak átengedni a kezdeményezést. A felvetődő konfliktusokat lehetőleg már kialakulásuk során meg kell oldanunk.

— Csak a legritkább esetekben van értelme annak, hogy hallgatásba burkolózzunk. A kétes helyzetekben a hitelre méltóságot és a nyílt hírközlést magasabbra értékeli, és a nyilvánosság is jobban elismeri.

A kommunikáció kritériumai

Melyek a kritériumai a kommunikáció stratégiájának?

Mindazoknak meg kell kapniuk az információkat, akik azokat feldolgozni képesek. Úgy alakulhat ki a legveszedelmesebb válság, ha csak egyvalaki rendelkezik a hírekkel. Számolni kell az idővel mint tényezővel is, vagyis az első kezdeményezésnek gyorsnak kell lennie. A rádió és a televízió rövid és aktuális híreket ad. Ezeket az adottságokat tekintetbe kell venni.

A tömörség

A médiumokkal való érintkezésben fontos a tömörség követelménye. Az újságíróknak egyszerűsíteniük kell, és erre is törekszenek. A bonyolult magyarázatok megértésére nem sok esély kínálkozik. A hivatalviselőknek és az egyházmegyei vezetés tagjainak tudatosan föl kell készülniük a médiumokkal való találkozásokra, és meg kell ismerniük azokat a törvényszerűségeket, amelyek szerint az események többnyire lezajlanak. Az szólaljon meg, aki tud beszélni a médiumok nyelvén.

A becsületesség

Minden esetben becsületesnek kell lennünk önmagunkkal és másokkal. Bizonytalanságunkat nem kell tagadnunk, egyetlen ember sem lehet mindentudó. Semmiképpen se bocsátkozzunk találgatásokba, kétes esetekben lehetőségeink és korlátaink között vázoljuk a tényleges valóságot. A médiamunkánknak alapvetően a nyilvánosságra kell irányulnia, bár annak tudatában kell lennünk, hogy némely információt csak töredékesen fognak továbbadni, s az interjúk néha nehezünkre esnek.

A kapcsolattartás

A médiumokkal való kapcsolattartás azt is megkívánja, hogy jó kapcsolatot alakítsunk ki az újságírókkal személyes ismeretségek révén is. Ahol átláthatóságot és bizalmat tapasztalnak, ott könnyebben fogadják el azokat a korlátokat, amelyek az intimitásokat őrzik.

Válsághelyzetekben megtérül a folyamatos kapcsolattartásra fordított energia, különben csak tűzoltásról van szó. Mindez elméletben és gyakorlatban kikristályosodott felismerésen és tapasztalaton alapul.

Aligha lehetséges a jövőben a konfliktusokat az asztal alá seperni. Még értelmetlenebb volna szájkosarat húzni a katolikus újságírókra. Azt hiszem, az egyház jól tenné, ha a kritikát és a kritikus beszámolókat általában, de különösen a konfliktushelyzetekben, nem utasítaná vissza eleve mint szeretetlenséget, hiányzó hithűséget vagy destrukciót.

A katolikus újságíróknak fontos szerep jut a kommunikációban. A vélemény szabadságot kell képviselniük, szócsövévé kell lenniük azoknak, akik nem jutnak szóhoz, s védelmezniük kell azt a média-etikát, amely fellép a tények meghamisítása és az emberek lejáratása ellen.

Az egyház vezetése joggal várhatja el a katolikus újságíróktól:

— hogy építő módon járuljanak hozzá a konfliktusok megoldásához, nem utolsó sorban azért, mert bizonyos esetekben ismerik a hátteret, egyházuk életét és tevékenységét;

— hogy teljesítsék a szakmai minőség követelményeit, vagyis pontosan nézzenek utána a tényeknek, objektív beszámolókat írnak, amelyekben az őszinte nyíltság és a valósághűség a legfontosabb kritérium;

— maradjanak hívek és lojálisak az egyházhoz, néha éppen az ősrégi „correctio fraterna” (testvéri dorgálás) értelmében.

Szabadság és dialógus

Ha a *Communio et progressio* iránymutatását követjük, akkor a katolikus újságírásnak a szabadság és az igazság gyűjtmedencéjének kell lennie. Az információs társadalomban éppen ez a szabadság nyilvánulhat meg sajátos módon a médiumokban. Az egyház életében és az egyházzal való beszédben elengedhetetlenül fontos a szókimondás, még ha ez a szó néha kényelmetlen is. Szintén a *Communio et progressio* tanítását követve dialogikus magatartásra és dialogikus megértésre van szükség. Ez pedig a szabadságon áll vagy bukik, amely persze tisztában van a felelősségével, s tudja, milyen hangnemben lehet megszólalnia.

A keresztények jól teszik, ha a Bibliában keresnek maguknak támpontokat. Hadd idézzek ezért befejezésül a Prédikátor könyvéből: „A bölcsek szavai olyanok, mint az ösztöke, és mint a levert cövekek; a nyájak javára használja őket a pásztor” (12,11). Az ösztöke kényelmetlen, felsérthet, fájdalmat okozhat. De a becsületes kritika előre is visz, s néha megteremti az annyira szükséges kommunikációt, s időnként hidakat tud építeni. „Aki gyűlöli az intést, az a bűnös nyomában jár, aki az Urat féli, az a szívére veszi” (Sir 21,6).

Bernát László fordítása

BRUNO CHENU

Konfliktusok az egyházban

Egy katolikus újságíró nézetei

Passzionista szerzetes, a francia katolikus napilap, a La Croix főszerkesztője. Az előadás, melynek szerkesztett változatát közöljük, az UCIP nemzetközi konferenciáján hangzott el Bledben (Szlovénia), 1996. szeptember 26-án.

Úgy gondoltam, hogy a téma általános elemzése helyett érdekesebb lesz egyetlen eseményre összpontosítanom, amelyet általában a „Gaillot-ügynek” nevezünk. Azt hiszem, hogy ez korunk egyik tipikus egyházi összeütközése, és a La Croix mint katolikus újság természetesen a tömegtájékoztatási vihar középpontjába került. Ez az eset jó bepillantást enged a mai egyházba s a katolikus újságíró-mesterségbe.

A válság kezelése

Külön szólok a vezércikkről, a közösségi megbeszélésről és az olvasói levelekről.

1. *A vezércikkek.* Egy hét alatt három vezércikket írtam a La Croix-ba. Leggondosabban az elsőt készítettem el. Legjobban a másodikat értékelték. A legáltalánosabb a harmadik volt.

Vezércikkek

Elmélkedésünk számára mindenesetre az első a legérdekesebb, hiszen ez fontos pillanatot jelöl. Gyakorlatilag az evreux-i püspök elmozdítását követő órában kellett megírnom. A hír 1995. január 13-án, pénteken fél tizenkettő felé érkezett. Dél és negyed kettő között dolgoztam, mert cikkemnek benne kellett lennie az újság második, délutáni kiadásában. Így hangzik:

„Megsérült a közösség

Megfosztva. Mgr Jacques Gaillot megfosztva püspöki hivatalától. Íme, egy római döntés, amely bizonyára kemény próbára teszi a franciaországi egyház egységét. Egyesek számára a püspöki hivatal e megvonása pusztán logikus következménye az evreux-i püspök viselkedésének, hiszen ő mindig kész volt magát „a kóruson kívül” kifejezni, tekintet nélkül a hivatali fegyelemre. Mások úgy érzékelik, hogy e hatalmas gesztus tagad egy bizonyos keresztényi és egyházi létet, mely a szabadságban s azok iránti nyitásban gyökerezik, akik a legtávolabb vannak a hittől. A francia egyház ismét a Gaillot-pártiak és ellenfelei közötti széttöredezés veszélyének teszi ki magát.

Annyi látszik, hogy egyesek olyan eszmék hordozójának tekintették Mgr Gaillot-t, amelyeket nem tudott vállalni. Voltak, akik a II. Vatikáni

zsinathoz egyedül hű egyház jelképévé emelték őt, s ezáltal a többi püspököt és a pápát egy letűnt korszak egyházi restaurációjának előmozdítóiként határozták meg. Bármit is tett vagy mondott Mgr Gaillot, az számukra eleve az Evangélium igéje volt. Noha senki sem vonhatja kétségbe a püspök úr apostoli buzgóságát, mégis tény, hogy a tömegtájékoztathoz való viszonya és a püspöki karba való sajátos beilleszkedése olyan kérdéseket vetettek föl, amelyek magyarázzák, ha nem is igazolják, az eheti döntést. Nem volt okos dolog Mgr Gaillot-t a modern idők prófétájává tenni. Részéről viszont nem volt okos dolog arra játszani, hogy a figyelem középpontjába kerüljön, és elszigetelődjék a püspöki karban.

A Mgr Gaillot és Mgr Decourtray közötti első összefűzés alkalmával Péter és Pál alakját idéztük föl az ősegyházból. Péter inkább a közösséget gondozta, Pál viszont inkább a missziókat élte. Az ellentét már a kezdetek kezdetén létezett. Ma új változatban éljük át. De rendkívül sajnálatos lenne, ha Péter döntése azt az üzenetet közvetítené, hogy az evangéliumi nagylelkűség, a kiközösítettek szenvedése és a mindenkivel való érintkezés másodlagos ügy az egyházban. Jacques Gaillot maga írta: »Túl sokat beszélnek az evreux-i püspökről, és túl keveset az általa fölvetett kérdésekről.«

A második, következő vezércikk hétfőn párhuzamot kívánt vonni a Manilában tartózkodó pápa és a Franciaországban működő Mgr Gaillot között. Különösen az egyházi hatalom kérdésével foglalkoztam itt, a hatalom gyakorlásának olyan módját kívánva, amely „összeegyezteti a személyes vetületet (a pápával való szükségyszerű közösséget), a kollegiális szempontot, a püspöki testület felelősségét, a közösségi vetület és a helyi egyházak súlyát”.

A harmadik cikk három viszonyt kívánt vizsgálat tárgyává tenni:

- az egyház és a társadalom,
- a misszió és a közösség,
- a francia egyház és a katolicizmus központja közötti viszonyt.

**A szerkesztőségi
megbeszélés**

2. A közösségi megbeszélés. A La Croix-nál az a vezérelv, hogy nem teszünk közzé cikket anélkül, hogy a szerkesztőség más tagjai el ne olvasnák azt. Ami a vezércikkeket illeti, ezeket a vezetőség tagjai és a vallási hírek részlegének tagjai olvassák újra. Ez az átolvasás mindig áldásos, mert az ember időnként nem veszi észre egy kifejezés vagy elemzés kétértelműségét.

A legérdekesebb azonban az volt, amikor az eseményt követő csütörtökön megbeszélést tartottunk minden érdeklődő újságírónk részvételével, hogy reagálhassanak arra a módra, ahogyan a Gaillot-ügyet kezeltük. A megbeszélés csaknem két óra hosszat tartott, s lehetővé tette, hogy az egész szerkesztőség azonos álláspontra kerüljön, vagy legalábbis megértse a követett irányvonalat.

Olvasói levelek

3. Olvasói postánk kivételesen sok és jó minőségű volt. Minden történeti rekordot megdöntöttünk: 1400-1500 levelet kaptunk. A szerdai számtól kezdve tudtunk közzétenni leveleket és faxokat. A kö-

zönség értékelte ezt a gyorsaságot. Február másodikán külön oldalt szenteltünk azoknak az olvasói leveleknek, amelyek arra a módra reagáltak, ahogyan mi magunk kezeltük a Gaillot-ügyet. Február 4-étől fogva leállítottam az érzelmi reakciók közlését, s ezután csak olyan leveleket tettünk közzé, amelyek a katolikus egyház jövőjét meghatározó alapproblémákkal foglalkoztak. Az a sikeres eredményt hozó ötletem támadt, hogy az egész levelezést elemeztessük az újságtól független, hozzáértő külső megfigyelővel. Ebből 46 oldalas érdekesítő jelentés született, amelyből az újságban csak részleteket tudtunk közzétenni, de az egész rendelkezésére állt azoknak az olvasóinknak, akik igényelték.

A válság elemzése

A Gaillot-ügy kipattanását a következő körülmények okozták. Szeretet játszott benne a francia egyház ingatag egyensúlya. Ezt főleg az „állandó személyzet”, a papság megritkulása idézte elő. Ez a püspökök legnagyobb gondja.

Másrészt a francia püspöki kar rendkívül megosztott, s képtelen a Gaillot-ügy rendezésére.

Végül pedig Róma is belefáradt az ügy kezelésébe, amely egyrészt Mgr Gaillot magatartásából, másrészt a római apparátus merevségéből adódott. Eközben nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy Mgr Gaillot elmozdítása sok állásfoglalás és döntés után következett be, amely nem kevés katolikust felizgaltott, és amelyet úgy értelmeztek, mint a pápai hatalom megkeményedését.

A válság számos problémát vet föl az egyházzal kapcsolatban, hiszen ilyenkor mindig maga az egyház kerül nehéz helyzetbe. Ezeket a kérdéseket három sarkpont köré csoportosítottam: misszió, közösség és kommunikáció.

Misszió

1. *Beilleszkedés a kultúrába.* A jelenkori, „modern” kultúrával való viszony egésze a tét. Úgy tűnik, az egyház képtelen ezt a társadalmat elfogadni, mely a szabad egyéni döntéshozattal, a hatalom eleve visszautasításával, az elvilágiasodással, a tömegtájékoztatási eszközök igézetével és a demokratikus vitával határozza meg önmagát. Azok az értékek, amelyekért az egyház síkraszáll, e közfelfogás ellenlábasai számára modernség-elleneseknek tűnnek. Vajon képtelen-e az egyház rokonszenvet érezni a „modernitás” iránt? Miért lenne ez a társadalom vétkesebb, mint a korábbiak? Az egyház meglehetősen hűvösnek látszik e kérdéssel kapcsolatban. Első problémánk tehát a beilleszkedéssel kapcsolatos. Ezért:

— szavahihetőnek kell lennünk, azaz élnünk kell, amit mondunk, és a jelenkori tapasztalatnak megfelelően kell megfogalmaznunk azt;

— ösztökélő és vonzó javaslattal kell rendelkezünk az együttéléssel kapcsolatban;

— olyan lelki ösvénynek kell lennünk, amely lehetővé teszi az egyének épülését.

2. *Jelen kell lennünk azok számára, akik eltávolodtak a hit és a társadalom peremére.* Itt egyszerre gondolok a hitetlenség és közömbösség, valamint a szegénység és kirekesztettség világára. A keresztények ott vannak ugyan, számos keresztény dolgozik egyházi vagy világi szervezetekben, de az egyház kissé fél beszélni arról, amit tesz.

3. *Az elvárás az egyházzal szemben.* A francia társadalom reakciója a Gaillot-üggyel kapcsolatban azt mutatja, hogy a keresztény közösséggel szemben mindig létezik egyfajta elvárás. Mindig keltenek Abbé Pierre-ek és Emmanuelle nővérek. Minden kritikában valamiképpen benne rejlik a szerető morgolódás is. Mgr Gaillot személyiségén keresztül sokan fölfedezték, hogy az egyház közel áll hozzájuk, és megérti a gondokat.

Közösség

4. *Léteznek hatékonyan működő nyomást gyakorló csoportok.* Mgr Gaillot-t nem érte volna büntetés, ha nem léptek volna közbe nyomást gyakorló csoportok, amelyek bejáratosak Rómában. Ez nyilvánvaló. Odafele nem ugyanúgy hallgatnak mindenkire...

A római döntés olyan hasadékokat támasztott, amelyekről azt hittük, hogy már eltűnőben vannak. Megmerevedtek az eltérő álláspontok a katolikus közösségen belül.

5. *A hatalom működése.* A döntést „monarchikus” módon hozták. A francia püspöki kar a rádióból értesült a határozatról. Az evreux-i egyházmegye tagjait nem hallgatták meg. A hatalom ismét egy irányban működött: a hierarchiától a nép felé, Rómából az egyházmegye felé, a központból a periféria irányába.

Sürgősen újra meg kell találnunk az egyensúlyt és az együttműködést a három sík között: a személyes (jelen esetben pápai), testületi (a püspöki kar), és a közösségi (az ügyben érintett Isten népe) sík között.

Ebben a keretben kell értékelni mindazokat az igényeket, amelyeket egy demokratikusabb egyház támaszthat.

6. *A püspökről alkotott fogalom.* A Vatikán legelső nyilatkozataiban még nem volt egészen egyértelmű a vád. Valójában Gantin bíboros határozta meg közelebbről 1995. február 1-jén Mgr Gaillot „bűnét”: ez abban állt, hogy nem vállalta az egyház hitközösségét a püspöki karban dolgozó testvéreivel, és mindenekelőtt Péter utódával. Mgr Gaillot gyakran kifejezte távolságtartását az egyház hivatalos tanításaival szemben, sőt alkalmanként nyíltan szembeszegült velük. Tehát a közösség és a tanítás sarkpontjaiban voltak eltérések, nem a lelkipásztori küldetésben. Egyesek mindjárt úgy találták, hogy a püspöki szolgálat hivatalos meghatározása túlságosan az egyház belseje felé irányul, nem eléggé a külvilág felé.

7. *Vezetőség és testület viszonya.* Számomra ez jelenlegi egyházi életünk egyik nagy problémája. Az I. és a II. Vatikáni zsinat egy-

más mellett. Nem fogunk előrejutni ökumenikus és beilleszkedési törekvéseinkben anélkül, hogy újragondolnánk a vezetés meg a kollegialitás viszonyát.

8. *Egység többes számban.* Így hangzik annak az egységnek a meghatározása, amelyet a kihívásokkal szembenező egyháznak magáévá kell tennie. Ma nagy türelem szükséges a választások és megközelítések területén. Egy olvasónk kérdezi: „Az egységet vajon a gondolkodási és cselekvési módok egyöntetűségében kell keresni, vagy az egymást gazdagítóan kiegészítő különbségek együttesében, vagy pedig e két szemlélet közötti egyensúlyban?” Az egység nem egyformaság. Négy Evangéliumunk van ugyanarról a Jó Hírről. De hol vannak a különbségek elfogadásának határai?

9. *Új szereplők az egyház életében:* felelős világiak és diakónusok jelentek meg. Evreux éppen zsinati szellemű lépést tett. Amikor valaki megízleli a közösségi felelősséget, nehéz úgy látnia magát, mint egyszerű végrehajtót. Ez az első eset, hogy nyilvánosan észlelhető volt a diakónusi testület létezése Franciaországban.

Kommunikáció

10. *Az egyházon belül.* Az olvasói leveleink és a Gaillot-ügy nyomán tartott megbeszélések egyik legmeglepőbb gyümölcse a hívők megnyilatkozási vágya volt. Óriási vágyakozást tapasztaltunk a közönségben a vélemény-kifejezésre. Mindenekelőtt nem a vitatkozás szándékát éreztük olvasóinknál, hanem egyszerűen vágyat arra, hogy kifejezzék magukat, elmondják azt, ami a szívüket nyomja. A másik meghallgatása csak ezután következett, a vita szükségességének érzete pedig még később. Azért van ez, mert hiányoznak a hit legelemibb szintű kifejezésére alkalmas helyek. Nyilvánvaló volt a nagyfokú elégedetlenség. Egyházunkban a kommunikáció túlságosan leereszkedő. Az emberek szeretnének valóban közreműködni.

11. *A társadalom vonatkozásában.* Az a benyomásunk, mintha az egyház egy másik világban élne. Márpedig éppen az egyházban cselekvő emberek leghőbb vágya, hogy megfelelhessenek a társadalom várakozásának a szociális kérdésekben csakúgy, mint az útkeresésben és az új erkölcsi normák felállításában.

A Gaillot-ügy egyik drámai vonatkozása az a kép, mely az egyházzal ennek során kialakult; önkényes, türelmetlen, döllyfős, leckéztetésre hajlamos egyházat mutat, amely távol áll az emberek gondjaitól, s csak késve ismeri be hibáit. Attól lehetett tartani, hogy a közösségek megsebződnek, a világi segítők elkedvetlenednek.

Az alapproblémákat összefoglalhatjuk olyan módon is, hogy föltesszük a kérdést: nem fordítunk-e lassan hátat a II. Vatikáni zsinatnak? Vagy, hogy pozitívabban fogalmazzunk a hozzászólások elemzésére fölkért szakértő szavaival: „Úgy tűnik, a katolicizmus új formája van kibontakozóban egy új történelmi rendben.”

A Gaillot-ügy kapcsán főszerkesztőként olyan elveket próbáltam meg érvényesíteni, amelyek kizárják, hogy

1. *belekeveredjem az ügybe.* Uralkodnom kellett az érzelmeimen. Háttérbe szorítani a saját felfogásomat.

2. *Ugyanakkor igyekeztem építő álláspontot elfoglalni.* Számot vetni a helyzettel, és megpróbálni a lehető legtöbbet kiaknázni belőle. Meg kell próbálnunk elszakadni rögeszméinktől. Nem a mi dolgunk olajat önteni a tűzre, elmélyíteni a válságot, lázadás élére állni. Mindezt pedig úgy kell elkerülnünk, hogy egyidejűleg betöltsük tájékoztató szerepünket is.

3. *Igyekeztem elhárítani a kísértést, hogy helyettes Tanítóhivatalnak fogjuk fel magunkat.* Kötelességünk elsősorban a tájékoztatás: meg kell szólaltatnunk minden nézőpontot. Az olvasó kapja kézbe a dosszié minden elemét, még akkor is, ha az újságnak jogában áll egy bizonyos megközelítést javasolnia. Ne legyen az olvasónak olyan benyomása, hogy a háttérből irányítják.

4. *A felsőbb igazságot keresve meg kell határozni az újságírói szabadság és az egyházhoz való hűség viszonyát.* „Istennek nincs szüksége a mi hazugságainkra” (XIII. Leó). Szakértők bevonásával bátran meg kell közelíteni az alapproblémákat. Nem beszélni bátorságról ott, ahol egyszerűen az igazság szolgálatáról van szó, testvéri és nem kevély igazságról.

5. *A szerkesztőségen belül követelmény a csapatmunka.*

6. *Hinnünk kell a sensus fidelium-ban, a hívők éleslátásában, Isten népének egészségében, a párbeszéd jótékony hatásában.* Személy szerint jobban szeretek *sensus fidelium*-ról, mint közvéleményről beszélni. Ezt a *sensus*-t közelebből a postánkból ismerem.

7. *Figyelnünk kell arra, amit a nem-katolikus keresztények gondolnak saját észjárásuk szerint, saját egyházi tapasztalatuk alapján.* Más egyházak másként működnek, máshogyan szabályozzák belharcaikat, s mindez ösztökélhet minket.

8. Ezek az elvek egyfajta *egyházias érületet* feltételeznek, az egyházban dolgozó személyek és az egyházi hagyomány mély ismeretét.

* * *

Úgy vélem, szükséges, hogy a katolikus egyház számba vegye a párbeszédre vonatkozó kötelességeit, és rögzítsen egy belső használatú párbeszédkódexet. Nem abból a célból, hogy kivonja magát a dialógusból, hanem azért, hogy derűsen, bizalommal telten vegyen részt benne. Az esetek legnagyobb részében leginkább a kölcsönös bizalom hiányzik. Mindenki attól tart, hogy törbe csalják. A II. Vatikáni zsinat szerint viszont a belső párbeszéd feltétele a külső

¹Oecumenica 1969, 114.

dialógusnak (vö. *Gaudium et spes* 92). Amint Georges Gudorf francia filozófus mondta: „Még ha a vitatkozás igazsága elválasztó igazság is, a párbeszéd igazsága összekötő igazság”.¹

Az egyházi összeütközések természetesen nem lehetnek tökéletesen átláthatóak. De mégis fonák helyzet, hogy nem tájékoztatnak világosan a konfliktus lényegéről és okairól aszerint, amint azokat a megbízott hatóság látja.

Elmélkedésünk előtt érdekes távlatot nyithat, ha saját célunkra újragondoljuk a *Kereszttség, Oltáriszentség, Szolgálat* (Baptême, Eucharistie, Ministère [BEM]) című ökumenikus szöveget, mely az egyházon belüli hatalomgyakorlás hármasságáról szól:

— A közösségi vagy zsinati eljárásról. Ebben az esetben a közösség hatóságként működik, különböző tömörülései révén.

— A területi mód. A lelkipásztori — akár püspöki, akár papi — területnek saját hatalma van.

— A személyes mód. Az egyháznak szüksége van jól felkészült pásztorokra.

Ami érdekes és nehéz, az e három követelmény összehangolása. Ügyeljünk a három fórum közötti feszültség megőrzésére, nehogy a hierarchikus hatáskör mindent magába szippantson. Befejezésül Tillard atyától idézek egy ilyen irányba mutató gondolatmenetet:

„A helyi egyház működése nem szabályozható sem hierarchikus módon, amikor egyetlen személy érvényesíti akarátát, sem pedig demokratikus vagy »parlamentáris« úton, amikor minden kollektív módon történik, indítványok beterjesztése, javítása és többségi elfogadása révén. Az egyház működése a zsinatinak nevezett módon irányítható, amelyben az egész közösség tevékeny, minden fokon, de tiszteletben tartja a sajátos jogköröket, amelyek közül egyesek a papi felszenteltséggel járnak (...). Tehát nem lehet sem csökkenteni a közösség által játszott szerepet, (amelynek gyakorlását elő kell segítenünk olyan módon, hogy biztosítjuk a helyes működéséhez szükséges feltételeket), sem eltávolítani vagy minimális kifejeződésére csökkentve viszonylagossá tenni a felszentelt pásztor létfontosságú szolgálatát. A helyi egyház szentségi szerkezete egyfelől minden hívőnek a keresztény beavatottság szentségében gyökerező jogaiból és kötelességeiből, másfelől pedig a pásztor sajátos, felszentelésének szentségében gyökerező felelősségéből szövődik össze e két összetevő közösségében”.²

²L' Eglise Locale. Cerf, Paris, 1995, 331—332.

Vassányi Miklós fordítása

A katolikus sajtó hangja

GYULAY ENDRE

1930-ben született, 1953-ban szentelték pappá, 1987-ben püspökké. Azóta vezeti a Szeged-Csanádi Egyházmegyét. Legutóbbi írását 1995. 1. számunkban közzöltük.

Tényközlés és kommentár

A magyar katolikus újságírók megbeszélésére voltam hivatalos pár hete. A témát már régebben én ajánlottam, mondván, jó lenne ha megtárgyalnák: *Hogyan kezelje a katolikus újság az egyházban megjelenő válságot, válságként megjelenő ügyet, tanítást?*

Röviden összefoglalva azt mondtam, hogy a katolikus újságíró számoljon be mindenről, ami az egyházban érték vagy éppen aminek az értékét kétségbe vonják, hiszen a világi lapok úgyis tárgyalni fogják, és eljut a hívekhez. De a közléssel együtt számoljon be az egyház „hivatalos” tanításáról, állásfoglalásáról is. A kettőt együtt kell ismertetni, és pontos felvilágosítást adni, hogy a hívő valóban a katolikus tanítás (dogma, morális, társadalmi tanítás, egyházjog, liturgia) előírásai szerint tudjon ítélni. Nagyon veszélyes lenne tényközlést kommentárral irányítani. A tény után „névvel” megjelenve a sajtó adhat persze kommentálást, de a tényközléstől elkülönítve. Teológiai szaklapok tárgyalják a hittudósok feltételezett tudományos haladását, új irányát, de ez ne jelenjen meg úgy, mint az egyház tanítása, különösen, ha még a Tanítóhivatal sem foglalt állást az adott kérdésben. Bár az újabb és újabb kor új kérdéseket vet fel, amelyeket a teológusoknak kutatniuk kell, de a felfedezés elfogadása az egész egyház Tanítóhivatalának a dolga, még akkor is, ha az új „felfedezés” elfogadása várat magára. Erkölcsi vagy egyház-fegyelmi kérdésekben pedig, ha megjelennek cikkek, ne forradalmat szítsanak, hanem segítsék elő akár az előjárók elgondolkodását, véleményformálását, megnyilatkozását. Arra is figyelniük kell, hogy amit a világban néhány püspök felvet, még nem az egész egyház tanítása.

Inter mirifica

Vigyáznia kell a közlőnek, hogy ne tulajdonítson nagyobb súlyt az előbbieknél, mint amit az egyház életében jelentenek.

Mint annyi másban, a tömegkommunikáció kérdéseiben is érdemes a Szentlélektől vezetett II. Vatikáni zsinat határozataiba (*Inter mirifica*) beleolvasni, és bennük eligazítást találni a katolikus sajtóban dolgozóknak. Nézzünk a témához szülő néhány példát:

Az egyház küldetése

„(3.) A katolikus egyházat belső kényszer készíti az Evangélium hirdetésére: Krisztus Urunk ugyanis azért alapította, hogy elvigye minden emberhez az üdvösséget. Feladatának tartja tehát, hogy a tömegkommunikációs eszközökkel is továbbítsa az üdvösség jóhírét, és hogy megtanítsa az embereket azok helyes használatára. (...)

Egyébként pedig elsősorban a világi hívőknek kell emberies és krisztusi szellemmel megtölteniök ezeket a tanulmányokat, melyek csak így felelnek majd meg teljesen az emberiség nagy várakozásának és Isten elgondolásának.

Az erkölcs ismerete

(4.) A tömegkommunikációs eszközök helyes használata feltétlenül megköveteli az erkölcsi rend törvényeinek ismeretét és azoknak lelkiismeretes érvényesítését ezen a területen is. Tekintetbe kell venni azt az anyagot, amelyet az egyes eszközök, természetüknek megfelelően, közvetítenek, de a körülményeket is, vagyis a célt, a személyeket, a helyet, az időpontot és minden mást, aminek szerepe van a kommunikáció létrejöttében, mert annak erkölcsi megítélését módosíthatják. Ide tartozik az egyes eszközök sajátos hatásmódja is, amely olyan lebilincselő is lehet, hogy az emberek, főként ha nincsenek rá felkészülve, alig képesek tudatosítani, úrrá lenni felette, vagy ha úgy adódik, elutasítani maguktól.

**Helyes lelkiismeret
kialakítása**

(5.) Különösképpen szükséges, hogy az összes érdekeltek helyes lelkiismeretet alakítsanak ki magukban a tömegkommunikációs eszközök dolgában, főleg azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyeket napjainkban élénken vitatnak.

Az első ilyen téma az úgynevezett információnak, a hírek szerzésének és továbbadásának kérdése. Nyilvánvaló, hogy az információ igen hasznos, sőt nélkülözhetetlen a mai társadalom fejlettsége és tagjainak egyre szorosabbá váló kapcsolatai miatt. Ha az eseményeket és tényeket gyorsan hozzák nyilvánosságra, az egyes emberek teljesebb és összefüggőbb képet kaphatnak róluk, így eredményesebb lehet tevékenységük a közjó érdekében, és valamennyien jobban járulhatnak hozzá az egész társadalom jólétéhez és fejlődéséhez. A társadalomnak tehát megvan a joga, hogy információt kapjon mindarról, amit az embereknek — mégpedig kinek-kinek körülményei szerint — akár mint egyéneknek, akár mint egyes csoportok tagjainak, hasznos tudniok. Ennek a jognak a helyes gyakorlása megköveteli, hogy a közlés tartalma mindig igaz és — az igazságosság meg a szeretet sérelme nélkül — teljes legyen. A közlés módja feleljen meg a tisztesség és méltányosság kívánalmainak, vagyis tartsa tiszteletben az erkölcsi szabályokat, az emberek törvényes jogait és személyi méltóságát, mind a hírek szerzésében, mind azok közzétételében; nem minden tudás használ ugyanis, „a szeretet viszont épít” (1Kor 8,1).

A rossz bemutatása

(7.) (...) A rossz bemutatása is alkalmazkodjék azonban az erkölcsi törvényekhez, nehogy a lelkeknek inkább kárára, mint hasznára legyen, főként ha olyan dolgokról van szó, amelyek könnyen helytelen vágyakra ösztönöznék az eredeti bűntől megsebzett embert.

A közvélemény

(8.) (Ezért) azon kell lenni a tömegkommunikációs eszközök felhasználásával is, hogy helyes közvélemény alakuljon ki, minél szélesebb körben.

(14.) A munkatársak szelleme egyértelműen olyan legyen, hogy az egyes kérdésekre nézve a természetjoggal, a katolikus tanítással és erkölccsel megegyező felfogást tudjanak kialakítani, táplálni és terjeszteni, az egyház életével kapcsolatos eseményeket pedig közöljék és értelmezzék helyesen. A hívek figyelmét fel kell hívni arra, hogy milyen szükséges a katolikus sajtó olvasása és terjesztése; ennek irányításával tudnak ugyanis az emberek katolikus módon megítélni minden eseményt.”

Milyen szépen foglalták össze a problémákat és ezek sajtóbeli megjelentetését a zsinati atyák! Fontos a katolikus sajtó, szükséges a katolikus szellemű újságíró, lényeges a napra kész tájékoztatás, ha az a lap jellege szerint valóban keresztény, és fontos, hogy ezeket a sajtótermékeket megvegyék és olvassák az emberek, hívők és azok is, akik még nem hívők, de szeretnének katolikus szemmel látni.

Minden hívő formálhatja a megjelenő lapok áramlatát. Nem csak azzal, hogy olvassa, de az olvasottakról dicsérő, vagy elmarasztaló véleményét is eljuttatja az írókhoz. Maguk a cikkek is akkor lesznek olvashatók, ha az újságírók valóban megismerik azokat, akiknek írnak.

Bárcsak valóban minden erkölcsi és anyagi áldozatot meghozna minden megkeresztelt embertestvérünk az igazi katolikus sajtóért.

Öszinteség és tapintat

A szerző 1931-ben született. Teológiát és matematikát tanult. Szakterülete a számítógép-programozás és a mesterséges intelligencia kutatása. Legutóbbi írását 1996. 2. számunkban közöltük.

Elhangzott a Magyar Katolikus Újságírók Szövetségének 1996. november 8-9-i találkozáján.

Semmilyen értelemben nem tartozom az újságírók és publicisták csoportjához s nem részesedem azok igen nehéz felelősségében és tehervállalásában. Nézőpontom az olvasók táborában jelöli ki figyelő helyemet, s ebből a pozícióból szólok az újságírói öszinteség és tapintat kérdéseiről anélkül, hogy ezzel a két egymás ellen feszülő kihívással magam a gyakorlatban találkozottam volna. Gondolataim tehát — bár megfigyelésekre támaszkodnak — elsősorban elméleti jellegűek.

Közös gondolkodásunk során most a publicisztika ágai közül arra figyeljünk, mely szorosan az „új”-sághoz, azaz a jelen vagy a közelmúlt eseményeihez, azok bemutatásához, a rájuk támaszkodó közvetlen vagy közvetett reflexiókhoz, írói állásfoglaláshoz kötődik. Ne csak a nyomtatott újságra gondoljunk; figyelmünket a rádió, a TV és más elektronikus médiára is terjesszük ki. A rövidség kedvéért azonban csak újságíróról, olvasóról és újságcikkekről fogunk beszélni.

Amikor egy újságcikket kritikus reflexió alá vetünk és elemzünk, meg kell különböztetnünk a kifejezetten leírt *információkat* (*híryanagyot*) azoktól, amelyek a cikkben csak feltételezett vagy sugallt módon szerepelnek. El kell választanunk a híryanagyot az újságíró gyakran burkoltan közölt *üzenetétől*, s ez utóbbit a csak sejthető *szándékától*. Figyelmet kell szentelnünk az *újságíró szerepének* is a társadalom szűkebb vagy tágabb környezetében, s a feltételezhető *olvasótáborra*, amelyhez az említett üzenet várhatóan elérkezik.

Híryanagy és üzenet

Reflexióim során nyert és leginkább meglepő — laikusoknak talán megbocsáthatóan újszerű — két felismerésem a *híryanagy* és az *üzenet természetére* vonatkozik. Kitűnt, hogy „tisztá”, „objektív” hír az újságokban alig szerepel, hacsak olyan hírek esetében nem, mint a nyertes lottószámok, valutaárfolyamok és bizonyos statisztikai adatok. Nyilvánvalóvá vált számomra azonban az is, hogy a híryanagy szükségképpen kerül értelmezett (interpretált), bár nem föltétlenül torzult formában az olvasó elé. Az (át)értelmezés második hulláma az olvasás perceiben zajlik le és csapódik vissza a szövegbe. Ehhez a két transzformációs eseményhez tartoznak azok a feltételezések, melyeket az író vagy az olvasó a felidézett tények szükségszerű vagy valószínűsíthető előzményeiként sejtet illetve gondol, s idetartoznak a hasonló értelemben vett következmények is. Az értelmezés ezeken túlmenően még azt is jelenti, hogy mind az író, mind az olvasó a pusztá tényeket kényszerűen egy összefüggésrendszer elemeiként fogja fel, saját (szub)kultúrájának, szándékainak és az olvasók feltételezhető felkészültségének figyelembevételével. A közölt információ mindenképpen egy rendezési elvül szolgáló látóközpont köré csoportosul, illetve az olvasóban kialakít egy ilyen — azonosulást vagy elutasítást segítő — központot.

Az *üzenet* különböző tevékenységek elvégzésére vagy mellőzésére vonatkozó felhívást, elfogadó vagy elmarasztaló kritikát, érzelmek felkeltesére alkalmas kijelentéseket tartalmaz. Számomra úgy tűnik, hogy az így értelmezett *üzenet* — különböző mértékben ugyan, s esetleg burkolt formában — majdnem minden újságírói megnyilatkozásban szerepel, s néha olyan érzésem támad, hogy az újságírás elsődlegesen nem a hírközlés eszköze, hanem a politikai, gazdasági, világnézeti vagy egyéb érdekek küzdőtere. *Üzenetgazdagnak* nevezzük azt a cikket, melyben az *üzenet* szerepe elsődleges; ellentétje az *üzenetszegény* cikk. — Hasonló értelemben definiálhatjuk az *információszegény*, illetve *információgazdag* cikket is.

Az újságírói
őszinteség

A fenti megjegyzések után néhány ismerv segítségével megkíséreljük jellemezni azt a számunkra annyira kedves magatartást, melyet újságírói őszinteségnek nevezhetünk.

Az első ismerv az *üzenet és a szándék közötti szoros kapcsolatot* jelzi. Az őszinteségen — legalapvetőbb értelemben — azt a jelenséget értjük, hogy az *üzenet* tartalma és a közvetítő szándéka között nincs szakadék. Tömörebben: az újságírónak nincsenek mögöttes, titkolt szándékai. Egy újságcikk hazudhat úgy is, hogy egyetlen hazug vagy téves információ sem szerepel benne, de a szándék ellentétes az *üzenettel*: például ez utóbbi formailag elmarasztaló kritikát tartalmaz, de úgy, hogy azt a címzettek dicséretnek értsék; vagy a címzetteket olyan tevékenységre buzdítja, ami az újságíró szándéka szerint ártalmas lesz számukra.

Az információ
teljessége

Az *információ teljességének* ismerve arra vonatkozik, hogy egy összetett esemény- vagy jelenségsorozat minden olyan lényeges elemének kellő súllyal kell szerepelnie a cikkben, melyre az író az *üzenetét* alapítja. Ahogy más műfajú megnyilatkozások esetében (például egy politikus beszédében), ez a követelmény az újságírás vonatkozásában is maximális lelkiismeretességet kíván. Gyakran észleljük ugyanis, hogy az előre megfogalmazott, vagy csak az indulatok szintjén kitapintható szándék vezérli az információk kiválasztását és hadrendjét, nem pedig a megértett információ kelti fel a szándékot s alapozza meg a hiteles *üzenetet*. A negatív példák sorozatába tartoznak a „tényszerűen” közölt, de groteszk fényképek, az ellenfél véleményét tartalmazó olvasói levelek közül a legbutábbak közlése, stb.

A *térlátás* ismerve azt jelenti, hogy az olvasó figyelmét felhívjuk az információk mienktől eltérő, de számottevő valószínűséggel rendelkező értelmezéseire is.

Az átláthatóság

Az *átláthatóság* ismerve értelmében nem tekinthetjük őszintének azt az újságírót, aki burkolt állításait egy interjú során kérdésekkel leplezi; kérdez a vizsgáztatás, esetleg a megszégyenítés szándékával; kérdez, mert ki akar bűjni egy számára feltett ellenkérdés megválaszolásá alól; a beszédfolyamtól idegen kérdést tesz fel, hogy másfelé terelje a szót. Másfelől olyasmit állít az igazság látszatával, melyről maga sincs meggyőződve; a szövegösszefüggéstől távolosó vagy hiányos alternatívákat barkácsol össze a logikus gondolatmenet elködösítésére.

Kissé hosszabb meggondolást igényel a *szubjektivitás* ismérése. A pszichoanalitikusok évekig tanulják azt a technikát, hogy pácienseik tudatalattijának felszínrehozása során ne kerüljön a képbe egy morzsányi sem a sajátjukból. Az újságírótól azonban — a fizikából ismert bizonytalansági reláció távoli analogonjaként — általában nem kívánnám meg, hogy egyéni látásmódjától, szubjektív szemléletmódjától termékeit szigorúan tisztítsa meg. A legtöbb esetben erre nincs is szükség, és nem is lehetséges. A objektív tények valóság-hű bemutatásához ugyan a lehetőség szerint közelíteni kell — de teljes elérésére törekedni, vagy éppen azzal büszkélkedni, általában súlyos ön- és közbecsapás, hacsak nem éppen a nyertes lottószámokról vagy ehhez hasonló közlésről van szó. — Egy-egy cikknek a „lelke” igen gyakran az írójának megismételhetetlen szubjektivitása — a kifejezés nemes értelmében. Ennek a — méltán vitatható — ismervnek a helyes mértéke a választott témán kívül nyilvánvalóan a cikk műfajától is erősen függ.

Elismerem, hogy ez az álláspont eltér a szakmai és szakmán kívüli közmegegyezéstől, de alighanem csak a megfogalmazás szintjén. Úgy gondolom azonban, hogy az őszinteség követelménye éppen ezt az álláspontot támasztja alá. Amint fentebb már említettem, „objektív igazság” — mint az üzenet teljes valóságkörnyezetét tartalmazó állításhalmaz — csak információgazdag és üzenet-szegény, emberi viszonylatokat nem tartalmazó vagy csak mellékesen érintő cikkekben érhető el. (Ilyen például egy gyártási folyamat, egy technikai berendezés leírása.) Ahol emberi kapcsolatok, értékek, megnyilvánulások és érzelmek állnak a cikk középpontjában, mint a történelmi, társadalmi jelenségek leírása esetén, ott a tárgykör bonyolultsága miatt alig lehetséges egy tökéletes szinopszis elkészítése és szükségképpen beáll az „irodalmi bizonytalansági reláció” esete. Az író is „benne van” a helyzetben, érdekelt benne — hiszen ezért ír — néha aktív részese is a leírt eseményeknek. (Gondoljunk például a „száguldó inflációt” elemző, de azt egyben gerjesztő cikkekre is.) A leírt eseménynek, helyzetnek vagy jelenségnek a cikk is szerkesztője; önmagát is beleérti, bele-valósítja a leírt valóságba, annak értékes vagy értéktelen, de leválaszthatatlan részeként.

Az újságíró tehát nem feltétlenül akkor jár el helyesen, ha a pszichoanalitikus önmagát zárójelező törekvéseit mintázza, hanem akkor, amikor világosan és félreérthetetlenül felfedi szemléleti pozícióját, szándékát, indulatait, esetleg elfogultságait is. Szó sincs arról, hogy az újságírótól folytonosan valamiféle szellemi sztriptízt követelnénk. A kívánt önfeltárást gyakran implicit módon elvégzi a cikk tartalma, elsősorban az üzenete, időzítése, műfaja, megjelenésének helye, csatornája és egyéb körülményei — az olvasók számára pedig nyilvánvalóvá teheti mindezt az újságíró eddigi pályafutása is. Mindenesetre az írónak meg kell győződnie arról, hogy ez a fajta átláthatóság az olvasóközönség nagyobb része számára nyilvánvaló-e.

Őszinteségen jelen gondolatmenetünkben tehát *áttetszőséget és védtelenséget* értünk. Szűkebb értelemben az őszinteség az önmagát leplezetlenül feltáró ember dicséretre méltó jellemvonása, aki a másokkal és önmagával szemben kialakított, akár elítélő véleményét elő- és utóvédharcok nélkül nyilvánítja ki. Próféta tulajdonság.

Az őszinteség és a tapintat a közmegítélés szerint ellenfelek. Most azonban a tapintat olyan értelmezését kínáljuk, melyben ezek az ellenfelek munkatársakká, sőt, egymást szükségképpen kiegészítő és feltételező testvérekké válhatnak. A szimmetria kedvéért itt is pontokba szedett ismérvekre hivatkozunk.

Az első a „*független lojalitás*” értelmetlennek hangzó ismérve. A közvélemény az újságírókat függetlennek és befolyásolhatatlannak kívánja látni, hacsak nem valamilyen párt vagy más érdekcsoport hivatásos képviselője. A keresztény s kiváltképp katolikus színekben induló újságírónak azonban más elvárásokra is tekintettel kell lennie. Egyházi felettesei iránt egyfajta lojalitással tartozik; a klérus tagjait, az egyházban történeteket belső szolidaritással, empátiával és diszkrécióval köteles megközelíteni — az esetlegesen szóvá tett hibákat nem szabad a klérus tagjainak nevével címkéznie s másokéval sem, akik az egyházhoz tartoznak. Az egyháztól távoli, vagy legalábbis kívülálló eseményekre, személyek megítélésére ez az elv nem felétlenül érvényesítendő.

A fenti ismerv szerint azonban nincs helye ilyen megkülönböztetésnek. A független lojalitás minden emberre vonatkozik, ami a szolidaritást, az empátiát és a diszkréciót illeti; a nevesítés azonban szabad, de egyenlő mérlegelésen múlik. A függetlenség minden szituációra érvényes.

A *bizalom* ismérve. Mint pusztán csak olvasója a katolikus újságoknak, örömmel látom, hogy újságíróink törekszenek hivatásuk magaslatai felé, s kiváltképp a szociális igazságosság területén teljesítik a kötelességüket. Ezt a fényt azonban kettős árnyék kíséri, melyet valamilyen kontrasztvilágítással deríteni kellene. Az árnyék egyik fele egy súlyos, szinte állandósult sértettségéről, sőt sértődöttségéről árulkodik. A cikkek bizonyos, bár kisebb részében leíratlanul is ott szerepel egy különös alcím: „Bennünket folyton csak bántanak”. Ha egy-egy konkrét esetben igazat is kell adnunk a cikkíróknak, mégis, ezekből az írásokból hiányzik a szelíd, de paraszat gyűjtő bizalom, mellyel Jézus minden tanítványának viszonyulnia kell az ellenfeleihez.

A másik árnyék az egyház belső életében előforduló, konkrét hibákra borul. Mintha csak általánosságban lennének esendők és bűnösök; a konkrét, vitatható vagy bizonyíthatóan hibás, bűnös eseményeknek és elkövetőknek azonban rejtve kell maradniuk, talán az attól való félelem miatt is, hogy a nyilvánosságra hozott tényeket a vélt vagy valódi ellenfelek egyházellenes kampánycélokra használják fel. Bár ez utóbbira egyes forrásokból majdnem biztosan lehet számítani, mégis nagyon rövidlátó taktika ez, mely

veszélyeztetni a bizalomban rejlő óriási stratégiai vonzerőt. Jézus csak jötteinkről mondta, hogy maradjanak rejtve; a tanítványai körében előforduló hibákról, bűnökről az evangéliumok tanúsága szerint ő maga rántotta le a leplet. Ugyanakkor senkit sem küldött el a bizonytalankodók vagy bűnösök közül.

A következő ismév a *rejtőzéshez való jog tisztelete*. Az újságíró belső magatartása és abból következő írói stílusa olyan legyen, mely tiszteletben tartja az olvasó és a cikkben érintettek jogát ahhoz, hogy személyiségük sértetlenül kerüljön ki még a legádázabb kommunikációs viharból is. Ne érezze magát kényszerítve a válaszra; ne érezze magát röntgenkészülék alá fektetve; ne gondolja, hogy feltételezhetően, ha nem engedelmeskedik azonnal vagy nem hisz az író üzenetének. A mai, főként a profán újságírói gyakorlat ezzel szemben gyakran a mindent feltárni tudó pszichológus vagy próféta szerepében tetszeleg akkor, amikor úgy tesz, mintha olvasni tudna mások rejtett, s „természetesen” alantas szándékaiban.

A negyedik ismév a *megerősítés*. A keresztény ember minden kapcsolata másokkal — s hangsúlyozottan az újságírásé is — azok személyi méltóságának felemelését kell hogy eredményezze. Emlékeztünk az irgalmas samaritánusról szóló példabeszéd biztató felhívására: „menj és tégy hasonlóképpen” (Lk 10,37) —, pedig a kérdező írástudó csak próbára akarta tenni Jézust. — Ha egy porcelánszobor poros, akkor a legvastagabb pontján kell megfogni, hogy a port a törékeny részekről is letörölhessük. A tapintat éppen ezt biztosítja; az üzenetnek, ha kritikát tartalmaz is, a tisztelet őszinte hangján kell kezdődnie, a valódi értékek elismerésével kell folytatódnia ahhoz, hogy legalább egy csöppnyi reményünk lehessen a kívánt pályamódosításra. A profán társadalmi-politikai újságírás porondján körültekintve ilyen szemléletmóddal ritkán találkozunk, de szeretnénk, ha éppen ez az ismév lenne a keresztény újságírás egyik kiemelkedő, jelszerű sajátossága.

A fenti ismérvet élezi tovább a *szétválasztás* igénye, mely elmarasztaló kritika esetén csak a tettekre és a kimondott szavakra figyel, s azokat a személytől következetesen elválasztani törekszik, a bűn és a bűnös megkülönböztetésének keresztény normája szerint. Nem kell különösen felhívunk a figyelmet arra, hogy az újságírás mindennapjaiban ez a jellegzetesség mennyire háttérbe szorul.

A köztudat az őszinteséget inkább a durvasággal, a tapintatot pedig az őszinteség hiányával társítja. Úgy tűnhet, hogy a fentiek szerint értelmezett őszinteség és tapintat csak „házon belül” lehet nyertes; a nyilvánossággal együttjáró, szükségképpen bekövetkező ütközetekben a tapintat papírvékony páncélja nem védi meg a fegyvertelenül érkező őszinteséget. Rövid távon valószínűleg így is történik majd; aki áttetsző, azon keresztülnéznek, aki fedezetlen, azt átszűrik. Messzebbre tekintve azonban ez az egyetlen fegyverrendszer, mely legyőzheti a kommunikáció és a nyilvánosság harcias világát, Annak példáját követve, aki a „a megtört nádszálat nem töri össze, sem a pislákoló méceszt nem oltja ki” (Iz 42,3).

OTTO PÖGGELER

Heidegger és Bultmann: filozófia és teológia

II. rész

II. Az utak elválnak?

1928-ban született, német filozófus. A Bochumi Egyetem filozófia tanára volt. Neves Heidegger-kutató, a Hegel Archívum nyugalmazott igazgatója. Írása, melynek I. részét előző számunkban közöltük, először a Vigiliában jelenik meg.

Georg Kümmel, Bultmann utóda Marburgban, az *Orbis academicus* sorozat egyik kötetében 1958-ban bemutatta az *Újszövetség* kutatásának történetét Origenésztől kezdve. A kötet az angol Hoskynsszal zárul, aki 1931-ben rámutatott a történeti Jézusnak a Krisztust hirdető evangéliumhoz való viszonyára, valamint felhívta a figyelmet az ószövetségi várakozásokra, és ezáltal legalábbis impliciten túllépett a német kutatás akkori állásán. Az ismertetésben a német nyelvű biblikus kutatás két tanulmánnyal végződik, melyek egy erőteljes fellendülést zárnak le: az első Hans von Soden marburgi rektori beszéde 1927-ből *Was ist Wahrheit?* (Mi az: „igazság”?) címmel, a második Bultmann említett cikke a kinyilatkoztatásról az *Újszövetség*ben. Von Soden azt állítja, hogy a héber igazság-fogalom lényege a hűség, melynek a történelemben kell kitartania; ezzel szemben az igazság görög fogalma az önmagában nyugvó létet jelenti. E kettő szintéziséen alapszik az *Újszövetség*. Bultmann kinyilatkoztatás-értelmezése, mely szerint az esemény a keresztény igazságfogalomhoz kapcsolódik. (Hogy Bultmann heideggeri fogalmakat használ, azt Kümmel figyelmen kívül hagyja; s bemutatásában nem szerepelnek olyan filozófusok, mint Spinoza és Feuerbach, de kimaradtak olyan teológusok is, mint Gogarten.)¹⁰ Bultmannhoz írt levelében Heidegger csak gúnyolódni tudott von Soden előadásának témáján. Nem inkább azt kellene megmutatni — kérdezi —, ma miként lehetséges eredendő módon megtapasztalni az igazságot, bár a hitben és a filozófiában különbözőképpen? Amikor 1930. december 3-án Heidegger Marburgban, az evangélikus teológusok előtt *filozofálás és hívés* viszonyáról beszélt, már az alcímben utalt az igazság lényegére. Mindazonáltal már a *Fenomenológia és teológia* című előadásában kijelenti a hívésről és filozófiáról, hogy azok egzisztenciális értelemben „halálos ellenségek”.

Heidegger 1928-ban Marburgból Freiburgba távozott. Az volt a szándéka, hogy Max Scheler nyomán tekintetbe veszi az ember helyét a kozmoszban és „metafizikus” filozófiát folytat. A scheleri pozíció közelsége azonban odavezetett, hogy 1929 őszén Nietzsche tétele — hogy ti. a nyugati ember teljesen elveszítette eredendő

¹⁰Vö.: Kümmel Werner Georg: *Das Neue Testament: Geschichte der Erforschung seiner Probleme* 2. Auflage Freiburg/München, 1970². 508 skk. — A következőkben vö. Heidegger 1930-as előadásához Theodor Kisiel: *The Genesis of Heideggers Being and Time*. Berkeley, Los Angeles, London, 1993. 468.

kapcsolódását a létező igazságához — a különválás alapja lett. Bultmann 1931-ben úgy érezte, a hesseni egyháznak a poroszokkal kötött „konkordátum”-a elől el kell menekülnie Freiburgba címzetes professzornak. Heidegger attól tartott, hogy így a teológia pusztá teológiává lesz, melynek immár semmi haszna nincs az élő hit számára. Vajon nem halad-e a protestantizmus is a valódi egyházból pusztán megszervezett hatalommá alakulás útján, még ha megmarad is néhány eleven közösség? Heidegger Nietzschehez fordul, hogy belőle nyerjen kapcsolódási pontot azokhoz a hatalmakhoz, melyek a kort ténylegesen hordozzák és meghatározzák. 1931 karácsonyán szétküldi barátainak Nietzsche leveleit az *Aus hohen Bergen (Magas hegyekből)* című költeménnyel együtt. Nietzsche ezt a költeményt „utóének” gyanánt csatolta a *Túl jön és rosszon* amaz írásához, mely a „szabad szellemek” korral szembeni támadásait tartalmazza. Nietzsche azt mondja a költeményben, hogy ő önmaga létrehozója, majd megkérdezi barátait: „elfordultok?”. Új barátokat keres, és reménykedve várja Zaratrust, a „vendégek vendégét”, aki majd megfogalmazza az ő alapvető gondolatát. Bultmann egy év késéssel — 1932 decemberében — azt írja válaszként, hogy nincs igazi elképzelése, milyen úton folytathatná Heidegger a megkezdett munkát. A Nietzsche-szöveg idézése kétségtávol azt mutatja, hogy immár az utak elágaztak egymástól ahhoz képest, „amiként az a marburgi időszakban remélhető volt”. Bultmann — saját válaszáként — összegyűjtött cikkeinek első kötetét ajánlotta Heideggernek a közös marburgi idő emlékeként.

Amikor Rudolf Bultmann újságkivonat formájában elolvasta Heidegger 1933-as rektori beszédét, fel kellett ismernie, hogy Heidegger megtette azt, amit ő kifejezetten megtagadott: belement a kapcsolatba a nemzetiszocialistákkal vagy legalábbis Hitlerrel, akinek, úgymond, saját pártja fölé kell emelkednie. Bultmann levél formájában jegyezte meg, hogy Nietzsche és Kierkegaard alapján már jó ideje fontolgatták a szorosabb közeledést a történelemhez; ám az önmaga-akarás, melyet Heidegger most szorgalmaz, mégiscsak vak. Heidegger kirándulása a politikába nem sokkal később hirtelen véget ért. Hiába kísérelik meg 1935-ben (egy marburgi látogatás alkalmával is) Heideggert politikai cselekvésre sarkallni az egyetem megmentése érdekében.

Isten, aki csupán tovahaladó vendégként tekint be imáinkba, és Mózes mellett sem áll meg, Heidegger *Beiträge zur Philosophie (Adalékok a filozófiához)* kéziratában amaz Istenné válik, aki mindig a maga szabta órában mutatkozik meg, és örökkévalósága a tovahaladásba rejtőzik. Heidegger a keresztényitől (das Christliche) megkülönbözteti a kereszténységet (das Christentum). A Nietzsche „Isten halott” tézisééről írt tanulmány azonban ismét leszögezi, hogy itt-ott lesz még keresztény hit, csakhogy „az ilyen világban ható szeretet nem annak hatékony és hatásos princípiuma, ami mos-

¹¹Vö.: Heidegger Martin: *Holzwege*, Frankfurt a. M., 1950. 202, 234. Bultmann 80. születésnapjára, 1964. augusztus 17-én írt levelében Heidegger hangsúlyozza, hogy a mai teológia még csak hozzá sem fogott a technika és a nihilizmus problémáinak tárgyalásához. „Ilt már nem elegendő a hermeneutikai tematika.” Vö.: Heidegger megjegyzéseit és az én ellenvetéseimet könyvemben: *Heidegger und die hermeneutische Philosophie*. Freiburg/München, 1983. 395. és 314. Vö.: utalásaimmal Heidegger viszonyáról Ernst Jüngerhez és Werner Heisenberghez: *Schritte zu einer hermeneutischen Philosophie*. Freiburg/München, 1994. 248. skk.

tanság történik”.¹¹ Nietzsche gondolkodása azonban 1938 óta Heidegger számára azzá vált, amit maga Nietzsche meghirdetett volt: katasztrófává. Heideggernek csak az lehetősége maradt, hogy Hölderlin utolsó töredékei segítségével egy másik kezdet láthatatlan, szerény kiindulási pontjait keresse. 1939. október 2-án azt írja Bultmannnak, hogy a második világháborúból éppoly csekély mértékben „fakadnak az eszmélődés szellemi ösztönzői és szükség-szerűségei”, mint az elsőből. „A jelen — annak számára, aki képes előre-gondolkodni — a szenvedés és a zűrzavar mértéke okozta tolakodó realitása ellenére is már csupán valami elmúlt.” Bultmann, aki 1933 után a Hitvalló Egyházhoz csatlakozott, megjelentethette János-kommentárját. Ám amikor ezzel egyidőben, 1941-ben, közölte a demitologizálás problémáját tárgyaló előadását — *Neues Testament und Mythologie (Újszövetség és mitológia)* —, olyan vihart keltett, mely szinte az egyházból való kizárással fejegetett.

1948-as karácsonyi üdvözetében azt írja Heidegger, hogy örül „a tiszta és éles levegőnek”, mely Bultmann *Theologie des Neuen Testaments (Az Újszövetség teológiája)* című művéből árad. Ezután azonban így folytatja: „A teológusok által manapság művelt, sietősen összetákolt hamispénzverést nem viselem el, ezért szótlanul megyek el mellettük.” Amikor Heidegger megjelent a Marburgi Öregdiákok találkozóján, leszögezte, hogy nyomban bezárná műhelyét, ha megszólítaná őt a hit. Ámde szembeállítható-e egymással hit és gondolkodás ilyen radikális formában, úgy, mint önmagukban álló, szélső pozíciók? Vita bontakozott ki, hogy nem engedhető-e meg legalább valamiféle analógia a létre irányuló gondolkodás és az Istenre irányuló hit között. Schubert M. Ogden, amerikai teológus 1961-ben megjelent könyvében, a *Christ without Myth*-ben (*Krisztus — mítosz nélkül*) Bultmannról is megkövetelte egy filozófiai teológia kidolgozását. Később visszanyúlt az én 1963-as *Der Denkweg Martin Heideggers (Martin Heidegger gondolko-dói útja)* című könyvemhez. Amikor a saját példányát kölcsönadta az egykori marburgi filológus Paul Friedländernek, ez utóbbi azt írta Bultmannnak 1963. december 18-án kelt levelében, hogy ő nem képes „vagy most nem, vagy valaha is megérteni Pöggelert vagy magát Heideggert”. Bultmann ajándékként kapta meg Ogden könyvét, teletűzdelte lapszéli megjegyzésekkel, majd egy tízoldalas írásban foglalta össze véleményét: *Reflexion zum Denken Martin Heideggers nach der Darstellung von Otto Pöggeler (Reflexiók Martin Heidegger gondolkodásához Otto Pöggeler bemutatása alapján)*. Bultmann kitart a lét és ittlét egymásba fonódásának állítása mellett, melyet a késői Heidegger is vall. Az ontoteológia kritikáját, úgy-mond már elvégezte a dialektikus teológia. Mivel az egzisztencia mindig világban-való-lét, ezért Bultmann úgy véli, átveheti Heideggernek a természethez, művészethez és technikához való késői viszonyulását is, mi több, némileg helyreigazíthatja Heidegger

¹²Ehhez az analógiához vö. Heinrich Ott: *Denken und Sein. Der Weg Martin Heideggers und der Weg der Theologie*. Zollikon, 1959. — Ott kísérletet tett a közvetítésre Barth és Bultmann között is; Barth mint hívő, bizonyos módon közelebb áll Heideggerhez, mint Bultmann, akinek az a szándéka, hogy az egzisztenciális értelmezés révén tudománnyá tegye a teológiát. Amikor Heidegger számára 1959-ben szóba hoztam Bultmann Skóciában tartott előadását (*Geschichte und Eschatologie* — magyarul: *Történelem és eszkatológia*. (ford. Bánki Dezső, Atlantisz, Bp., 1994.), azt mondta, éppen most hozta el a testvére, akit érdekelnek az effélék. Heideggert azonban nem érdekelte, hogy gondolkodását Bultmann előadása kizárólag a *Lét és idő* alapján értelmezi s így együtt tárgyalja Collingwood-dal,

Crocével és Auerbach-hal.
¹³Vö.: előadásommal: *Über die moderne Kunst. Heidegger und Klees Jenaer Rede von das Verhältnis von*

szembenállását a paraszti termelő tevékenységgel és technikával. Bultmann csupán egyetlen helyen nyilvánítja ki igazán nemtetszését: felfogása szerint teljesen megszüntetem a filozófiát, amikor azt állítom, hogy Aiszkülosz, Hölderlin és Trakl költészetét nem sorolhatjuk általános kategória érvényességi körébe, hanem vissza kell nyúlnunk valami történelmi lényeg-félére, így helyezkedve vissza a történelem folyamatos dialógusába. De vajon ez az állítás nem csupán Heideggernek az igazság mint elrejtés és felfedés együtteseként való késői értelmezéséből fakadó következmény-e? Bultmann szemlátomást érzéketlen volt annak megpillantására, hogy Heidegger alulról, mintegy Athéné olajfájától kiindulva a „szent” majd végül az „isteni” megtapasztalását akarja felépíteni. Ha Bultmann reagált volna erre a törekvésre, akkor azt kellett volna mondania, hogy ez — Rudolf Otto numinózumához hasonlóan — egyaránt lehet Isten vagy ördög.

Bultmann *Reflexiói* publikálatlanok maradtak, minthogy Heidegger még csak nem is válaszolt rájuk. Bultmann még 1968. január 8-án is felpanaszolja Oskar Hammelsbecknek a párbeszédre hívó ajánlatának illetlen elutasítását, s a *Reflexiókat* Heideggerhez intézett „levél”-nek mondja, melyben — mint írja — a „Heidegger filozófiája és a teológia közötti analógiát”, ám a végén egyszersem ellentétüket is világossá akarta tenni.¹² Heidegger azonban már jó ideje más világokban él: Provence-ba és Görögországba tett utazások szakítják meg a csendes munkát. A Medard Boss köré gyűlt orvosokkal találkozva azt a kérdést vizsgálja, miként segíthetne filozófiája a szenvedőknek és betegeknek. Paul Klee művészetével és gondolataival való szembesülés nyomán pedig a kortárs művészetet is bevonja vizsgálódásainak körébe.¹³ A *Fenomenológia és teológia* című előadás publikálásához végül azok a Heideggerben akkortájt felmerülő, a teológia nem tárgyasítói gondolkodására és beszédére vonatkozó megfontolások vezettek, melyeket 1964. március 11-én küldött el egy amerikai konferenciára. Ezek a megfontolások végül — Rilke nyomán — arra utalnak, hogy a megénekelés (*Gesang*) olyan itt-lét (*Dasein*), mely Istenre irányul. Vajon nem kellene a teológiának is felhagynia a tudományosság törekvésével és inkább visszavonulni a költői beszédbe, mely — Hölderlin nyomán — újból és újból kiteszi magát „az isteni” megmutatkozásának.

Bultmannak nem csupán Heidegger hallgatását kellett kihevernie, hanem tanítványainak lázadását, ezt az új apagyilkosságot is el kellett viselnie. Eszerint a teológiának ismét fel kell vetnie a történeti Jézusra irányuló kérdést, sőt az ószövetségi üdvösségtörténetet kell megtennie Istenről való beszéde alapjául. E fordulat a teológiai munkában meglepő módon éppen Heidegger késői lét-történeti gondolkodására kívánt támaszkodni. Heidegger azonban ritkán tanúsított nagyobb haragot, mint amikor visszautasította gondolkodásának illetlen hasznosítását: ő csupán egyetemi hallga-

tóként tanult egy keveset héberül! A mitikust pedig kizárólag a görögök ügyének tekinti. A *Fenomenológia és teológia* című cikket Gadamer ösztönzésére és a szerző Bultmannnak szóló ajánlásával kinyomtatják ugyan 1969/70-ben, de Heidegger az előszó gondolatmenetét Overbecktől Nietzsche-hez kormányozza, az ő utalása nyomán pedig Hölderlinhez érkezik. 1970. január 30-i levelében Rudolf Bultmann C. F. Meyer figyelemztetését a halálra a *Das Ende des Festes (Az ünnep vége)* című költeményben Hölderlinhez viszonyítja, sőt szembe is állítja vele. Ezzel a beszéd goethei hagyományára hivatkozik, arra a helyesen értett humanizmusra, mely, felfogása szerint, a keresztény hitben találja meg végső támaszát és biztosítékát.

Amikor Bultmann 1963-ban utolsó publikációiban az Isten haláláról szóló beszédet tárgyalja, mely akkortájt honosodott meg az angolszász teológiában, Schubert M. Ogden mellett Hans Jonast is idézi, aki egykor Bultmann és Heidegger tanítványa volt Marburgban. Jonas az öröklét experimentumaként lát minket, embereket, akik Isten saját sorsát valószínűsítik meg. Már Troeltsch, véli Bultmann, látta ezt a problémát, de (miként Gogarten kimutatta) helytelenül oldotta meg. Maga Bultmann Barlaachnak Isten változásairól szóló gondolatához kapcsolódik.¹⁴ Néhány teológus jedségére azt is megvizsgálja, miként ábrázolja Robinson anglikán püspök egy nagy sikerű könyvében Jézust úgy, mint „*Man for others*”-t (*Másokért élő ember*). Bultmann tanítványai, vagy azok tanítványai egyre radikálisabb következtetéseket kezdtek levonni ebből a Jézushoz való visszatérésből. Thomas Sheehan, akinek a korai Heideggerre való utalásait Theodore Kisiel vitte tovább az amerikai kutatásban, *The First Coming (Az első eljövétel)* című, 1979-ben megjelent könyvében a korra jellemző módon úgy látja, hogy Bultmann tételének dominanciáját a szentírás-magyarázatban immár felváltotta a visszatérés az egyetlen Jézusra, aki ugyan ismét csak a krisztológiai fenségcímek nélkül áll előttünk, de harcra szólít a közép- és dél-amerikai felszabadítási mozgalmakban.¹⁵ Bultmann azonban ellenállt minden olyan kísérletnek, mely politikai célokra akarta igénybe venni a kereszténységet, mint-hogy a hitnek végső szabadsághoz kell ugyan vezetnie a politika területén, maga azonban nem lehet politikai, miként ontologikus-metafizikai sem.

Mára már sok dolog idegennek tűnik számunkra a Bultmann által képviselt teológiából. Vajon nem valamiféle egzisztencia-filozófiai rendszer megalkotásának kényszere munkál abban, ahogyan például *Az Újszövetség teológiájában* előbb Pál antropológiájáról van szó, majd ezután tárgyalja az apostol teológiai tapasztalatát? Valóban oly döntő volt a János evangélium számára egy kereszténység előtti gnózis megváltó-mítosza? Nem tűnik-e manapság túlon túl szűknek Bultmann elgondolása a mítoszról és a mitikus elemekről? Vajon nem figyelhető-e meg az újkori ember

¹⁴Vö.: Rudolf Bultmann: *Glauben und Verstehen*. 4. Band. Tübingen, 1965., 113. skk. Bultmann csak közvetve vehetett tudomást arról, hogy Heidegger Isten elhaladásáról [Vorbeigang] beszél a *Beiträge*-ben; vö. ehhez utalásomat in: *Neue Wege mit Heidegger*. Freiburg/München, 1992. 465. skk.

¹⁵Vö.: Heidegger. *The Man and Thinker*. Edited by Thomas Sheehan. Chicago, 1981; Thomas Sheehan: *The First Coming. How the Kingdom of God Became Christianity*. New York, 1986.

biztonságra irányuló törekvése — melyet egyébiránt Heidegger végül Luthernél is felfedezni vél —, Bultmannnál is, midőn a Krisztussal való találkozás tapasztalatát „abszolút”-nak teszi meg, s nem helyezi vissza a történelem folytatódó párbeszédébe? Ilyen és hasonló kérdések alapján kísérlik meg manapság, hogy még magának Troeltsch-nek is igazságot szolgáltatassanak, akit a fiatalabb generáció még korai halála előtt úgyszólván kivégzett mint teológust és mint filozófust.

Az efféle kérdések ellenére joggal állítjuk, hogy a Bultmann és Heidegger közötti párbeszédben a filozófia és teológia viszonyára irányuló kérdés kifejtésének támpontja rejlik. Bizonyos, hogy a filozófia csak vélekedésekkel állhat elő arra vonatkozóan, mit jelenthet manapság az Istenről való beszéd. Ha „existenciálék”-ról beszélünk, akkor meg kell vizsgálni, vajon azok túlelmelkednek-e a történelmiségen (miként Bultmann egyszerűen föltételezi), avagy, legalábbis részben, valamely történelmi szituáció erővonalait alkotják. Megtehetjük, hogy Heideggerrel meghaladjuk Bultmann és Schelling szabadság-tanulmánya nyomán azt kérdezzük, vajon nem kell-e feltételeznünk Istenben valami homályos alapot, ha megfelelően számot akarunk adni a természetben megnyilvánuló túlhatalom és veszélyeztetettség tapasztalatáról, valamint olyan fenoménekről, mint a betegség és a rossz.¹⁶ Bultmann 90. születésnapján, 1974. augusztus 17-én Heidegger Goethe szavaira emlékeztetett: „Különböző kertekben is azonos időben hullik a gyümölcs a fáról.” Hálásan emlékezett vissza a Bultmannal közösen eltöltött marburgi évek ajándékára, a tanuló ifjúsággal való találkozásra, a két család szoros kapcsolatára, és ezt mondta erről az „egyszeri ajándékról”: „belső csöndje és külső hatása nem mérhető le. A tulajdonképpeni kisugárzás titok marad, nem a mi érdemünk, mindazonáltal a mi életünk menetét alkotja, s ezért megkívánja az állandó, önvizsgáló földézés és tudatosítást.” Ez a vizsgáló földézés és tudatosítás maradandó föladat számunkra is.

Gáspár Csaba László fordítása

¹⁶Vö.: Alfred Jäger: *Gott. Nochmals Martin Heidegger*. Tübingen, 1978. Vö. továbbá előadásommal: *Ausgleich und anderer Anfang*. Scheler und Heidegger. In: *Phänomenologische Forschungen* 28/29 (1994). 166. skk.

A családfő főpásztor

Született 1931-ben Aranyosrákoson. Iskoláit Tordán, Kolozsvárott és Nagyváradon végezte. Újságíróként a Bukaresti Társadalomtudományi Intézetbe került, munkatársa volt a Bukaresti majd a Kolozsvári Rádióknak. Írásait hazai lapok közölték. Novellás és tudomány-népszerűsítő kötetei után 1995-ben jelent meg *Pikula* című regénye, tetralogiájának első kötete. 1996. május 22-én hunyt el.

Serdülő korom egyik nagy eseménye volt, amikor Márton Áron püspök Kolozsvár főterén elmondta történelmi jelentőségű beszédét.

„Hegy lábánál nőtt domb” — így szokta nevezni magát Márton Áron püspök, s születésének századik évfordulóját, 1996-ot Márton Áron évvé nyilvánították Erdélyben. Jakubinyi György gyulafehérvári érsek megtoldta az egykori püspök önnön jellemzését: „Most már szemünkben ő lett a hegy, sőt a szikla — ahogy azt Jakab Antal, Áron püspök utódja mondotta. Márton Áron valóban hegy volt, s találó rá mindaz, amit Cser László a *Jelenvalók és örökkévalók* című művében a hegyről mond. A hegy mindig mozdulatlanul, szilárdan áll a földön; a hegy mindig magas, égbe meríti arcát. A hegy törhetetlen és iszonyúan erős. Ha vihar támad rá, nevet, a szélvész szemébe port dob. A hegy jóságos, de közben könnyed is, színes is, mint egy lebegő álom. A hegy sziklaszilárd: széttöri azt, aki őt akarja megtörni. A hegy olyan, mint a szeretet; szigorú szikla, mintha talaj nem is volna rajta, mégis áldozó, termőfölddel súlyosbítja magát.

Jakubinyi akkor is a hegy-hasonlathoz tér vissza, amikor a püspököt ravatalán látja a gyulafehérvári székesegyházban. „Napközben mindig magasan, magánosan és mozdulatlanul állja őrhelyét a hegy a föld fölött, az alkonyattal pedig színruhát ölt”, és az élet színes, sokarcú dolgairól mesél. Alkonyatra megkomolyodik és ünnepélyes lesz, mint egy oltár. Erdély vértanú püspöke így ajánlotta fel krisztusi papi életét 1980. szeptember 29-ének reggelén az Örökkévalónak”.

A nyáját féltő pásztor minden cselekedetében megmutatkozott az ország, a társadalom, a saját szűkebb és tágabb környezete iránti nagyfokú felelősség. A pártállam a megosztás politikáját folytatta a háború utáni években. Gettóba akarta zárni az egyházakat. Márton Áron éppen azt a szűk folyosót használta ki, amit a szocialista jog magánszemélyként a magánéletben a cselekvési szabadságra hagyott. Meg volt győződve, hogy a hatalomtól, a vagyontól megfosztott, vagy az arról önként lemondó vallásosság a legtisztább. A püspök jól látta: az új hatalomtól nehéz lesz olyan engedélyeket kicsikarni, amelyek az erdélyi magyarság számára előnyösek, megtartó erejűek lesznek. Márton Áronnak rendeltetett a küldetés, hogy nyáját-népét összetartsa és vezesse e nehéz időkben, példát adva a jövőnek.

A gyermekkor

„Felsőcsíki harisnyás székely gyerek volt” — írja róla Domokos Pál Péter. Ha szülei *feljöttek* hozzá, s hozták, amit a gyerek szeret, nagy lakomát csapott a társaival. Az 1630-ban alapított csíksomlyói gimnázium utódjának volt ő is a tanulója.

Már a táj, ahol született és tanult, mitikus. Mesék, legendák, balladák övezte vidék. Csíkszentdomokos a szülőhely, Csíksomlyó, a tanulóévek színhelye. A táj komor díszlet két tragédiához. A harangozóéhoz, aki ellopta a harangütőt, és esküdözött: sülyyedjek el, ha tudom, hol van. Elsülyyed. Helyén lett a Feneketlen-tó. Úgy hírlett, hogy szeles éjszakán tisztán hallani a bűnhődő harangozó keserves panaszát.

Csíksomlyó az a hely, ahol a katolikus hit védelmében harcolók legyőzték János Zsigmondot. Ahol 1556 óta minden pünkösdkor búcsút tartanak. Ahol a búcsútemplomban sír, beszél, gyógyít, csodát tesz a Szűzanya aranyozott bizánci szobra. Régebben húsz-harmincezer ember is összegyűlt a csíksomlyói búcsúra, Márton Áron búcsúján 1949-ben százezren vettek részt. Domokos Pál Péter írja: „1949-ben Márton Áron bérmaútját Gyimesközélpokon fejezte be. Onnan indult vissza a csíksomlyói búcsúba. De az állam el akarta fogatni. Amikor ezt meghallották a gyimesi csángók, előhoztak egy fehér lovat, s a püspököt arra felültették. A legények megfoglák egymás kezét, és a ló körül koszorút alkottak. Tíz emberkoszorú állta körül a püspököt, így aztán nem lehetett a közelébe menni. Senki nem gondolhatott arra, hogy a püspöknek valamit is ártson.” Impozáns, filmre való látvány. A tragédia mégis bekövetkezett: Márton Áront később lefogták, börtönbe vették.

Iskolai évek

Azt mondják, a fehérharisnyás csíki fiú feltűnt Majláth püspöknek egy iskolalátogatás alkalmával, így a gimnázium utolsó évét már kék reverendában végezte el Gyulafehérváron. Érettségi után azonban a frontra került, s az első világháború végén hadnagyként tette le a fegyvert. Egy ideig még a csíki hegyekben látták kaszával a vállán, mint a többi, hasonló korú legényt, de a hívó szó egyre erősebb és világosabb lett benne, s 1920-ban jelentkezett a gyulafehérvári papnevelőbe.

Pappászentelés

1924. július 6-án szentelték pappá; volt káplán, helyi lelkész, plébános, egyetemi szónok, népszövetségi elnök, népnevelő folyóirat alapító szerkesztője. Már Majláth püspök kíséretében eljutott Rómába, de azután csak 1970 után járt még többször is az Örök városban. 1971. október 15-én például VI. Pál pápa fogadta, s Rómában tanuló növendékei meghatódva figyelték, amint a szentatyja a püspök elé siet, majd arra figyelmezteti őket, hogy mindenben kövessék püspöküket, „mert szent”. A csíki ember szeretését és szokásait őrző Áron püspök belepirult a pápai dicséretbe; „Isten kegyelméből vagyok az, ami vagyok” — írta. A szinódusra összegyűlt püspökök csodálkozva hallgatták, hogy a keleti végekről érkezett kollégájuk mily ékesszólóan beszél latinul. De megtanult románul és németül is. Hazája mindhárom nyelven arnyaltan fejezte ki magát.

Az ő számára sohasem sülyyed el az a világ, amelyet a másik csíki katolikus székel, Domokos Pál Péter a *Rendületlenül* című

visszaemlékezéseiben megidézett. A Kolozsvárról elszármazott Poszler György esztéta *Vázlat egy elmaradt monográfiához* című tanulmányában megrajzolta Márton Áron portréját három részben.

Az első képen a leendő püspök még gyerek és kisdíák, kalapban, harisnyában, csizmában, ostorral a kezében áll anyja mellett. Aztán a somlyói kisdíákok között, feszesen ülve a kattán masina előtt. Az újabb képen már simuló zubbonyban feszít csillaggal a gallérján, csáköval a fején, hadnagyként, húszévesen. Gyerek, diák és katonafiú: ez életének első periódusa. „De valami megemeli a meleg, rokonszenves közhelyet — írja Poszler György. A szélescsontos paraszti arcon gondolati-hitbéli nyíltság. A hosszú, zárt, keskeny szájon akaraterő. A kifelé-befelé néző tekintetben energikus komolyság. Még nem találkozott a küldetéssel, még nem jött el a hivatás pillanata. De már készül rá, hogy ha elérkezik, kihordja.”

Az ifjúkor

Életének második periódusa már a megérkezés ideje. Körülbelül harmincéves lehet ekkor. Egy francia népi bölcsesség szerint: harmincon túl mindenki felelős a vonásaiért. Ilyenkor a gondolat, a hit, a tapasztalat már rányomja bélyegét a fiziognómiára. Nála ez pontosan észrevehető: megnyúlik az arc és szellemi aurát kap. A száj lágyabb lesz, de nem az erőből veszít, hanem nyájas derűt, szelíd komolyságot kap. Az erős szemöldök alatt a szem kissé mélyebbre kerül, a tekintet áthatóbbá lesz. Egy ember, aki lábával szilárdan áll a földön, de tudja, hogy a föld az ég küszöbe. A portré kommentárja: „Eljött a hivatás pillanata, Márton Áron találkozik a küldetéssel. Tudja, mi vár rá — tettekben és szenvedésben. Homloka, értelme, hite, válla elég erős. Alakján a szálfák karcsúsága.”

A beteljesedett küldetés

Negyvenkét évesen szentelték püspökké Kolozsvárott, s nyolcvannégy évesen temették Gyulafehérváron. Élete beteljesedett a tudatos készülés, a hivatással való találkozás és a keserű csalódás állomásain. Alig lehet szabadulni Márton Áron és Anglia szentje, Becket Tamás sorsának és pályájának párhuzamától. Mindkettőt megérinti és megvilágosítja a küldetés, mindketten viselik küzdelmes életüket, s mindkettőnek felemelő, már-már katartikus erejű a bukása. A portrénak ez az utolsó vázlata, az üldöztetésben bölccsé nemesedve mutatja Márton Áront. Pátriárka fiziognómiájával, ősen, meghajlottan, megtörten. De csak testben, lélekben nem. Ahogyan elkapja a tűnő pillanatot az érzékeny lencse. Eljött a halál, a fizikai megsemmisülés, de maradt a megvalósult példa. Márton Áron ránk hagyott néhány példaértékű örökséget. Először talán ezt: „Aki felebarátja ellen vét, veszélyezteti a kereszténység kétezere éves munkájának egyik nagy eredményét, az emberek testvériségének gondolatát. Nem keresztény, hanem pogány szellemben jár el s — akarva, nem akarva — csatlakozik azokhoz a törekvésekhez, amelyek fajokra, elkülönült társadalmi osztályokra és önző szövetkezésekre bontották, egymással szembeállí-

tották és kibékíthetetlen ellenségeskedésbe hajszolták a népeket. Aki a felebaráti viszonyt az emberek egyik csoportjától bármilyen meggondolások alapján elvitatja, az magára vonja az ítéletet, hogy adott esetben őt úgy tekintsék, mint *pogányt és vámost*, ami az evangélium nyelvén törvénykivüliséget jelent”.

Időszerű teendőinket tekintve talán a leginkább megszívlelendő útmutatása ez volt: „Örök végzésnek látszik, hogy az isteni gondolatok földi megvalósítása nemzeti kötelesség legyen, az egyetemes kultúra dombja nemzetek által, külön színeikkel gazdagítva épüljön... Nekünk a falusi bírótól az országgyűlési képviselőig, a bábaasszonytól az orvosprofesszorig, a foltozó vargától a nagy gyárosig, a falusi tanítótól a püspökig minden posztton a legkiválóbb és felelősségüknek tudatában levő emberekre van szükségünk.”

Vallási, nemzeti
program

Venczel József, a püspök barátja és küzdőtársa úgy fogalmazott annak idején, hogy az erdélyi magyarságnak nemcsak az a feladata, hogy megtartsa a régi magyar értékeket, hanem az is, hogy új magyar értékeket hozzon létre, ehhez pedig „vallási-nemzeti pasztorációra van szükség”. Ki más állhatott volna az ilyen pasztoráció élén, mint éppen a frissen szentelt fiatal püspök, Márton Áron? Ez '45-ben még lehetséges volt, '49 után azonban már nemcsak életveszélyessé, hanem szinte lehetetlenné vált. Az egyre szűkülő frontvonalon nem is maradt más az „erdélyi püspök” számára, mint a heroikus védekezés. Hiába volt meg pontos cselekvési programja, elsodorta a történelem. Ez a program, amely megfogalmazódott a szentbeszédekben, a körlevelekben, a tanulmányokban, a következő volt: erkölcsi-szellemi megújulás hitbéli alapon; az emberi méltóság védelmezése (az új viszonyok közepette is), a hagyományőrzés, kultúrateremtés nemzeti-kisebbségi programja; a demokrácia etikája (a „néphatalom” körülményei közepette is); Krisztus történelmi példázatának ápolása és követése. Ezek a programtételek olyan egyértelműek és erősek voltak akkoriban, mint az *Ószövetség* kőtáblái hajdanán, hiszen nemcsak fontos és időszerű feladatokat rögzítettek, hanem egyenesen a magyar kisebbség létfeltételeit alkották.

A katolikus népi
hagyomány

Márton Áron valójában mindig a katolikus népi hagyományra épített. Arra, amit számára Csík jelentett. Ezt terjeszti ki aztán az egész erdélyi magyar kisebbségre. Egész magatartásában van valami archaikus-patriarchális. Amikor a háború után először hirdetett búcsút '49-ben, így írta alá: „Áron püspök”. Ritka formula Gyulafehérváron. Dehát ő családfő-főpásztor. Kilépett a főpap főúri magatartásából, amire az elszegényített egyházban nem is igen lett volna alapja. Erényt csinált a szükségből: a szegénységből morális magatartást, a vallásos erkölcsből népmozgalmat. Legalábbis azt szeretett volna csinálni. Méghozzá a legelevenebb nemzetiségi-népközösségi gondok közepette. Mélyen a népbe ágyazottan, de szigorú elit szemlélettel Majláth püspök mellett ta-

nulta a hivatást, aki igazi apostoli szellem volt. Apját meggyilkolták, ő pedig azért lett pap, hogy igazán megbocsáthasson. De Majláth mindvégig arisztokrata maradt. Csak népszolgálatot vállalt. Márton Áron épp fordítva: a nép fia küzdi fel magát a főpapságig, s népszolgálatot teljesít. A háború nagy tanulsága volt, hogy a kultúra nélküli értelem rombol. De a kultúrával rendelkező értelem is, ha rossz eszméket követ. Illúziónak bizonyult, hogy bűn nélkül és rossz hajlam nélkül született az ember. Csak a tévtanok tagadják az eredendő bűn tételét. A püspök visszaköveteli a kereszténység nagy drámáját, az egyéni visszanyerés, az egyéni győzelem lehetőségét. Hogy az egyed visszanyerje azt, amit a kollektív üdvözülés ürügyén a köz veszített. Vagyis az üdvözülés régi lehetőségét, az utat vissza Istenhez, mégpedig szabad választás alapján.

A közösség méltósága

A püspök hitének sarkköve az volt, hogy aki az ember ellen vét, az az Isten képmását gyalázza meg. Az egyedi istenképmás méltóságán kívül létezik a közösség méltósága is, mint az egyedi istenképmások szövetségének méltósága. Ez a kiindulópont Márton Áron kisebbségi-nemzeti programjában. A templom és az iskola költők által megénekelt eredendő egysége. Az anyanyelvi iskola fenntartása és kiszélesítése. A népnevelés — ahogy újabban nevezik. És ennek kulcsfigurája az értelmiségi: a pap, a tanár, a tanító, az orvos, az író, az ügyvéd. A tudatos elit-értelmiségi. Az eredendő összetartozás számára pedig döntő tényező a nyelv. Amiből a saját kultúra mint összetartó erő kinő. Ez volt Márton Áron nemzeti-kisebbségi programjának alapítója, vallási-nemzeti pasztorációjának vezérfonala. Ezeket az értékeket őrzik az 1949-ben történt letartóztatása előtti megnyilatkozásai.

Amikor a szovjet csapatok kivonultak Erdélyből, nyomukban hamarosan megjelentek a román hatóságok, s hozzáálltak a retorzióhoz: az ártatlan magyar lakosságon akarták megtorolni a négyéves „magyar uralmat”. Megkezdődött a magyarok deportálása, munkatáborokba szállítása, a Mániu-gárdák pedig bosszúhadjáratot indítottak. Kegyetlenkedések és tömeggyilkosságok jelezték útjukat. A dolog odáig fajult, hogy maguk a szovjetek elégették meg az atrocitásokat, és kikapcsolták a román közigazgatást Észak-Erdélyből, ahol öt hónapig (1944 novembere és 1945 márciusa között) helyi autonómiára alapozott önálló területi és közigazgatási egység működött.

Észak-Erdély visszatartásával Sztálin igyekezett nyomást gyakorolni a románságra, hogy juttassák hatalomra mielőbb a kisebbségben levő kommunista hatalmat, ami 1945 márciusában meg is történt a Groza-kormány uralomra jutásával. Akkor a miniszterelnök Groza maga kérte Sztálint, hogy engedélyezze újra a román közigazgatást. Ez március 13-án be is következett. A magyarság most már egész Erdélyben újra kisebbségbe került.

A Groza-kormány és a kisebbségek

A Groza-kormány tevékenysége valóban reménykeltően indult. Magyar elemi és középiskolai osztályok ezrei nyíltak meg már a kormányzás első esztendejében. Létrejött Kolozsvárott a Bolyai Egyetem, majd Marosvásárhelyen az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, s több főiskola magyar tagozatokkal nyitotta meg kapuit. Magyar iskolákat kaptak a moldvai csángók, s magyar tanítók és papok taníthatták az anyanyelvet és tarthattak vallásórákat. Sajnos az ígéretes kezdetnek hamar vége szakadt. Az engedmények csak az 1947-es párizsi békeszerződés aláírásáig tartottak. Igaza volt az akkoriban távozó Tamási Áronnak, amikor kijelentette: „Nekem itt senki nem garantál semmit”. Groza engedékeny nemzetiségi politikája egyetlen célt szolgált, azt, hogy Erdélyt csonkítatlanul tarthassa meg Románia. S noha az 1945 februárjában kiadott Nemzetiségi Statútum ugyanúgy, mint a két évvel későbbi párizsi békeszerződés teljes vallásszabadságot biztosított az országot lakóinak, a gyakorlatban az egyházak, főleg a görög és római katolikus egyház nagyfokú korlátozást és üldözést szenvedett. Az első lépés az volt, hogy kisajátították az egyházak egészségügyi és jótékonyági célokat szolgáló kórházait és intézményeit. Természetesen nem ez volt a kisebbségi sorba került egyház első vesztesége. Már az 1924-es iskolai és oktatási törvény bezáratta a magyar óvodákat, az állami elemi iskolákban pedig a román nyelvet tette kötelező oktatási nyelvvé. Akik továbbra is magyarul akartak tanulni, azok felekezeti iskolákba mentek. Így az egyházak szerepe nagymértékben megnőtt az erdélyi magyarság életében. De egy év múlva a hatalom az egyházi iskolákat is magániskolákká fokozta le, önkormányzatukat megszüntette, korlátozta a felvehető diákok számát és négy tantárgy román nyelvű oktatását kötelezővé tette. A hatóságok lábbal tiporták a lelkiismereti és vallásszabadságot, napirenden voltak az erőszakos hittérítések, a magyar papok zaklatása, megkínzása, börtönbe vetése. Az egyházi rendezvényeket minden ok nélkül zaklatták és betiltották. Így ment ez legalább két évtizedig.

A Szentszék romániai politikája

A Szentszék is elkövetett az erdélyi magyarság ellen egy stratégiai hibát. Tudván azt, hogy a kisebbségbe került katolikusok egyházi kérdéseit csak a Vatikánnal egyetértésben lehet méltányosan megoldani, már 1920-ban megkezdődtek a tárgyalások Románia és a Szentszék között, de az egyezmény ratifikálására csak 1927-ben került sor, az előírások pedig csak 1930-ban, tehát pontosan tíz évnyi huzavona után léptek érvénybe. Nos, a Szentszék abban a hiú reményben, hogy a román ortodoxok talán tömegebben áttérnek a katolikus hitre, engedményeket tett a román kormánynak. A konkordátum a kilencszáz éves erdélyi püspökséget és egyházmegyéjét 241 plébániával a bukaresti egyházmegye fennhatósága alá rendelte, noha az csak 24 plébániával rendelkezett. A nagyváradi püspökséget beolvasztották a szatmáribába, az elszakított csanádi, de temesvári székhelyű püspökség és a mold-

vai egyházmegye szintén erre a sorsra jutott: Bukarest fennhatósága alá került. Onnan sokkal könnyebben beavatkozhatott a kormány az erdélyi magyarok és a moldvai csángók hitéletébe. A legnagyobb veszteség azonban az volt, hogy a húszas évek földbirtokreformja során az egyház elvesztette vagyonának 95 százalékát. Az elvett birtokokat túlnyomórészt a román ortodox egyház kapta meg, így, miközben a magyar egyházak anyagi helyzete alapjaiban rendült meg Erdélyben, a román egyház módfelett kedvező helyzetbe került.

**Márton Áron
a háború alatt**

Mindezeket szem előtt kell tartanunk ahhoz, hogy lássuk milyen körülmények között vette át főpásztori hivatását Márton Áron, s milyen titáni munkát kellett végezni ebben a nehéz és zűrzavaros helyzetben. Már a háború alatt példát mutatott emberi-erkölcsi nagyságával. Fellépett a fajüldözés ellen, meghirdette az erdélyi népek testvériségét és egymásrautaltságát, felemelte szavát a jogsértések ellen.

Az 1945-ös húsvéti szózatában tiltakozott a méltánytalanságok ellen, levelet írt Groza Péter miniszterelnökhöz, s mivel ez válasz nélkül maradt, 1946. január 28-án újabb terjedelmes levéllel kereste meg a miniszterelnököt. Fölsorolta a magyarság sérelmeit, az önkényes internálásokat, a Mániu-gárdisták portyázásait és kegyetlenkedéseit, aztán megállapította: „Az általános gyűlölködés közepette megértő hangon csak Nagyméltóságod szólott. De még Nagyméltóságod kormányának sem sikerült a magyarság bizalmatlanságát eloszlatni... Népünk szívesen ajándékozza meg bizalmával azt, aki jószándékkal közeledik hozzá, de igen bőséges tapasztalatokkal rendelkezik ahhoz, hogy a szavak és a tettek, az ígéretek és az intézkedések, a törvény és a végrehajtás között az ellentmondást észrevegye. A román közvélemény ellenállása és a végrehajtó közegek sabotálása kétségtelenül sokban gátolja a kormányt jószándékú terveinek végrehajtásában...”

**A püspök elleni
rágalomhadjárat**

Válasz helyett hajsza indult a püspök ellen. Persze nem Groza részéről. Ő kijelentette: nem nyúl a magyarokhoz. A romániai magyaroknak megvan a maguk demokratikus szervezete, a Magyar Népi Szövetség. „Seperjen az a maga portája előtt, de seperjen”. Így tehát a „piszkos munkát” a MNSZ-nek osztották ki. Rágalmazó cikkek egész sora jelent meg, főleg a Romániai Magyar Szóban. Az MNSZ-t a kormány a magyarság egyetlen hivatalos szervének tekintette, s tőle várta el, hogy a „soviniszta, revizionista szellemű” magyar vezetőket, mindenekelőtt Márton Áront „szigetelje el a tömegektől”, sőt ha lehet, távolítsa el. A magyar Népi Szövetség pedig „a magyarság nevében hűségesküt tett. 1945 novemberében a Marosvásárhelyen tartott úgynevezett Százak Gyűlésén kijelentették, hogy Erdélynek Romániához kell tartoznia. A várható felháborodás miatt persze diszkrétebben fogalmaztak: „Tudatában vagyunk annak — írja a határozat —, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség megvalósításának, a hatá-

rok feloldásának kérdése... Nem helyeselhető semmiféle olyan törekvés — akár magyar, akár román részről —, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel a nemzetközi reakció szolgálatában Erdélyből újra háborús tűzfészket teremtene”. Egy évvel később ezt a nyilatkozatot használta fel a román kormány külügyminisztere a párizsi értekezleten, kijelentve, hogy „az erdélyi magyarság többsége már kinyilvánította a Romániához való tartozásának óháját”.

Erdélyben persze igyekeztek titokban tartani a marosvásárhelyi határozatot, amelynek híre Márton Áronhoz is eljutott, s azonnal cselekedett is ellene. Összehívta az erdélyi magyarság legismertebb vezetőit, természetesen nem a kommunista szellemű MNSZ-eseket, hanem Vásárhelyi János református püspököt, Szász Pált, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnökét, Korparich Edét, a Hangya Szövetkezet elnökét, Lakatos Istvánt, a Hit és Gazdasági Szövetkezetek elnökét, Venczel József és Búza László egyetemi tanárokat, valamint Nagy Gézát, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnökét, és memorandumot készítettek, amelyben úgy látják, hogy az erdélyi magyarság döntő többségét képviselő katolikus és református egyház, valamint a két szövetkezet mintegy nyolcszázezer tagja inkább szólhatna a magyarság nevében, mint az MNSZ, amely az erdélyi magyarságnak alig öt százalékát képviseli. A memorandumban tárgyilagosan, a néprajzi és statisztikai adatok alapján a lehető legigazságosabb rendezésre tettek javaslatokat a magyar-román határ kérdésében, s ezt a magyar nagyköveten keresztül eljuttatták a párizsi békekonferencia résztvevőikhez is. '46 áprilisában azonban a magyar nagykövet rossz híreket hozott: a magyar kormány nem vállalhatja az erdélyi magyarság támogatását, mivel „sem Franciaország, sem a Szovjetunió nem támogatja az Erdélyre vonatkozó magyar álláspontot”. Ekkor Márton Áron újabb nyilatkozatot készített, melyben kifejti: az erdélyi magyarságnak joga van beleszólni jövőbeni sorsa alakításába, a magyar kormány pedig nem mondhat le önkéntes felajánlással Erdélyről. Mindent el kell követni a kielégítő területi rendezés érdekében. Abban az évben Áron püspök személyesen vezette a pünkösdi csíksomlyói búcsút, s több mint százezer ember előtt mondta el híres-nevezetes beszédét: „Több mint huszonöt éves kisebbségi életünk alatt megtapasztaltuk a politikai és gazdasági elnyomás nyílt vagy rejtett módszereit és különböző fokozatait; folyamatos és egyre súlyosabb küzdelmekre kényszerültünk kulturális és nyelvi értékeink megvédéséért, s a politikai, gazdasági és társadalmi helyzet, mely osztályrészünk lett, komoly akadályt vetett népünk természetes szaporodása elé is. Nem vállalhatjuk többé ezt az igazságtalan, megalázó helyzetet. És kérjük, ne kényszerítsék ezt ránk azok sem, akik a sorsunk fölötti döntés jogát maguknak tartják fönn... Szabad emberhez és szabad néphez méltó életet kívánunk, mert ehhez Isten adta jogunk van”.

(Folytatjuk)

MARNO JÁNOS

A vándorfestő dala

*Festeni jöttem a világra,
világ végére, úgy bizony;
elején untat minden ábra,
ellenben vonz a tériszony.
Emlékszem falakra, bogárra,
légyre, amint ütném agyon —
de hagyom, szálljon a dolgára,
mely nyilván annyi, mint a gyom.
S hogy magam se nyújtom hiába,
lépésről lépésre fogyom —
hadd kerítsen be Isten háta
épp esedékes alkonyon.*

PAUL CELAN

Csupa álomalak...

*CSUPA álomalak, kristályból,
kiket felfogsz
a nyelvárnnyékban,*

*nekik
adom véretem,*

*a képsorok,
végzetem vissz-
érreseibe kell
rejtegetnem őket —,*

*gyászom, nézem csak,
átszökik hozzád.*

Forgandó kulccsal

*Forgandó kulccsal
nyitsz rá a házra, hol a
hallgatás hava kavarog.
Véredre, 'hogy felfakad
szemből vagy szájból vagy fülből,
forog a kulcsod.*

*Forog a kulcsod, forog a szó,
kavaroghat a pelyhekkal.
Széllökésre mely feltaszít,
köt szóra csomót a hó.*

Anabázis

*Ez a
szűkös falak közé írott
úttalan-igaz
Fel-Fel és Vissza
a szívotisztá jövőbe.*

Ott.

*Szótag-
móló, tenger-
színű messze
ki a járhatatlanon.*

*Majd:
Bóják-,
Gondbója-korlát
a másod-
percifrán szökdélő
lélekreflexszel —: Fény-
harangszók (bimm-,
bam-, im-,*

unde suspirat
cor /,
ki-
oldva, be-
váltva, miénk.
Szemednek, fülednek, a
fel-
szabadító sátorszó:

Mindegyütt.

Szólj te is

*Szólj te is,
szólj utolsóként,
végre rendelkez.*

*Szólj —
De ne válaszd el IGEN-től a NEM-et.
Értelmet is adj szavadnak:
árnyékot néki.*

*Adj elég árnyékot,
annyit néki,
amennyit magad körül ismersz,
éjfél és dél és éjfél között.*

*Tekints körbe:
nézd, hogy elevenül mind —
Halálban! Eleve!
Valót mond, ki árnyékot mond.*

*Ámde összenyomorul álltó helyed:
Hova, árnyékmezítlén, hova?
Szállj. Érkezz fölfelé.
Vékonyabb leszél, idegenebb, finomabb!
Idegen: fonál,
melyen leszállhatnék a csillag:
idelent úszni, alant,
hol visszacsillámlik: bolygó szavak
hullámvékonyán.*

Marno János fordításai

TANDORI DEZSŐ

Valaki elmegy, valami nincs

Született 1938-ban Budapesten. Író, költő, esszéista. Legutóbbi írását 1996. 7. számunkban közzöltük.

Elment Alíz.

Akadtak már, akik ismerték őt. Tudtak róla, mondjuk így. Láttak egy filmet: „Alíz nem lakik itt”, a címe. De, de, hajtogatták nevetve kicsit, Alíz itt lakik Tandoriéknál.

Alíz elment.

Honnét nem tér meg utazó, oda költözött egy háziveréb tojó, egy öreg madár, egy augusztusi napon.

Elment Szpéró, Samu, a vak Pipi Néni, Poszi poszátánk, a ződik, a többi itteni veréb után. Elvitt 19 évet és jó egy hónapot, mely idő alatt is, mondom dermedten, mereven, szívem helyén nem kövel, hanem ritkult lég-űrrel, mindig ült veréb a kezemben, mióta csak a Flórit, Flóri halála délelőttjén rögvest Szpérót leltük.

Valaki elment, valami nincs.

Mi volt, mi van? Mi lesz?

Erről itt akkor — valamit.

Nem, nem, dehogy a semmiről.

S nem is csupán a Lizzyről (Alízról). Nem mondhatom: Érzelmek nélkül. Mégis, inkább tárgyyszerűen.

Induljunk hát, ahogy T. S. Eliot mondja a *...szerelmes ének*-ben, te meg én. Vagy Alíz és mi.

* * *

Mielőtt folytatnám ezt, átmegyek két megmaradt (tőlünk eléggé idegenkedő, félig-vadnak maradt) barátunkhoz, Rudihoz (11 éves mezei veréb hím) és Csutihoz (Csutora, 8 éves múlt, Szpéró halála után került hozzánk, az egyetlen, aki azután jött s él, házi veréb tojó), és gépiesen, ösztönösen is, második-természet, Alíz üres kalitkájára nézek, azaz rá, azt hiszem még mindig, egészen feltétlenül, ott van, mit csinál, azt nézném. Alkonyodik. Csutorát letakarom kendővel (a kalitkát). Rudi öreg, hasal a fészek-falapon, nem látszik betegnek. Hamar jön az. S utána: vagy gyors összeomlás (pár óra, pár nap), vagy sok hónapos „vegetálás”. Melyiket kívánja nekik az ember? Nagy fájdalom, ha megbetegszenek, elaggnak.

Május volt, 1984 tavasza. Kilenc madárral éltünk együtt akkor. Szpéró közel 7, Samu 6 és háromnegyed, Éliás 5 és háromnegyed, verebek, Csucu ződink lassan 4 (a Nagy Tizenegyből ő halt meg elsőül, 5 évesen), Pipi Néni (vak veréb) harmadik éve volt velünk. Poszi poszátánk csakígy, volt egy lelerc papagájunk, Pepi,

aztán Icsi, a széncinege, nem volt még egyéves sem, volt Böbe, nagyon fiatalon halt meg, 1982-től 1987-ig élt, és azon a szeles májusvégi napon hozták az Alíznek elnevezett kis verebet, leszkadt lábbal, vérző üleppel, félig halálán. Megszállottan láttunk hozzá. Feleségem ügyessége, fanatizmusom... és Alíz összeszorított csőre, húnyt szeme... „meg akart volna halni”. Etettük. Másnap már magot evett, maga. Lába összeforrt, a madár mozgáskorlátozott maradt. Kloákasérülése tette, hogy sosem tojt? Tojóknál előnyös, hosszabíthatja az életet. Szpérót a sok tojás vitte el.

Ebbe a társaságba és így jött Alíz. Hamarosan a kedvencem lett. Samu később kikönyörögte (Szpéro halála után) kezembem a „királynő” helyét, addig feleségemet „bitorolta”. De Alíz helye felől nem volt kétség. Engem tekintett legbizalmasabb társának, így hasalt a kezemben negyedórákat, naponta sokszor. Hogy Szpéro halála után sokat utazgattam, türelmesen várt, feleségem is „jó volt” neki, de kezébe nem telepedett.

Szpéro miatt 1984-88 között sokat „fúrt a lélek”: monogám alkat, én, nehezen viseltem „a két verébhölgy egyidejűségét”. Nem ejtettem el Alíz főszerep-gondolatát. Szpéro halála után még jó nyolc évet élt.

Élete végén kutyánk is a kedvence lett. Szuszinak oda kellett hasalnia a két szoba közé az ajtóba, és Alíz nézte őt, kitartóan, amilyen csak egy madár tud lenni.

Alíznek voltak vadabb évei. Hát persze. A szűk kalitka... De kint „nem állt meg a lábán”. Próbáltuk.

A legszebb szeme neki volt, Poszi mellett, talán. És a Pipi Néni vak szeme volt még gyönyörű. Két kis kocsonya-tócsa. Alíz rettentő okos volt. És roppant kezes. Igyekvő. Akaratos is. Verte magát néha a kalitkában. Voltak azok az évek. Aztán békés lett.

Magasan volt a kalitkája, egykor anyám fiókos szekrénye volt ez a bútor. Két papagáj is „kihalt” mellőle. Senki iránt nem érdeklődött (a madarak közül, külön). Embercentrikussá vált.

(A Nagy Tizenegy Mokkalval egészsült ki, még szintén 1984-ben. Mokka Alíznál sokkal nehezebb eset volt. „Olga” lelte: rugdosni próbálták a fiókát, vadabb idegenek, egy közért előtt. Olga hazavitte. De cicája is volt. Elhozta nekünk. Mokka olyan volt, mint a kiéhezve hazatérő hadifoglyok. 4 nap, öt éjszaka infralámpáztuk, cseppenként etettük. A nagyobb „kaja” megölte volna.)

Mokkalval épp „megvoltunk”, feleségem rosszul lett. A kórházi ítélet: vesekivétel.

— Doktor úr, az lehetetlen — kiáltotta sírva Ágnes. — A madarainkat nem hagyhatom ott.

A műtét megedzette. 1986-ban, kis csodálkozásomra, azt kérte, utazhasson öreg francia házaspár barátaihoz. Kislánykorában a vendégük volt. Szerette volna őket még egyszer látni életében.

Én Szpéro mellől nem mentem el. 1986-ban Angliát „vállaltam” volna. Szívroham-félét kaptam, maradtam. Így ment ez.

Alíz is megedződött. Egyre jobban hozzánk nőtt. Így „edződik” egy madár. Már amelyikük. Csutora nem. Mokka sem maradt kezes. Alíz egyre bensőbb barátunk, főleg *barátom* lett. Szpéró halála után jött a nagy Alíz-korszak. Persze, Samu, Icsi sem volt másodhegedűs. Ott volt az előtt szárnyú Tóni, egyik legkedvesebbünk. Ő 1993. december 15-én halt meg, Angliában kaptam a híret.

Tóni és Alíz ugyanazon a napon halt meg, 15-én. „Milyen halánap van ma?” Ez állandó kérdés itt. 6-a: Szpéró, 22-e Samu, 20-a: Mokka, Tili, Icsi stb.

Alízról azt hittük, megdöntheti Samu életkori rekordját. (13 év 2 hónap 5 nap.)

1993 tavaszán azért nagyon kezdtem rettegni érte. Sokat maradtam „egyedül” velük. Családomé volt „vidéken” a nyár. Ágnes, a Szuszi kutyus, Ágnes mamája... S én sokat itthon a madarakkal. Bár Bécsbe néha átruccantam.

Retteggni kezdtem Alízért, nem tudom miért, 1993 májusában. Ó, Istenem, még pár nagy nyarat így vele.

Évente ketten-ketten haltak meg 1991-től kezdve. Öregedtek. Bár nagyon szép korokat éltek meg. Icsi vakon: majdnem 12 évet. Mokka 10 és felet. Tóni is majdnem 10-et.

Végül 4-en maradtak. Icsi, Alíz, Rudi, Csuti. Icsit óránként etetük, maga is szorgoskodott. Tudta, mit hol talál. Alíz ép volt és „egészséges”. 1994 nyara, 1995 nyara... nem volt semmi baj.

Icsi közben elment. Hárman maradtak. Ebben már volt valami nagyon szorongató. Főleg, mert azt hittem, Ágnes hallani sem akar több madárról. Kiderült, ellenkezőleg. Mindig ő lelt rászorulókat, de egyiküket sem tudtuk huzamosabban éltetni. A légykapó, Mathilda az idén 46 napot élt nálunk. Nagyon nehéz légykapót háznál etetni. Szinte mint a fecskét.

Halála megriasztott. „A halál” jött el újra. És Alíz az idei nyárnak rozogábban vágott neki.

Sokat „húnyt”. Borzolta tollát. Elérkezett egy időhatárhoz, hogy számolni kezdtem az év napjait: még 365 nap, s le hagyja Samut. Még 364... De akkor már gyanúsán rosszul volt. Gyönyörű szeme összeszűkül, feje borzas volt sokszor.

Új szokásokat vett fel. Folyton rám szólt. Ha íróasztalomtól valami kosztot vittem Rudiéknak, követelőzőtt. „Én, én, nekem...!”

Ha feltűntem a közelében, csipogott: „Gyere ide”. Kezemben aludt volna akár.

Semennyi idő nem volt neki elég.

Ha lecsusszant a tenyeremből, hogy kosztoljon, igyon, fogta azért a kisujjamat. nagyon szép volt a sánta lába. Csak „combban” lila, tollatlan.

Rengeteg szépiát evett. Rengeteg zöldborsót. Mohó lett.

Halált megsejtő tulajdonság változása, írta Juhász Ferenc az *Apám* félelmetes részében.

Félni kezdtem.

* * *

Ősztől kicsit mozgalmas lesz az életem, kényszerűen. Ide-oda kell „villognom”. De a nyár: a munkáé, Alizé volt május 10-től.

1993 óta a 4. nyár.

Nem érte meg a végét.

Július csak eltelt valahogy. Amikor Ágnesék nem voltak itthon, hajnalban leszaladtam bevásárolni, „mozogni” (kell! idegenben napi 36-40 kilométereket járok egy nap), aztán 8 után már itthon voltam. Félóránként ült Aliz a kezemen. Hajnalban felkeltem (3 órakor), fordítottam penzumomat (egy regényt, elkészült), nem akartam annyi időt elvenni Aliztól.

Nagy karosszékemet, íróasztalomat behúztam a szoba közepe felé az ablaktól, hadd lásson Aliz. (Ha már a Szuszi kutya nincs itt.) Na, én voltam neki a fontosabb, csak tréfálok.

Kimentem néha a fürdőszobába, térképeket, galoppévkönyveket, sakkfeladványokat, festők albumait tanulmányoztam. Viaszkrétával, olajpasztellal sok Lizzica, Allesca nevű lovat rajzoltam.

Nem bírtam mindig a közelében lenni. Félelmemben. Nem volt alaptalan a szorongás.

* * *

Most látom csak, mi történt.

Halála nem volt „semmi különös”. Előző délután rosszul lett. Kiesett alóla a lába. Sokat ült még a kezemen, aztán fészkére vonult, elbújt. („Hogyan halnak meg a madarak...?”) Elkészönt a kezemtől, sebtén, idegesen, kicsit magán kívül.

Sejtettük, baj jöhet.

Hajnalra elaludt.

Megcsináltam a fotókat róla, ahogy egyetlen halottunkról se. Róla nem voltak fényképek.

Ki tudja, nem akartam volna zavarni. „Ül” nagy karszékemen, az írógépen hasal. Lábat ki sem rúgta. Nem voltak görcsei. Egy rándulás — és mint Nemes Nagy Ágnes írja a sivatagi halott költőről —

Vagy a kis hercegi róka barátja. A róka én vagyok. Maradtam. Meg vagyok-e szelídítve?

* * *

Meg vagyok fogyva, meg vagyok törve?

Valami nincs többé.

A Nagy Tizenegy, jó. Persze. De...

A két „bolondkával” nem lehet többet törődni, mint: etetés, homokfürdőhöz homok, tisztas távolból „nézés”. Nem tűnnek többet. Vadak maradtak így, úgy.

Alízzal minden ilyesmi elment. Gépiesen kalitkájába nézek: mit csinál, mit kéne tennem? Vagy úgy!

Pasztellkrétáim ódon dobozára (1978-as vétel, Panda Thalens) írni kezdtem: 365...364...363...359...357...Akkor lett rosszul...356...

— Te jószágos ég — mutatom riadtan feleségemnek —, nézd, mi állt itt.

Mert ki tudja, miért, 1978-ban ráfirkantottam a dobozra: „355”.

Mikor meghalt, 355 napra volt még Samu életkorától. Egy evidenciátörténet.

Elment életem tanúja, a barátom. Feleségem él, Dömi főmedvém megvan, az irodalommal semmi bajom. Utazhatom, módjával, egyelőre nem vagyok kórházjelölt.

Ez mégis — nyomorék állapot. Ha új veréb jön, vagy ződi, más lelenc, ha jön, az sem lesz ugyanez. Elment Alíz. Az angol az állatra is azt mondja: meghal. Meghalt.

Meghaltam, valami módon. Persze, egy idő múlva az emlékpanteonban lesz ő is, mint Szpéroeék. És mégis.

Ő volt az utolsó. Most értettem meg, mi az, ha NINCS. Tudtam, mi volt ő, mim van. Nem tudtam mégse, mi az igazi NINCS. Most ezt tudtam meg. Ha a madarak első jöveletekor azt kértem, Greene-nel szólva: „Istenem, legyen én békén hagyva”, most ez van, ez megvan. Nem így értettem.

* * *

Feleségem borúlátó. Nem bízik benne, hogy „madaraink elmondhatók”. De...

Nekem ez a dolgom.

Ebben a minőségemben beszéltem Alízról. Bocsánat, ha bárkit feltartottam vele, ha csalódást okoztam.

A történet ilyen sima, mindennapi.

A mindennap veszett el vele. Épp ez az.

Egyelőre mást nem mondhatok.

* * *

Vagy hát dehogy.

Míg ezt írtam este lett. Rájuk sötétedett.

(Rudira és Csutorára.)

Ők ketten, bármily csacskák, ugyanolyan csodának tekintendők. Azok is. Mert élnek.

Mindegy, milyenek.

Ide tartoznak. A lények világába tartoznak, amúgy. Olyanok, amilyenek. Most nekem ez az, ami — oly másképp, oly mélyen másképp — utoljára (és Szpéror, Samu mellett, Icsi mellett főleg-főleg) Alíz lehetett.

De még nem tartok ott, hogy „de jó”. Hogy lehetett. Még az van, hogy nincs, valaki nincs. Valami nincs. Így telik napra (létező és nemlétező) nap, és ez...

Határ? Azon ő ment át. Erre gondolni sem merek. A halál, írja Wittgenstein, már nem életünk része. Ezért nincs az se, hogy Alíz már előbbre tart, többet tud. Alíz most egyszerűen — más. Ezzel kell együtt élnem, nagyon egyedül.

VÖRÖS ISTVÁN

Zuhany

*A rongyosláda vagy a lisztesláda?
A köröm vagy a vér? Az olvasás
vagy az alvás? Az üres szoba
vagy a bútorozott? A mester*

*vagy a letett szerszám? A véső
vagy az óra? Egymáshoz bújik
gyónó és gyóntató, pedig
nem a másik leheletét akarják*

*érezni. A szomszéd szobában
valaki ül, a levegőt lopja,
mintha ebből készülné terem-*

*teni földet és embert. Üresen
bámul maga elé. Ki áll be
a megbocsátás sugarába?*

Paul Claudel és Max Mell Szent Johannája

VAJDA GYÖRGY
MIHÁLY

Született 1914-ben Bártfán. A József Attila Tudományegyetem emeritus professzora, az Akadémia lauréata, a Bayreuthi Egyetem tiszteletbeli doktora. Legutóbbi írását 1996. 8. számunkban közöltük.

Jeanne d'Arc, a francia nemzeti szent 1909-ben érte meg boldoggá, 1920-ban szentté avatását. Népe azonban már évszázadok óta szentként tisztelte az angol máglyán elégetett leányt. Irodalmi feldolgozásban a seregeket vezérlő, katonák élén csatázó fiatal nő alakjának sokféle változata van, számuk százakra rúg. Kettőt választottunk ki közülük, egy francia és egy osztrák költő Johanna-képét, amelyek elsősorban szent-voltát emelik ki, s ezáltal nemzeti hivatása mellett alakjának univerzális jelentésére és humánus jelentőségére utalnak.

A két feldolgozás, mint valamennyi kiemelkedő 20. századi, Charles Péguy 1897-ben befejezett nagy történelmi drámájához nyúl vissza, amely végigköveti Szent Johanna sorsát gyermekkorától az utolsó napjáig. Mindkettő ihletet merít Péguy világnézeti fordulata után írt Jeanne d'Arc-misztériumaiból is, mert ezekben jeleníti meg a szent belső életét, lelki küzdelmeit, gyötrődéseit, istenfélelmét és az irgalmas szeretetet, amelyet embertársai és főképpen a szegények iránt érzett. Péguy Johanna-képét „korrigálta” G. B. Shaw, aki láttatni akarta benne a nagy történelmi változások előhírnökét is. Shaw-t Johanna lelki szépsége éppúgy lenyűgözte, mint nemzeti áldozatvállalása és szociális érzékenysége. Johanna alakja a szenttől világnézetileg távol álló Anna Seghersét, Bertolt Brechtet, vagy éppen Anatole France-ot is rabul ejtette.

Claudel és Mell feldolgozásának középpontjában nem a harcos, honfitársait Orléans váránál győzelemre vezető Johanna áll, nem a nemzeti hős. A két költő figyelme arra a szenvedő teremtesre irányul, akinek lelki nagysága az angolok börtönében az ellene emelt hamis vádak súlya alatt gyötrődve bontakozik ki.

Tizenkilenc éves, amikor — 1431. május 30-án — kivégzik, miután egy évvel korábban az angolokkal szövetséges burgundiak Compiègne-nél elfogják, és tizenhét éves, amikor a még megkoronázatlan francia király először fogadja és sereget bíz reá. Egy év alatt Károlyt Rheimsben királlyá koronáztatta, az angolok önbi-zalmát megingatta, bátorságot öntött saját népébe és visszaadta hitét önmagában. Abban a meggyőződésben élt, hogy Szent Mihály arkangyal megbízásából cselekszik, az ő pártfogása alatt áll, és Szent Katalin, valamint Szent Margit tanácsait követi, akik sugallat útján közlik vele, mit tegyen, mit ne.

Misztikusként lett nemzeti hősnő, aki, noha tanulatlan volt, kiismerte magát a politika útvesztőiben is.

A kutatás Johanna „nyilvános” életének csaknem minden napját rekonstruálta.¹ 1829. januárjában lépett „színre”, amikor mint tizenhét éves, férfiruhát viselő parasztlány elnyerte egy helyi, de nem jelentékeny katonai vezető, Robert de Baudricourt bizalmát, és lovagi kíséretet kapott tőle, hogy felkereshesse a királyt. Ha ezt az első sikerét a kánonjog értelmében talán nem lehet is csodának tekinteni, csoda volt a szó hétköznapi értelmében. Vagy talán nem volt „csoda”, hogy az analfabéta Johanna diplomáciai leveleket intézett az angol királyhoz, akit az angolok Franciaország királyának tekintettek, és egy fél évvel Johanna halála után valóban francia királlyá koronáztak Párizsban, amelynek egyeteme az angolok oldalán állt? Az akkor éppen tíz éves VI. Henrikről van szó, akit nagybátyja, Bedford hercege mint Franciaország kormányzója nevelt. Max Mell darabjában elkíséri védcencét Johanna börtönébe, együtt nézik az alvó beteg leányt, aki — mivel alszik — nem tud ártani „boszorkányszemeivel” a gyermekkirálynak. Mell történeti színművet írt, realista módszerrel, ügyelt a hi-telességre és a szentet kora körülményei között ábrázolta.

Az Orléans-i Szűz rehabilitációs pere 1450-ben kezdődött el az általa trónra segített király parancsára. Két évvel később egy pápai legátus meggyőződött Johanna ártatlanságáról, és 1456-ban történt meg Johanna gyóntatóatyja, Martin Ladvenu testvér jelenlétében a hivatalos rehabilitáció. Isambart de la Pierre testvérral együtt Ladvenu kísérte Johannát a máglya felé, biztató és vigasztaló szavakkal, az utolsó „útravalóval” ellátva őt.² Hogy Johanna pere politikai per volt, azt Max Mell világosan megírja. Beauvais püspöke, Pierre Cauchon, a párizsi egyetem egykori professzora alighanem meg volt győződve Johanna ártatlanságáról, különben mint az inkvizíciós eljárás vezetője nem engedte volna meg a gyóntatónak, hogy az egyház kebeléből „eretnekként” kidaszított Johannát az oltáriszentség áldásában részesítse. Cauchon elsősorban a per jogilag kifogástalan lefolyására ügyelt és a tizenkilencéves Johannát előbb „csak” életfogytiglani börtönre ítélte. Mivel azonban Johanna a női ruhákat, amelyeket Bedford herceg felesége bocsátott rendelkezésére, durva és sóvár őrzői között nem merte hordani és az éjszaka sötétjében ismét felöltötte régi férfiöltözetét, Cauchon püspök mint „visszaesőt” máglyára küldte.³

Itt kezdődik Claudel költői misztériumdrámája, amelyet Arthur Honegger zenei oratóriummal dolgozott fel. Johanna ott áll a máglyán, kezei összekötve, ő maga oszlophoz láncolva várja a közelgő halált. Ekkor megjelennek előtte életének jelentős, jellemző mozzanatai — mint „játékok a játékban” —, amelyeknek anyagát Dominique testvérnek, Johanna hívének és élete krónikásának feljegyzései adták. Claudel mélységesen átérzi Johanna fájdalmát, kinyilvánítja rokonszenvét a történelmi jelentőségű leányalak iránt, az erőlelkű, a börtönben elszenvedett kínoztatások alatt testi-

¹Vö.: Pernaud,

Régine—Clin,

Marie-Véronique:

Jeanne d'Arc. Fayard,

1986. Paris. Különösen

a kronológia: 390-398.

— Továbbá az „alapmű”:

*Procès en nullité de la
condemnation de*

Jeanne d'Arc. Édité par

la Société de l'Histoire

de la France. IV.

Fordítás és kiadás:

Pierre Duparc, Paris,

Klincksieck, 1986.

²Pernaud, Régine:

Jeanne d'Arc. Ön- és

tanúvallomások.

Ecclesia, Budapest

1991.

³Vö.: Guillemain,

Bernard: *Une carrière.*

Pierre Cauchon. In:

Jeanne d'Arc. Une

époque, un

rayonnement. Colloque

d'histoire médiévale.

Orléans, octobre 1979.

Éditions du C.N.R.S.,

Paris, 1982. 217-225.

leg megtört, ártatlan és vonzó teremtés iránt, de sorsában és szenvedésében Isten világmegváltó tervének beteljesülését is látja. „Minden vasláncnál erősebbek a szeretet láncai!” — mondja Johanna. „A szeretet köti meg a kezeimet és akadályoz meg abban, hogy aláírjam”. (Tudniillik a papírt, amelyen az áll, hogy nem hallotta a hangokat.) Vádlói szerint a hangok az ördögtől származtak, ha egyáltalán léteztek. „A kezdet volt az oka mindennek. Johanna, térj meg! Gondold meg, hova jutottál és értsd meg, hogy a hangok becsaptak téged. Csak gonosz szellemek lehettek, ha ily nagy szerencsétlenségbe döntöttek téged!” E szavakat Mell adja Cauchon püspök szájába. Erre mondja Johanna Peter Manuelnek: „Mindig csak a Gonoszt keresik, de az itt nincs jelen!” Claudel pedig (az V. színben) így beszélteti Dominique testvért Johannához:

„Ezek a nagy emberek, akik elítélték téged, ezek a doktorok és tudósok... valamennyien erősen hisznek az ördögben, de nem akarnak Istenben hinni. Az ördög, az valóság; az angyalok: ostobaság. Az ördög, akit megvetettél, segített téged; az angyalok, akiket hívtál, semmit sem tettek érted; mint gonosztevőt egyaránt elítél téged a Jobb és a Bal. Ilyen a Sorbonne bölcsessége. Ilyenek ezek a híres doktorok, akik a pápát is kigúnyolják”.

Johanna tisztasága, bátorsága és természetes okossága már kortársaira is hatott. Peter Manuel, Mell darabjában az angol király advokátusa, — egy értelmiségi katonák és politikusok között —, nem nézheti Johanna megaláztatásait és a brutális bánásmódot, amelyben részesül. Segíti, amennyire lehetséges, és amikor női ruhát kell öltetnie, megvédi ártatlanságát őrzőinek parancsnokától. (Fűzzük hozzá zárójelben: Johanna megaláztatásaihoz tartozott, hogy testi vizsgálatnak kellett alávetnie magát Bedford hercegnő és három bába jelenlétében, hogy bebizonyosodjék, jogosan nevezi és neveztet-e magát „a Szűz”-nek. Búvóhelyéről a királyi helytartó, Bedford hercege is végignézte a vizsgálatot — vélhetően nem pusztán politikai okokból.)

Mell darabjában van Peter Manuelnek egy „szövetségese” is, Ligny asszony, akinek a férje bűnrészes Johanna kiszolgáltatásában az angoloknak. Az erődtmény ablakából ők ketten végignézik Johanna gyötrelmes mártírhálát és a szörnyű látvány hatása — akár csak Schiller *Stuart Mária*jában a kivégzésé — az ő megrendülésükön keresztül jut el a közönséghez. (Szavaikat rövidítve idézzük.)

PETER MANUEL: Most jöjjetek, szent asszonyok! Szent Mihály, aki hivatást öntöttél belé! Jöjj és mentsd meg őt! Hinni akarok. *(Fényes lángnyelv csap magasra a nagy ablak mögött.)*

LINGY ASSZONY: *(Fojtottan felkiált)* Imádkozni akarok!

JOHANNA HANGJA: *(Irtózáttal kiáltja)* Jézus! ... *(azután kétségbeesetten nyöszörögve):* Jézus! *(Rövid szünet után a boldog öröm hangján):* Jézus!

LINGY ASSZONY: *(Hosszú szünet után)* Látta Őt!

Hasonló módon énekl meg lényegében ugyanezt a szituációt Claudel. Ezzel fejeződik be az oratórium.

Szerpelnék: Szűz Mária, Margit, Katalin. Gyermekhangok:

Johanna! Johanna! Isten leánya! Isten leánya! Jöjj! Jöjj! Jöjj! Jöjj!

JOHANNA: Ezek a láncok visszatartanak!

KÓRUS: Az öröm, az a legerősebb! A szeretet, az a legerősebb!
Isten a legerősebb!

JOHANNA: Jövök! Jövök! Eltörtem őket! Elszakítottam!

(Elszakítja láncait.)

KÓRUS: A láncot, amely Johannát Johannához kötötte. A láncot, amely a lelket a testhez kötötte...

Claudel-Honegger oratóriumának szövege 1934-ben készült el. 1935-ben a zenéje is. Ősbemutatója Baselben volt Peter Sacher vezetésével 1938-ban. Egy évvel később megjelent nyomtatásban, de csak 1950-ben került be a párizsi opera műsortervébe. Max Mell *Jeanne d'Arc*-ját a Bregenzi Ünnepi Játékokon mutatta be a bécsi Burgtheater 1956-ban (némi célzással a szovjet megszálló hadsereg előző évi távozására Ausztriából).

Mindkét szerző kétségkívül ismerte a nagy francia romantikus történetíró, Jules Michelet Johanna-portréját, a Jeanne d'Arc nemzeti küldetését megörökítő életrajzot, amely a Michelet írásaiért rajongó Charles Péguyt mélyen megihlette:

„... többször és ismételten kimondta a Megváltó nevét... Végül lecsüggesztette fejét és hatalmas kiáltásban tört ki: Jézus!

Tízezer férfi könnyezett... Csak néhány angol nevetett vagy igyekezett nevetni. Egyikőjük, az egyik legvadabb, megesküdt, hogy egy köteg fát felhajít a máglyára. Johanna abban a pillanatban lehelte ki a lelkét, amikor az angol kötege a máglyára esett, őt magát pedig hirtelen rosszullet fogta el; társai elvezették egy kocsmába, hogy igyék és magához térjen; de nem tudott magához térni. »Láttam, mondta mintegy magánkívül, láttam, hogy utolsó sóhajával együtt egy galamb röppent ki a szájából és emelkedett fel a levegőbe.« Mások a lángok között azt a szót vélték olvashatni, amelyet Johanna ismételt: »Jézus!« A hóhér még aznap este felkereste Isambart testvért, rémülettel eltelve. Meggyönt, de nem akarta elhinni, hogy Isten valaha is megbocsát neki... Az angol király egy titkára (talán ez Mell darabjában Peter Manuel modellja) a máglyától visszamenet ezt mondta: „Elvesztünk, egy szentet égettünk el!”⁴

Claudel a X. színben egy szép hasonlatot ad Johanna szájára egy kis dalban, amelyet Lotharingiában, Jeanne d'Arc szűkebb hazájában fiatal falusi párok énekeltek egykor május elején, tánccal ünnepelve a tavaszt (trimazau). Johanna itt „takaros gyertyához” hasonlítja önmagát, amelyet a Szűzanya tiszteletére gyújtottak meg. „C'est moi qui vais faire le joli cierge” — „Én magam leszek — ezek a szavai — az a takaros gyertya.”⁵

⁴Michelet, Jules: *Jeanne d'Arc*. Hachette, Paris, 1863. 197-198.

⁵Claudel, Paul: *Jeanne d'Arc au Bucher*. Gallimard, Paris. 1938.
Claudel művének két kiváló magyar fordítását ismerem, Jelenits Istvánét és Raics Istvánét: mindkettő megjelent a *Válogatás Paul Claudel műveiből* (Budapest, Szent István Társulat, 1982) című kötetben a 836-865. illetve a 866-891. oldalon. Írásom céljához alkalmazkodva mégis saját fordításomban idéztem az eredetit.

BALASSA PÉTER

A mélabútól a megakadt fájdalomig

Nádas Péter esszéiről

Született 1947-ben Budapesten. Az ELTE esztétika tanszékének docense. Legutóbbi írását 1996. 9. számunkban közöltük. Részlet a szerző Nádas Péterről írt, megjelenés előtt álló monográfiájából.

Az 1995-ben megjelent *Esszék* című válogatott gyűjtemény tizenhét írást tartalmaz. Közülük három az 1982-ben megjelent *Nézőtérből* ismerős (*Hamlet szabad, Taganka, fények, Anna Margit bohócai*) nyolc esszé és egy mese azonos a *Játekter*, 1988) anyagával. Ezek között található az egyik korszaknyitó remeklés, a *Hazatérés*. Öt olyan írás került a kötetbe, amelyet már folyóiratban olvashattunk (*Thomas Mann naplóiról, Mese az elcserelt királyokról és az őrangyalukról, Szegény, szegény Sascha Andersonunk, Sors és technika, Helen*).

Ebben a gyűjteményben tapasztalható meg ismét, a *Talált cetli* mellett, hogy az esszék nyelve milyen nagy mértékben az *Emlékiratok könyve* alkatából és szövegszerkezetéből származik, ahogyan a könyv stílus-genezisééről a többször említett *Hazatérés*ben olvashatjuk. A konkrét tárgyi-történeti leírásnak, a metafizikai fejtegetésnek egymás mondat-tükréként való megszerkesztése — igen hosszú mondatok és rövid, súlyos mondatok váltásait eredményezi. Állandósul e váltások ritmusa. Hosszú képleírások, képekben való beszéd, takarékos jelzőhasználat, kérdőmondatok halmozása, sokszor ironikus fordulatok, feszített retorika jellemzi. Kimunkálása és az egész korszak bevezetése a *Hazatérés* mellett a *Mélabú* című nagyesszében történik meg. Nádas képekről beszél itt, s közben tükörbe néz. Az esszében a beszélő egyszerre néző és szereplő, a tőle már ismert, Marxra hivatkozó ember- és történelemfelfogás jegyében. Annak a rejtélynek ered a nyomába, amit a tanulmány egyik kiindulópontjául választott könyv, a *Melankólia*, Földényi F. László műve is kutat: „Aki olvassa, pontosabban fogja érezni, ám még kevésbé fogja tudni, hogy mi a mélabú. Ez így természetes. Hisz a mélabúnak a tudás űrjéről való érzés, vagy az érzés űrjéről való tudás a legjellemzőbb tulajdonsága.” Emez érzés művészi megcsinálásának, poétikájának titkait kutatja a „végtelenség festészetében”, Caspar David Friedrich képeiben, illetve az ő műterméről készült Kersting-képet elemezve. Igaza van Magyar Évának (aki részletes és invenciózus analízist írt róla), amikor ezt mondja: „A *Mélabú* célja, az elérhetetlen tér, a halál tere.” „Minden szó ide tart. Ide még nem lépett be szó.” „Minden szó, tehát a *Mélabú* szavai is (és ezek szerint azok is, melyeket éppen most írok). Az igealak múlt ideje mögött ott bujkál a remény, hogy talán most ezeknek a szavaknak sikerül, ami eddig lehetetlen volt. Az író kitűz maga — írása — elé egy (ki nem mondott) feladatot, majd megállapítja e

¹Magyar Éva: *A mélabú*
arca, Jelenkor, 1996.
július-augusztus.

feladat teljesíthetetlenségét, zavarba hozva olvasóját... Ez az út mégsem válik öncéllá, a próteuszi felhőtől kölcsönzött technikának köszönhetően (...) addig faggatja a látványt, míg a vászonra festett felhők gomolygása egy arccá sűrűsödik... Próteusz nemcsak Friedrich képének, hanem magának az esszének is középpontja, s az író gondolatai mint erővonalak rendeződnek köré.”¹ A *Mélabú* az *Emlékiratok könyvének* ott közvetlenül kimondatlan, de mindent átfogó melankóliájának esszéisztikus összefoglalása, *utóirat és bevezetés*. Az egész hosszú s helyenként hosszadalmas tanulmány mindenesetre annak a kitörésnek az előjátéka, amely a szöveg utolsó mondatában következik be — „Szóljunk a politikáról, szóljunk a szerelemről”, s ami megnyitja az esszé-korszakot. A mélabús ember tevékenységéről ezt írja: „e tevékenység a szellem munkája a lélekben avagy a lélek munkája a szellemenben, s mindkét esetben a létezésre irányul, hiszen a nem létezés szempontjából kell foglalkoznia a létezéssel, de akkor annak is igaznak kell lennie, hogy ez a tevékenység éppen így a születés munkája a halállal avagy a halál munkája a születéssel, s ebben az esetben a nem létezésre irányul, hiszen a létezés szempontjából foglalkozik a nem létezéssel... a tevékenységre mindössze két lehetőség van: teremtés vagy pusztítás... a tevékenység soha nem irányulhat önmagára. (...) Hajlékkeresők vagyunk. Onnan ide és innen oda. Sötétből a fényre, fényből a sötétbe. Vagy van remény, vagy nincs remény.” Ebbe a képbe illeszthető nagy erőfeszítéssel Próteusz alakja: „A hajlékkeresőnek minduntalan vissza kell térnie oda, ahonnan elindult... vagy a káosz szempontjából látja a rendet, vagy a rend szempontjából a káoszt, s megint csak az egyet fogja választani a sokból, vagy a sokat az egy helyett. Vagy tevékenykedik, vagy nem tevékenykedik. A mélabú sarkalatos pontja ez a próteuszi parancsra megtett visszatérés. (...) A mélabú a minden tevékenységnek megfelelő áldozat.” Ebben az eszében tehát az egyes egyetemesnek a közösséggel szemközti meghaladhatatlansága árnyékos-halálközeli aspektusa emelkedik ki további elemezhetetlenségével együtt. Az analízis útvesztő jellege: a Próteusszal való szembesülés ars poeticája ez. Innen törekszik Nádas gondolatmenete a kölcsönösség (szerelem) illetve a közös (politika) felé, nagy erőfeszítéssel, átjárókat kialakítani: miután Friedrich képének három dimenziósságához hozzáadja a képen kívüli negyedik dimenziót, a nézőt, akivel szembenéz a képen látható három dimenziós Próteusz, ezt a levezetést olvashatjuk: „Ha... egy magasabb számú dimenzióval rendelkező képződmény természete nem különböztethet annak a térnek a természetétől, amit háromdimenziós tudunk, akkor ebből közvetlenül következik, hogy nem azt az embert kell ápolnunk és gyámolítanunk, aki ezt az igen lényeges különbséget azonosságként érzékeli, hanem azt az embert, aki hijával van ennek az érzésnek. Ilyen ember a politikus, és ilyen ember a szerelmes.” Eszerint a nem-azonosság, a hasadás kozmikus embere a politikus és a szerelmes, szemben a próteuszi művésszel

(látóval, misztikussal), aki mindezt ábrázolja és/vagy megéli? Nem értem pontosan. Ezen a végponton ez az esszé erősen kapcsolódik a *Földből csinálj nékem oltárt* és az *Isteni rész, emberi egész* tételeihez. Az utóbbiból idézek: „Az alkatnak az emberi közösség egészét illető szava vagy milyenségére vonatkozó ítélete ezért mindig rebellió: a közösségnek csak milyensége van, de nincsen személye. Az emberi közösség egészének alkatra vonatkozó ítélete pedig mindig tévedés: az alkatnak van milyensége és van személye is... Ha a közösség egészének nevében bátorzkodott bárki ítéletet mondani bárkiről, akkor biztos lehet benne, hogy tévedett, hiszen a közösség egészéből kizárta azt, aki fölött ítéletet mondott; a milyenségről beszélt, holott a megítélt személye nélkül a közösség is megszűnt egész lenni. De nem így van, amikor az emberi egyed alkot ítéletet a közösség egészéről. Ez az ítélet mindig hiteles és igaz, mert az emberi közösségnek nincsen személye, csak milyensége. Így aztán kizárólag az a közösség képes hitelesen gondolkodni önmagáról, amely a közösség egészének alkatra vonatkozó téves ítéleteit, legalábbis korrigálja az őt alkotó alkatoknak a közösség egészére vonatkozó rebbeliójával.” Ha innen nézzük, s ha megközelítőleg helyes az értelmezésünk, akkor a *Mélabú* politikai és erotikus bevezetés az alkat nevében való közösséghez szólások sorozatába — *a szabálytalan szépség politikája és erotikája (és: thanatológiája)*. Még így is érvényes azonban, hogy Nádas itt, az egész esszé-korszak intonációjaként valami artikulálhatatlanról beszél, amely végtelenített, olykor követhetetlen következtetésekhez vezet, s amelynek azonban a figyelembe nem vétele a közösség szempontjából — ön- és világismereti zavaraink Achilles-sarka. A kimondhatatlan életprobléma és alaphangoltság ütközik a végletes megcsináltság, a festett kép erős tényével, az Egy a Sokkal (Próteusz-referencia), az alkat a közösséssel, s e kettősségek egyeztetése — politika és szerelem.

Nádas Péter minden, az *Emlékiratok könyve* és a *Mélabú* meg a *Hazatérés* utáni írása, műfajuktól szinte függetlenül, politikai és együttéléstani, beleértve a testek érintkezéséről szólókat. Mint ilyenek: metafizika-keresés és metafizika-kritika határpontján állók. A mondat-központú nyelv illetve a mondatok, mondatrészek egymáshoz viszonyításában megcselekedett mérlegelés és egyeztetés művei. Következtetés-láncai azonban, mint önmagára kényszerített abroncsok, az értelmezhetetlenig csúsznak. Az esszényelv plaszticitása és időnként bizonyos fokú merev rendje, kényszerítő levezetésszerűsége egyszerre mutatja a rendet és a rend problémáját — káosszal szemben, káosz közelében. Kimondhatatlan és megnevezhetetlen, artikulálhatatlan és megragadhatatlan közelében. Így válik értelmezhetővé a *Földből csinálj nékem oltárt* két fajta művészet-fogalma: „Az ornamentikus művészet annyiban van közelebb a kimondhatatlan kimondásának alapkövetelményéhez, amennyiben egy tovább már nem fokozható mértékben lemond a személyesről, holott annak szakrális jele. A mitikus művészet

annyiban van közelebb, ... amennyiben egy tovább már nem fokozható mértékben megszemélyesíti (ti. a kimondhatatlan kimondását — B.P. megj.), holott nem hasonlata. (...) Mindezzel pedig nem állítok mást, mint hogy a művészet csupán akkor nem veszíti el a legitimációját, ha az együttállásban és a különállásban mintegy reprodukálja az emberi kultúra alapfeltételét. Ha úgy beszél a kimondhatatlanról, hogy nem beszél, illetve beszéde a kimondhatatlanra vonatkozó emberi szó-kép. Ha az istenábrázolat egyben emberábrázolat.” (Vesd össze a nagy regény mottójával a test templomáról). A metafizika-keresés és -kritika mint tevékenység tehát a művészet milyenségében, poétikai formulaként mutatkozik meg.

A két mese közül az első (*Mese a tűzről és a tudásról*) az 1989-es változások küszöbén keletkezett. Az *Évkönyvhöz* hasonlóan, annak stilizációs módozatainak közelében, a történelmi léptékű változással kapcsolatos szorongás, félelmes-nevetséges vízió és a károsztól való félelem példatörténete. A mesei dikció, mely a politikai elemzést fedi el, szépen összehajlik a televíziós metaforával és a bemondó által közvetített változatosan hazug szövegek példázatával. A közösség a tudás és az önáltatás, felismerés és az elhallgatás pólusai között fluktuál. A mű szimbolikus alapeleme a tűz, az országégés és az ökológiai válságra utalások közege. Nádas úgy ír itt is, másutt is a politikai közösség, az ember világról, mintha a természetről írna — természetleírásai viszont társadalom-metaforák. A narratív-fikciós elemek a geometrikus-fotografikus elemekkel feszítetten illeszkednek. A mese nagy fokú humorossága egyben a melankólia fentebb elemzett értelmében mint az azonosság-hiány felfokozottságának megfelelője van jelen. A közösnek, a közösség életének dinamikus természetként való leírása — véleményem szerint — az esszé-korszak egyik fő erőssége; a *tömegtársadalom mint színház* hallucinált-vizionált, olykor freskószerű bemutatása radikális és egyedülálló irodalmunkban. Mert nem mond le a történelem-alakulás és a sorstörténés megérzőkítéséről. Az isteni rész, emberi egész mozgásban lévő alakzata lép eléünk itt — az egyes-egyetemes megragadhatatlan mélabújától hangoltan, de onnan ki is vezetve.

A másik mese (*Mese az elcserélt kiskirályokról és az őrangyalokról*) szintén politikai mese, ezúttal az elcserélt gyerekek ősi toposza felől beszélve a fajgyűlöletről, a „fajtisztaságról” és a „keveredésről”. Ez a szöveg elválaszthatatlan az 1990-94-es magyarországi ideológiai fejleményektől és a kibontakozó balkáni háborútól, illetve a „faji gondolat” általános újjáéledésének sokkjától. Komédia ez a restauratív gondolkodásról, egyben az emberi természet leküzdhetetlen törzsi, vérségi oldalának *farce*-a is. Ugyanakkor példaszzerűen jelzi a „keveredés” előnyeit is — miközben bemutatja az archaikus regressziót és társadalom-morbiditást, egyben utópiát is kínál: a kiskirály-csere békét hozhat. Hogy ez utópikus,

arra utal a megállíthatatlan nevetés a két udvarban s a két országban. A nevetés ugyanakkor artikulátlan röhögést és kínos hahotázást stilizál, amely így először az *Emlékiratok könyve* végének metró-jelenésében és a *Nézőtér* Berlinjében, meg az *Évkönyv* December-fejezetének antik és zalaegerszegi, jelenkori jeleneteiben hangzik fel (de messzebből talán a *Temetés* fináléja is ide tartozhat). Utópiája, melyet az őrangyal-öregasszony testesít meg, előre vetíti a törzsi értelemben nemzetit transzcendáló német-francia szerelem példázatát, a *Helen* kiút-kínálatát: „Azonos nyelven beszélő emberek csoportjában fel tudok ugyan fedezni bizonyos hasonló és visszatérő vonásokat, de ha ebből a csoportból egyetlen emberrel kerülök szembe, akkor nem a személyes és a nemzeti tulajdonságok valamiféle rejtélyes keverékével van dolgom, hanem egyedül és kizárólag a másik ember karakterével...” „A személyes identitás foglalja magába a kollektív identitást és nem fordítva. ...Ragaszkodom hozzá, hogy csak Pierre van, csak Helen van, s legfeljebb Isten országának ez a nagy állatkertje van.” Ugyanakkor az általános nevetgélés, mely az elcsereült kiskirályok trónra lépését követi, igen távolról a nevetés testvériségére is utalhat. Így jut el a mese-stilizáció a hétköznapiból a történelem-metafizika és az együttélés-geológia síkjáig. Mindkét mese, mélyértelműen a vízzel ér véget: az első a kút-metáforával, a második a könnyekkel. A tűztől a vízig vezető út a visszafelé megtett születés és a feledés útja is, ahogyan a *Mélabúban* mondja: „Vagy tevékenykedik, vagy nem tevékenykedik.” Illetve: „Vagy van remény, vagy nincs remény.”

Az *Esszék* című kötet végén három mestermű áll, a korszaknak a *Levélről levélre* és a *Hazatérés* mellett álló magaslati pontjai: *Szegény, szegény Sascha Andersonunk*, *Sors és technika*, *Helen*. Belső egység fűzi össze őket. Mindhárom politikai tanulmány, noha az utolsó a „szóljunk a szerelemről” jegyében is áll. Mindhárom arról is szól, hogy jutottunk a jelenig, s az miért olyan, mint amilyen. E háromhoz csatlakoznak a *Talált cetli* kisebb írásai (a *Hírek* ciklus, illetve *A pillanat, amikor halálának hírért vettem, Levél Lengyel Péternek ezerkilencszázhetvennyolcból, Gyűlöltem, gyűlölnek, Jövő, múlt, szülővárosom, Beszéd* stb.), vagy a legutóbbi időből az *Egy reformer lélek*.² Akár e tanulmányok-előadások, akár a *Talált cetli* java: a Kádár-korszak leírása, (ön)bírálata, abban a formátumos tisztánlátásban, ahogyan ez már Krisztián fejezetében is megmutatkozott. „A békés koegzisztenciának az volt az egyik legkarakterisztikusabb vonása, hogy valamennyien, hangsúlyozom: valamennyien elsajátítottuk a személyes erkölcsöt relativizáló pragmatikus gondolkodás alapelemeit, s ezért azt is megtanultuk, hogy miként lehet a személyes felelősség hiányát... mentegetni vagy megmagyarázni. ...az erkölcsi relativizmus lett a közmegegyezés... A politika erkölcsösségének a hatalmi legitimáció csupán az előfeltétele, de az én személyes felelősségem az egyetlen biztosítéka.

²Holmi, 1995. október.

Az én személyes felelősségemnek... én vagyok az egyetlen letéteményese, egyedül én képviselhettem.” Ebből következik a Sascha Anderson-esszé vezérgondolata: e szerencsétlen és nyomorult kelet-német értelmiségi besúgó fölötti ítélkezés fölöttébb kétséges művelet, hiszen akkor az egész jaltai rendszer és önnön cinkosságunk fölötti ítélet is elkerülhetetlen. „...én magam is elveszett ember vagyok... hozzá fogok járulni más emberek elveszejtéséhez”. Egyúttal arról is beszél ez az esszé, hogy miért nem lehet bizonyos módon beszélni a mindenkori másikról. Hogy miért nem beszélhetünk igazán — a közösségi ítélet hangján — más emberi egyedek erkölceiről — mielőtt a magunkét megvizsgáltuk volna (vö. *Isteni rész, emberi egész*). A politikai erkölcsöket tehát mindent megelőző módon a személyes felelősség erkölce kreálja (Bibó István nyomán haladva, akit esszéisztikájában sűrűn emleget). Az egyik fontos konklúzió mindebből ismét e történelem-metafizika-ihoz közelít: „A modern demokráciának az lenne a dolga, hogy egyenrangú kapcsolatokat teremtsen az önálló személyek és az önálló nemzetek között, s ezeknek a kapcsolatrendszereknek ne legyen primátusa se egymással, de a természettel szemben se. Semmi kétség, ezt a dolgát a modern demokrácia ebben a században rosszul végezte el.”

A bevezetőben négy példát említ: a stáziba beszervezett Sascha Andersonét, a vezgatórára vigyorgással felelő Eörsi Istvánét, korábbról a minden kínzást elbíró Szász Béláét, és a saját akkori lépéseit, a KISZ-hez való viszonyától a rendőrségi kihallgatásig. Ez az opus magnum az esszéisztikán belül a fent említett tételt az egyszemélyi felelősségről saját plasztikus példájával hitelesíti, amelyet szinte novellisztikusan ad elő, méghozzá egyik pontján radikalizálva tapasztalatát: „A titkos szolgálatok konstans és sötét tudását nem a fillérekkel megfizethető ócska kis spiclik, nem a könnyedén befűzhető karrieristák vagy más erkölcsi hullák léte tartja fenn, hanem én.” Ez az esszé tehát politikai és emberi természet kivételes együtt-látásának plasztikus pillanatában jut el a magaslati pontokra — ez egyúttal történelem és metafizika sokat emlegetett feszültségben láttatását is jelenti. „A gonosz nem azért szenvedett vereséget, mert győzött a jó. Ugyanazt a dolgot nem lehet tetszés szerint váltogatva hol az ésszerűségével megmérni, hol a moralitásával.” Nádas az *objektive személyes vallomás* beszédhelyezetében szinte mindig nagyszerűt képes létrehozni (gondoljunk a *Talált cetli* hasonló, kisebb írásaira: *Hazug, csaló*, illetve *Az a bizonyos folt*, vagy az *Ein zu weites Feld*, illetve a *Hazatérés* kivételes konfessziója).

Mindeközben szóba jön fasiszmus és bolsevizmus különbsége és összefüggése, ami szintén hol rejtettebb, hol nyíltabb vezérmotívuma az Európáról gondolkodó esszéisztikának. Ide tartozik a mindenkori titkos szolgálatok főnökeinek közös és konstans tudásáról szóló remek fejtegetés, amelyben Shakespeare és Csehov

emberismeretéhez méri rendszerük zárt bölcsességét, amely egyben az emberi lényről tud és mond valami egészen mélyet — a szörnyűséges dimenziójában. „Valami olyasmit kell tudniok, amit mi a békés foteljeinkben ülve nem vagyunk hajlandók tudomásul venni... Egy jól működő titkos szolgálat főnöke elvileg annyi lélektani ismerettel és lelki érzékenységgel rendelkezik, mint amennyivel Shakespeare vagy Csehov... Mi, emberek, valamenynyien brutális szörnyetegek vagyunk. Van, aki jól érzi magát, van, aki nem érzi jól magát szörnyetegként, ám a pusztta érzés még nem bizonyítéka annak, hogy ne lenne mindenki szörnyeteg. És ebben nagyjából és egészében igazuk is van.”

A Sascha Anderson-esszé ismét megmutatja, hogy Nádas számára az igazi *prima philosophia* — az etika. Ezzel mély, de mostanában nem mindig tudott európai hagyományt követ. Ebbe beleértendő, mint a közös felelősség egyes-egyetemesre vonatkoztatása — az ökológiai felelősség, a szociális robbanással kapcsolatos bűn tudása és állandó tudatosítása, miképpen a test szentségének primátusa. Az érzékek tévedhetetlensége és a szörnyetagszerűség mélységesen összekapcsolódik itt is, miként az emlékirat-regényben. Nádas etikájának sarokpontja éppen ez az összefüggés, sőt így válik ez a dimenzió egyáltalán etikaivá. A poliszhoz tartozás erőszá és a tartozás módozatainak keresése egyszerre politika, etika és antro-po-teo-logia. Az etikai dimenzió rigorozitása az emberi lény kozmikus sérthetetlenségéről vallott primer meggyőződésen alapszik. A Burok fél mondata — „Isten benne ül” — és a „brutális szörnyetegek vagyunk” — *ugyanannak* a felületnek két oldala. Így teljesedik be a *Mélabú* kép- és alak-látásának sajátos, plasztikus meta-fizikája. Ezért használja végül a ragozás leleményével, az Andersonunk formulát, ily módon címbe foglalva a „miénk”, miközülünk való megértésének és elemzésének önmagunkra kötelező voltát. *Mint minden politikai esszéje, ez is tehát önismereti fejtegetés: a közösségre hajlás előfeltétele. „...de a köz enyim; / S az ember élte annyi, mint ez: »egy«!*”³ A *Szegény, szegény Sascha Andersonunk* című esszé elevenése nem addig marad fenn, amíg emlékezünk a 20. század totalitarianizmusaira és az ezekhez asszisztáló „koegzisztens” nyugati demokráciák jaltai „Szent Szövetségére” (mert akkor rövid életű lenne), hanem addig, amíg emlékezünk — Shakespeare-re és Csehovra...

³Hamlet, V. felvonás 2.
szín. Arany János
fordítása.

A *Sors és technika*, habár a keleti és a nyugati civilizáció kommunikációs nehézségeiről beszél (ahogyan a *Párbeszéd* óta oly sokszor), eredetileg német bankárok egy csoportja előtt elmondva, ott folytatja, ahol a Sascha Anderson-esszében abbahagyta: „nem nagyon tudok elképzelni olyan önvizsgálatot, amelyet a másik ember vizsgálatával kezdtem el.” Az előadás időpontjában, 1992-ben már igen éles az újra egyesített Németország *ossi/wessi* ellentéte, és egyáltalán mindaz, ami a ’89 utáni Európában sokkoló újrafelismerésnek, ismétlésnek számít. Az előadás ellentétpárok le-

futtatásában mozog következtetései felé. A sorsának kiszolgáltatott keletivel szemben a sorsát alakító, szervező nyugati ember és civilizáció áll. Az előbbinek nincs technikája, csak történelme, tehát kényszeresen emlékezik. A másinak csak technikája van, csak individuális története, tehát kényszeresen felejt. Az előbbi a szimuláns társadalmak szülötte, az utóbbi a disszimuláns társadalmaké. További szembeállítások: a Wirtschaftsbürgertum, szemben a Bildungsbürgertummal, illetve a Bildung (Weltanschauung) szemben a Lumière-rel illetve az Exactitude-del; ezek majd a *He-len* kettősség-értelmezéseiben válnak fontossá. Ami ezeket az ellentétpárokat összeköti, ami közös bennük: „az ön- és világismereti zavar, amely az egész európai kultúrát jellemzi.” Ennek remek példája a köznapi kérdésre, a „hogyan vagy?”-ra adható reakciók különbségeinek és összefüggéseinek hosszas elemzése. A szembeállítások ebben a zárócsattanóban sülnek ki: „az utópia undora az utópia hiányával néz farkasszemet”. Javaslat pedig ez: „A kommunikációs zavar felszámolására csak úgy tehetnénk kísérletet, ha a sors szempontjából ellenőriznénk a megegyezéseken alapuló metódust, s ezért csak olyan emberi megegyezéseket tekinthetnénk elfogadhatónak, amelyek biztosítják a természet primátusát.” A keleti és nyugati ember találkozásai tehát félreértések és meg nem értések sorozatából állnak, ám van közös felelősségük — „A teremtés jó” és a „Talán” (*Talált cetli*), meg a *Levélről levélre* című írásokban kifejtett ökológiai probléma jegyében. Ahogyan a század közepén a totalitarianizmusok, most az ökológiai katasztrófában való lépegetés — a modernitás és a polgári Európa válságából született. Ebből az előadásból is kivehető Nádas vélekedése, miszerint 1989 néhány év távlatából nem megújulásnak, hanem inkább egy új válság kezdetének látszik. A léket kapott, összeomlott keleti rendszerek élesebb fényt vetettek a viszonylag jól működő nyugati demokráciák zavaraira és — nem utolsósorban — kivételes helyzetük elvesztéséből adódó válság-reakcióira. Mindenesetre az ökológiai krízis, a kommunikációs zavar és a fenyegető globális szociális robbanás együttemlegetése *nem apokaliptikus beszéd a végítélet értelmében, hanem a „fényt derít a dolgokra” értelemben*, egy erőteljes alak- és lélek-látás „görögös” jegyében próbál szerkezeti analíziseket és korrekciókat véghez vinni. Nem proklamációkat közöl Nádas, hanem — *feltár és szerel*. „Görögös” látása, fotográfia-kultúrája és alaklító vonzalma egy technikus töprengésével párosulva beszél egy elromlott szerkezetről, amennyiben „Ha van lélek, akkor talán szerkezet.” (János, Simone, in: *Talált cetli*). Eközben minduntalan visszaköszön az esszé-korszakot megnyitó *Hazatérés* és különösen a *Mélabú* metapolitikus és metaerotikus gondolkodási struktúrája. Ám a *Sors és technika*ban elkerülni látszik a *Mélabú* mintegy végtelenített dialektikájának olykor artikulálhatatlanba hulló útvesztőjét. Ez az 1992-es

előadás bonyolult és követhető szerkezet- és lélek-elemzés, ami: ugyanaz.

A *Helen a Reden über Deutschland* sorozatában hangzott el 1992 novemberében, és a német közönségnek szóló sajátos paideiája egy szerelmi dokumentum-történeten keresztül beszél a német-francia viszony viszontagságairól. A nyugat-kelet különbségeinek egy speciesét veszi szemügyre, amely azonban egész Európa paradigmaticus különbözősége és vitája, harca volt évszázadokon keresztül. Előadása voltaképpen a német és az európai újraegyesítésről szól — a magyar kultúrának és politikának is üzenve. Nádas a német asszony németiségén *mint tribalizmuson* és fatális karakterisztikumon való áttörésében (amire csak szerelem képes), a francia Lumière felé törekvésében látja azt a keskeny rést, valamiféle — mindig, végül az igazán radikális gondolkodásban felmerülő — metapolitikai *hierosz gamosz-t*, amely „új ég, új föld” esélyét hordozza, „hiszen ám az érzékelés szintjén az égvilágon semmi különbség nincsen közöttük”. Ennek közvetlen és mélyértelmű erotikus-nyelvi kifejeződése az a fejtegetés, amelyben megtudjuk, hogy Henri-Pierre Roché és Helen Hessel, feljegyzéseikben a hímvesszőt csak angol és francia isten-névvel illetik (God, Dieu): „*Dieu* vagy *God* egyszerre természet, kultúra, individuum és mágia, ezért spirituális és Mindenható. Ezzel szemben van egy olyan *Gott*, amely nem természet, nem kultúra, nem individuum, s legfőképpen nem mágia, hanem mindezekből megtisztítottan spirituális Mindenható. Elég nagy különbség egyetlen kultúrán belül. *Weltanschauung* és *Exactitude*.”

A *Helen*, mely talán a legegyetemesebben beszél újra a kultúra és az egyes önkorrekciójának a kölcsönösségben történéséről (lásd a kitűnő kontroll-elemzéseket, Katte hadnagynak a regényéből ismert történetében és Gerstein SS-vezető ragyogó személyiségrajzán át), az erotikus-érzéki közösség kommunikációjában és kölcsönös egyeztetésben olyan társadalom-metaforáról ad hírt, amely az archaikus bölcsességi szövegek szent nászának szerkezetét imitálja: az érzékekbe helyezi a testvériséget. Polisz és Erősz találkozásának ez az esszéisztikus elbeszélése sokszorosan fölülmúlja Az égi és a földi szerelemről szerelem-tanát. Holott itt is bővelkedik kultúrtörténeti példákban, mégis most válik érthetővé az esszé-korszak alapproblémája, amely az írásmód konfliktusos pontjait elkerülhetetlenné tette: „Sokkal többet érzékelünk, mint amennyit tudunk, és többet tudunk, mint amennyit ki tudunk fejezni.” Illetve: „A fülem, az orrom, a szemem és az elmém végül is nagyon primitív munkát végez. Azonosít, hasonlít, megkülönböztet.” továbbá: „Nem azt kérdezem, hogy német-e, hanem azt kérdezem, hogy ki ez az ember, aki német. Nem azt kérdezem, hogy milyen nyelven beszél, hanem azt kérdezem, hogy ki beszél, milyen nyelven.” Ahogyan a szerelem-könyv sem azt kérdezi, hogy nő-e, férfi-e, hanem hogy ki ez az ember, aki nő vagy férfi. Helennel és

Pierrel-rel sem történik más, „mint mindenkivel, aki szerelmes. Ha a testükre bízzák magukat, akkor olyan azonosságához érnek el, amelyet aztán nem tudnak szavakra fordítani.” A Narcissus/Echo féle archeológia és a Galata-levél szabadság-kijelentése fordul ismét előre felé — a *hierosz gamosz* utópiája irányába. Ebből következik, hogy — mint idéztem már — „a személyes identitás foglalja magába a kollektív identitást, és nem fordítva”, vagy ha fordítva történik, akkor önkényuralom van. Ez a szerkezet ismét a rész-egész, kimondhatatlan/kimondható, illetve a burok szinkdoché-alakzatát formázza immár metapolitikai, a közösségre hajló, ám magára maradt én üzeneteként. A nemzetek, „fajok” stb. különbségei szerinti látásmód ugyanaz, mint a nemek különbségei szerinti — az önkényuralom felé vezető úton. A szabadság útja viszont a Kettő: Egy, amelyben a Harmadik emelkedik fel. „Ezt a feszültséget az európai kultúrának mindezidáig nem sikerült feloldania.” Mégsem marad más, minthogy ragaszkodjon hozzá: „csak Pierre van, csak Helen van”, hiszen naplóikban minél pusztítóbb „a szócata, minél több a sértés és a félreértés, mintha egy végtelen spirálon emelkednének fölfelé, a nyelv ellenében jutnak egyre magasabbra azonosságuk régióiban.” Nádas végül tehát igen radikálisan választ: a nyelv és a kultúra határainak mint kollektív identitásnak *ellenében*, azokon túllépve *ígér* egy elsüllyedt kontinenst, amely azonban mégis mindnyájunk számára adott: a személyes egyes identitás kozmikus egyetemességét, amely *még ezidáig* csupán társadalomszervezés és együttélés-technika ígéretének, illetve elnyomott tartalmának bizonyult. Valami alapvető antropológiai lehetőségről beszél, melyet mindezidáig nem éltünk meg, *holott* minden szerelemben megtapasztaljuk. Ennyiben az érzékek metafizikája mint a hagyományos metafizika ellen-fogalma lép fel, de ellene mond a 20. századi *linguistic turn*jének is. A test képét, az alaklátást és kommunikációját helyezi szembe a nyelvvel a „tudattal és szellemmel”, valamint a kulturális-nemzeti kollektív általános repressziójával. Ennyiben a *Helen*, mint esszéisztikájának egyik csúcspontja, rá is mutat ugyanennek a korszaknak a problematikus eseteire, magyarázza-kritizálja azokat. Továbbá példa arra, hogy miért nem lehet lemondani a metafizikáról *mint* önnön hagyományos alakjának megdöntéséről. Az *élet melletti nietzschei döntés nem-nihilisztikus* (a bibliikumot és a görögséget magában egyesítő) változata ez, amely a grammatikától való szabadulást a nászba helyezi, ahol helye van, természettől fogva, a Mitleidsmoralnak, *mint* szabadelvű szerelmetességnek. Ez Nádas társadalom-ökológiája. Csakugyan: „Ennél nagyobbbat nem kiálthatok.”

BÁNFALVY BEÁTA

Koronkai Bertalannal

Főorvos úr, pszichiáter, pszichoterapeuta. Kollégái és tanítványai nemrégiben ünnepelték 70. születésnapját, és ebből az alkalomból adták ki az előadásait tartalmazó tekintélyes tanulmánykötetet Tanítások tanítója címmel. Eszületésnap alkalmából először a terveiről szeretném kérdezni.

Kik a hallgatói?

Mennyiben tartja természettudománynak a pszichoterápiát?

Azt szeretném folytatni, amit akkor kezdtem el intenzívebben, amikor nyugdíjba mentem: az oktatást. Szeretném a különböző tanokat összefogni azok számára, akik érdeklődnek a pszichoterápia, vagy azon kívül is a személyiségfejlesztés, önkitaljesítés iránt. A különböző keleti vallásokról tartottam szemináriumot legutóbb eredeti szövegek alapján. Az *Öszövétségen* alapuló vallásokat, az iszlámot, a judaizmust és a kereszténységet szeretném tárgyalni legközelebb, s ezen belül a keresztény és keresztyén különbséget. Ezeknek a vallásoknak a misztikája érdekel legfőképpen: az iszlámban a szufizmus, a zsidóknál a kabbalizmus, a keresztényeknél pedig a misztikusok. Szeretném, hogy minél több ember tudjon ezekről, és álljon össze bennük valamilyen világnézet, amelyre lehet támaszkodni.

Elsősorban pszichiáterek, pszichológusok. Tudomásom szerint elég sok érdeklődő teológus is van, inkább protestánsok; a katolikus teológia kicsit távol tartja magát a mélylélektantól. Biztos, hogy közelíteni kellene az álláspontokat egymáshoz — a teológusoknak jó lenne észrevenniük, hogy mit tudnak profitálni ezekből a mélylélektani technikákból, egyáltalán a lelki dinamikának az ismeretéből; a pszichoterapeutáknak pedig közeledniük kellene a filozófiai és a teológiai rátekintéshez. Legtöbbjük ugyanis úgynevezett természettudományos képzést kapott, amelytől távol állnak olyan fogalmak, mint például a kegyelem, a megváltás, vagy az erények.

Részen, hiszen mint természettudománynak, az emberi testből, annak működéséből kell kiindulnia. De ezen túl az ember komplex lény, legalább annyira spirituális, mint amennyire biológiai. A spirituális és a biológiai tudományok felől is meg lehet közelíteni, ezeknek pedig mindenképpen találkozniuk kell. Ez a találkozási pont lehet a lélektan, hiszen a biológikum és a spiritualitás, a test és a szellem között van a lélek, amely feltehetően az agynak a működése, és az érzelmekkel, gondolatokkal, ösztönökkel dolgozik. A lélektanra a vallások irányából néha ellenérzéssel tekintenek. Valóban vannak reduktív módszerek, amelyek minden lelki történés mögött valamiféle biológiai magyarázatot keresnek, és mindent visszavezetnek az ösztönökre, akár életösztönökre, akár halálösztönre — ilyenek elsősorban a freudi tanok. De vannak más irányzatok is, előretekinő, finális vagy teleologikus rendszerek, amelyek az ember kibontakozása felé irányulnak, és túllépnek a termé-

szettudományokon, a biologikumon, tehát az ember is túllépi biológiai önmagát bennük. Elsősorban a jungi irányzatra gondolok, vagy az Assagioli-féle pszichoszintézisre, de Frankl is ilyen irányba tesz gesztusokat a szellemi tudattalan bevezetésével. Az úgynevezett transzperszonális pszichológiának is van religiózus leágazása — érdemes ezeket megismerni.

Attól messze vagyunk, hogy megkívánják egy lelki pásztortól, hogy kapjon pszichoterápiás kiképzést (akár autogén, meditatív tréning vagy pszichodráma formájában) —, de ehhez hasonló lelki gyakorlatok vannak már az utóbbi években. Ezek új utak. Az egyháznak meg kellene erősítenie „pasztorális-terápiás” hitelességét, és visszaszívni azt a sok kereső, tévelygő embert, akik mindenféle csoportokhoz csapódnak, álgurukhoz, szenzekhez. Sok ember elvesztette a hitét abban, hogy az egyház közvetíteni tudja a 20. századi igényeknek megfelelően azt, amire szüksége van.

Magának a terapeutának fontos, hogy legyen valamilyen világnézete, szilárd bázisa, amire tud építkezni. Amire ő támaszkodik, ha bajban van. A pszichoterapeuták egy része szintén tele van konfliktussal; a képzések révén harmonikusabb talán, mint a többiek, de nem tökéletesen harmonikus, nem terjed az önismerete olyan mélységekig, ameddig az kívánatos lenne. Olyan kollektív mélységek felé, mint az istenszükséglet, meg a kollektív tudattalannak azok az ősképei, amelyek összefüggenek a jóval, a rosszal, az emberiség szellemi igényeivel. A pszichológiát és a pszichoterápiát nálunk sokáig a pszichoanalízissel azonosították, ami Freud és követői nevéhez fűződik. A jungi irányzat az utolsó 30-40 évben kezdett nálunk is jobban elterjedni. Ennek is van sok hibája és hiányossága, de véleményem szerint még mindig ez áll legközelebb ahhoz, amit mindenkinek ismernie és tudnia kellene a saját lelkének mélységeiről. Ilyen mélységekig, ahová Jung próbált leásni, tulajdonképpen csak a keresztény misztikusok és a keleti bölcsek tudtak eljutni. Nemcsak a szakembereknek, hanem a laikusoknak is föl kell tenniük az úgynevezett végső kérdéseket, amelyeket a fogyasztói társadalom embere általában igyekszik elkerülni.

Igen, a szakembereknek kellene ezt terjeszteni, kisugározni. Minél több szakember lenne egy kicsit tökéletesebb, minél inkább megközelítené a saját lényegiségét, a saját igazi identitását — amely a benne levő isteni lényeket is közvetíti —, annál több beteg lenne egészséges. Ez azt sugallja, hogy az egyes embert kell és lehet megváltoztatni, nem pedig a társadalmat. Ez kettős, mindig ütköző álláspont, a deduktív és az induktív gondolkodás analógiája társadalmi viszonylatban. A megváltást az egyénen lehet kezdeni. A terápiában egyfajta önmegváltásról van szó, amihez segítség kell az embereknek. Jó lenne, ha a terapeuták hitelesek lennének, vagyis tényleg, átélten, önmagukban is harmonikusak, kiegyensúlyozottak.

Ön vallásokról és filozófiákról beszél az előadásaiban, úgy is, gondolom, mint pszichoterápiás rendszerekről, illetve mint amelyeknek ilyen vonatkozása is van. A páciensek számára való alkalmazásról van szó?

Az értékek kérdése és igénye nemcsak a szakemberek önismereti munkájában merül fel, hanem a páciensek terápiájában is...

*Jelent valamilyen mód-
szert ez a fajta terapeuta
magatartásmód? Hogyan
fordítható le ez a páciens-
ben zajló folyamatra? Mi-
re irányul a terápia, és mit
tekint gyógyulásnak?*

A cél tulajdonképpen az életnek és a lelki funkcióknak az átstrukturálása. Az, hogy valaki kiegyensúlyozott vagy harmonikus legyen, ez bizonyos lelki, belső, dinamikai tényezőktől függ. Először is a gondolkodásmódtól, hogy valaki mennyire egyoldalúan racionálisan gondolkodik, mennyire egyoldalúan pozitívista, empirista, mennyire intuitív, vagy mennyire az érzései, érzelmei határozzák meg. Ezt nehéz átalakítani. Európában a matematikai, kauzális gondolkodást és a tapasztalatot részesítik előnyben. Hiszen a kísérleti tudományokhoz empiria kell, mérni kell tudni, ismételni, ezért az embert gondolkodó-érzékelő típusúvá fejlesztik. Az érzelmeiket látszólag nem nyomják el, az intuíciót a megérzéseket már igen. Egy természettudományosan gondolkodó ember elhessegeti magától ezeket, nem bízik másban, csak az eszében.

Az átstrukturálódás folyamán hagynunk kell érvényesülni ezeket a funkciókat: az ember figyeljen a belső hangjaira, az érzelmeire, és ne kövesse mereven az olyan a szempontokat, hogy minek van értelme, mi racionális, mi az, ami megéri. Ha ezek megváltoznak, akkor megváltozik az ember magatartása, úgynevezett „perszonája”, a szerepszemélyisége is, amelyet az ember a társadalomnak a családjának vagy a barátainak mutat. Ez az alkalmazkodás lelki szerve tulajdonképpen. Az ember többet enged megnyilvánulni önmagából, többet ad önmagából. Nem merev, statikus magatartásformát követ, hanem olyat, amely megengedő, rugalmas, hallgat a másokra, és engedi megnyilvánulni a belső szükségleteket.

Van egy módszer, amelyet más céllal ugyan, de sok helyen alkalmaznak, a *brain storming*, mikor az ember az első ötleteket mindenféle kritika nélkül hagyja feltörni, hátha közül belőle valami jó. Mi is ezt csináljuk, amikor el akarunk jutni a probléma magváig a szabad asszociáció és az amplifikáció segítségével. Az amplifikáció tudatosabb folyamat: egy központi probléma körül mind nagyobb körben terjesztjük ki az asszociációkat, de nem szakadnak el a központtól. Ez olyan, mint az úgynevezett mandala a tibeti meditációban; ennek a képnek van egy centruma, mely körül szimbólumok helyezkednek el koncentrikus körökben, képek színekkel, istenalakokkal. Mindig a középpont a lényeg, mert ott található valami olyan szimbólum, amely a tökéletességet fejezi ki: egy lótuszvirág vagy egy csírázó rizsszem, vagy maga Buddha vagy egy bódhiszattva ül ott. Ez problémacentrikus gondolkodást jelent az intuíció és az érzelmeik serkentésével. Ez a fajta gondolkodásmód megjelenik a keresztény ikonográfiában is (valamint a betegek képein is számtalanszor). Ilyen centrális keresztény szimbólum például a kehely, a rózsza vagy a Bárány: azok a képek, amelyek megjelennek például a Jézus szíve vagy a lorettói litániában, vagy pedig maga a kereszt, amely kifejezi az ellentétek egyesülését, szintézisét a világi-horizontális és a spirituális-vertikális irányú egyenesek találkozásában. Ezek mind csodálatos, érzéketlen szimbólumok, nagyon komoly lelki hatása van pusztán a szemlélésüknek is. Hiszen ezek olyan általános, archetipikus szimbólumok,

amelyek mindenkiben berne vannak és előhívhatók. Egy ilyen szimbólumban az emberiség őstapasztalata rejlik.

A terápia során tehát megváltozik az ember szerepszemélyisége, emögött a személyes egója is, amit reális énné is nevezhetünk, és mindezt megváltozik az ember befelé irányuló magatartása. Van egy jungi fogalom, ami az ember lényegi központját fejezi ki, a Selbst. Sokféleképpen fordították már: önmagának, önvalónak, mély-magunknak, mély énné, ősmagunknak. Én az össz-magam kifejezést szoktam újabban használni. Ez tehát az a centrális fogalom, amely az ember lényegiségét fejezi ki, ontológiai mivoltát, amelyben benne van a teremtettség és a Teremtő is. Olyan összekötő elem az emberben, amely a transzcendenciához köti, az ember a saját Selbstjén vagy össz-magán keresztül kapcsolatban van a transzcendenciával is. Ezen keresztül kerül például kegyelmi állapotba, és ezen keresztül kapja az „ajándékokat” vagy valami másfajta képességet, ha meg tudja közelíteni ezt a selbstnek nevezett lelki valóságot, ha kommunikációt tud vele kiépíteni. Ezt nevezi Jung ego-selbst tengelynek, axisnak, mely a tudatos ego, a tudat középpontja és a Selbst között biztosít összeköttetést. A Selbst tehát az egész pszichés totalitást összefogja, olyan központ, amely besugározza az egész embert, és ugyanakkor összetartja. Van egy centripetális húzóereje és ugyanakkor kisugárzása is. Akinek van ilyen kisugárzása, arra mondják, hogy karizmatikus ember. Amiket én tanítok, azt célozzák, hogy ezt a képességet, készséget valamilyen módon meg kellene közelíteni; azt az ideális célt, hogy megtalálja a saját útját, azt a közeledési módot a transzcendenciához, amely neki megfelelő. Erre csak modelleket lehet adni, és azt szerintem az embernek kell eldöntenie, hogy melyik utat választja.

Azokban az elképzelésekben, ahol feltételeznek egy belsőbb valóságot vagy egy másik fajta éntudatot, gyakran nem folyamatosan képzelik el a hozzát vezető utat. Második megszületésről van szó vagy halál után életéről, mintha volna egy „kapu” vagy egy ugrás, amely más dimenzióba juttatja az embert. Hogy Főorvos urat idézzem, van egy szakasz, ahol a régi énné amőbaként át kell jutnia aszűkületen, „atűfokán”.

A Boulad-modellben például, amely a jungihoz legjobban közelít, a Selbstnek felel meg a legbelsőbb én, amelyik már Isten felé közelít. Ehhez újjászületés kell, szimbolikus halál, az ego halála, tulajdonképpen transzmutálódás. Ekkor születik meg a személy, és lép be abba a régióba, ahol ez az össz-magam él és hat, és ez tölcser-szerűen halad a kontemplatív ima felé, amikor Istennel már közvetlen párbeszédet lehet folytatni. De ez az átmenet folyamat jellegű, nem megy hirtelen. Én nem hiszek a hirtelen, gyors megvilágosodásban. Mindig vannak népszerű irányzatok, amelyek ezt hirdetik. Ezért volt nagyon divatos a zen-buddhizmus, annak is a rin-zai irányzata az amerikai elitnél, mert könnyebb útnak látszott, mint a többi; szerintük az ember pillanatok alatt megvilágosodik, mindenféle előtanulmány, fáradságos gyakorlás és szenvedés nélkül. Holott a megvilágosodást meg kell szenvedni, a lépcsőket végig kell becsületesen járni. Tanulmányozni kell a *Szentírást*, a szent iratokat. Az intellektusra, a gondolkodásra is szükség van, hogy megszerezzük az ismereteket. Csak azután lehet túllépni rajta az intuitív és befelé irányuló, egyfajta irracionálisabb gondolkodás-

felé. A folyamat a mélybe vagy a kontemplatív ima felé tehát folyamatos út, és nem megy könnyen. Nagyon sok tanítványom számolt be arról, hogy rengeteget imádkoznak, de egyszerűen csak bekövetkezik az a bizonyos lelki szárazság, amelyről Keresztes Szent János is beszél.

Nem a vallási élmény a záloga annak, hogy valaki magasabb tudati szintre jusson?

Pszichiátriai tény, hogy válsághelyzetekben az ember hallucinálhat. Ez nem őrület, hanem olyan helyzet, amikor máshogy működik az idegrendszer, mint szokott. Ilyen állapotban előfordulhatnak extatikus vallási élmények is egy karizmatikus körben például. De ettől ő még nem lesz megvilágosodott. Maslow, amerikai pszichológus-filozófus csúcselményekről beszél — de ez a csúcselmény nem megváltó élmény. Ettől még az ember nem lesz feltétlenül más. Ez nagyon megérthető, de a pszichés struktúra átrendeződéséhez idő kell. Hadd vonjak egy pszichiátriai párhuzamot: Jung szerint, amikor valaki az individuációs folyamat során eléri a fejlődés egy bizonyos fokára, elkezd mandalákat rajzolni, mert ki kell fejeznie összerendeződöttségét. Csakhogy rajzolhat valaki teljesen pszichotikus állapotban is mandalát. Ez a vágyat jelenti benne, a vágy expresszióját, hogy tökéletes szeretne lenni, és működik benne egy sajátos gyógyulási tendencia. De attól, hogy mandalát rajzol, még nem fog meggyógyulni. A szentek életéből is ismerjük, hogy nem volt naponta megvilágosodás-élményük, hanem csak egyszer-egyszer, az pedig a kegyelem műve volt. Nem lehet egy ugrással eljutni az egyesültség-élményig. A megtérésig el lehet jutni. Több tanítványom is a pszichoterápia közben tért meg, bizonyos megvilágosodás-élmény hatására: megvillant előtte valami, és meglátta saját útját. De szó sincs arról, hogy ők tökéletesek, harmonikusak, kiegyensúlyozottak, és például a krisztusi modell szerint lesznek képesek ezután élni. Ez inkább tanulási folyamat, amelyben a gondolkodási funkciókat is fel kell használni, de az érzelmiiek dominálnak. Mégpedig az egzisztenciális erények, a hit, a remény és a szeretet. Hinni kell a célban, amit kitűzött maga elé, a krisztusi modellben, remélni kell, hogy sikerülni fog, bármennyire esendő, és ehhez a szeretetet kell gyakorolnia. Más emberekkel és önmagával szemben is. Nem lehet úgy élni és úgy szeretni másokat, hogy az ember önmagát ne szeresse, hogy ne legyen intim baráti kapcsolatban saját magával. Ez az identitás kérdése. El kell fogadnia önmagát az összes hibájával és a benne levő gonosszal is, el kell tudni fogadnia és ismerenie is kell a benne lakozó kisebb-nagyobb ördögöket ahhoz, hogy ezt a másikban is észre tudja venni, meg tudja érteni és kezelni. Nem irtózással kell mondani, hogy *apage satanas*, hanem azt a kis sátánt kell megszelídíteni, és kell kiűzni belőle, hogy ne legyen többé lehetősége megszállni azt az embert.

Fontosnak tartja a gyakorlást, a praxist az orvos, illetve a beteg számára?

Igen. Mint terapeuta mindenki kidolgozza a saját praxisát. Ezt szükséges mindig javítani azzal, amire ő maga rájön, vagy amire mások már rájöttek, és fel kell használnia mindezt, hogy másoknak segíteni tudjon. Mert erről van szó. És a beteg számára is fontos a gyakorlat. A lelki gyakorlat, a meditáció, tematikus meditáció...

A jungi pszichológiában nagy hangsúly van azon, hogy a krízis és maga a neurózis mindig egy feladatra is utal, amelyet meg kell, meg kellene oldania az illetőnek.

A páciens néha a „haszontalan lusta szolgára” hasonlít, aki félelmében elássa a talentumot.

Van olyan elképzelés az analitikus pszichológiában, hogy lelki zavarok esetén vagy az identitással, vagy az élet értelmének a kérdésével, vagy a transzcendenciához való viszsonnyal van baj — hogyan vetődnek ezek fel?

De megjelenhet ez az igény valamilyen primitív vallásosság formájában is. Vagy betegségben, például szenvedélybetegségben, mint egyfajta mágia...

Jung azt mondja, hogy a neurózis részben egyensúlyvesztettség, részben pedig az illető igyekszik kitérni valamilyen életfeladat elől, visszariad, védekezik. Mindenféle elkerülő mechanizmusokat vagy stratégiákat alkalmaz. A klasszikus életfeladatok, hogy szakmailag legyen valaki tökéletes, legyen tökéletes párkapcsolata, legyenek szociális érdekeltségei (ezek az adleri életfeladatok), de ezeken kívül életfeladat a transzcendencia keresése, amit Jung istenszükségletnek nevez, mely minden emberben veleszületetten benne van. De hát ezt részben nem ismerik föl, részben elfojtják, és van, aki „elveszíti”. Ezek a neurózis okai. A lelki-testi baj, pszichoszomatikus betegség sokszor csak az igazolása annak, hogy miért beteg valaki. Irányvesztettség rejlik valójában mögötte, és a transzcendenciával való kapcsolat elvesztése.

Igen. Ezt a buddhista filozófia például úgy fejezi ki, hogy a legnagyobb bűn az avidjá, a nem-tudás. Benne van a tudás lehetősége, de nem akar róla tudomást venni. Ez olyan, mint a tálumok elásása. Kötelességünk a képességek, rejtett tulajdonságok kibontakoztatása, és ezért jó ezeket a belső utakat járni, hogy ezeken keresztül el lehessen jutni a kincseskamrába — saját értékeinkhez. Szent Ágoston is azt mondja, hogy ne máshol keresd az igazságot, hanem magadban. Ilyen például a „kék madár” történet is. A keresésnek persze van értelme, rendkívül sok ismeretet lehet szerezni, meg lehet mindent ismerni, és a rosszat el kell dobni, a jót megtartani — amihez persze meg kell tudni különböztetni, hogy mi a jó és mi a rossz. Ehhez irányelvekre van szükség. Ezért dolgoz ki minden nagy vallási rendszer etikát.

Az élet értelmetlensége mind gyakrabban merül fel, de ezt sokan nem hozzák összefüggésbe a transzcendenciával. Nem is gondolnak erre, csak arra, hogy ez a világ olyan igazságtalan, annyi csalódást okoz, hogy elkeseredik az ember. Nagyon sok fiatal azért él az örömeknek mert nem látja más értelmét az életének. Mert az atomháború, a környezetszennyezés meg mindenféle kataklizmák réme fenyeget. Tehát távolabbi célokra nem is gondolnak igazából, nem tudják megfogalmazni, mi az értelme az életüknek.

Hogy azon elgondolkozzon valaki, van-e benne isteni lényeg vagy sem, ez alig-alig fogalmazódik meg az aktív hitéletet nem élőkben. Nem jutnak el odáig, hogy a saját magukban lévő transzcendenciát, istenszükségletet, istenigényt fölismerjék.

Persze, itt vannak a szekták, a különböző kis „gyógyász-csoportok”, energetizálók stb. Ezek mákonyok, tulajdonképpen olyan szerepük van, mintha valaki LSD-t szedne, illetve ahelyett jár ilyen helyekre, és valamilyen módon feloldódik abban a közösségben. A legkülönbözőbb eszméket hirdet; nálunk is megalakultak a boszorkányszekták, fekete mágiával foglalkozó társaságok. Mindenki talál valamit bennük, hiszen másképp nem ragaszkodnának hozzájuk. Ez az emberek igényét jelzi, hogy valamire, többre, másra, jobbra vágynak. Biztos, hogy hibákat követ el a társadalom is, de az egyházak, a hivatalos nagyegyházak is, hogy nem tudják eléggé

vonzani az ifjúságot, akik fogékonyak az ilyesmi iránt. Sokan kalódnak mindenféle sötét szekták és mágikus körök áldozataiként. Később legtöbbször nagyon kiegyensúlyozatlan és diszharmonikus emberként kerül a kezelésünkbe vagy a különböző kórházi osztályokra idegi eredetű zavarokkal, idegösszeomlással.

El kell választani a saját, valódi és a szuggesztív, tehát közvetített élményeket. Például karizmatikus csoportokban vannak olyanok, akiknek nagy élményeik vannak, de ezek nem lesznek tartósan meghatározóak. Valószínűnek tartom, hogy a karizmatikus vezető szuggesztív hatása lehetett, amikor azt hitte, hogy saját élményét éli át, és a benne levő rejtettet hozza elő, holott csak rezonált a másik belső élményére, a másik indukált benne valamit. Ez a veszélye a tévének, a videónak is, hogy olyan értékeket, sablonokat közvetít, amelyek nem mindenkinek jók.

Hogyan vetődik fel a megkülönböztetés kérdése a pszichoterápiában a páciens belső élményeivel kapcsolatban?

Ez régi kérdés. Loyolai Szent Ignác óta is minden keresztény aszketikában, misztikában fölvetődik, hogy amikor valaki elmerül önmagában vagy belső hangjai vannak, hogy ezek Istentől jönnek-e, és igazi kegyelmi hangok-e? Felülről jönnek-e a Szentlélek közvetítésével, vagy pedig démonikusak-e. Ezeknek a megkülönböztetése a meditatív pszichoterápiákban is elég nehéz. Ugyanazokat az alapelveket kell követni, mint amelyeket az egyházatyák is követtek: mérlegelni kell, hogy ez a hang például mit tanácsol. Hogy mennyire szolgál önző célokat nemcsak rövid, hanem hosszú távon is, az életvonalnak mondjuk egy-másfél éves távlatában. Az úgynevezett „démonikus erők” mindig az egót próbálják megnyerni, ezt próbálják megerősíteni és kiterjeszteni, mert hiszen az ego az, amely megfogható és elkápráztatható anyagiakkal, szexszel, hírnévvel, dicsőséggel, de ha nem ilyenek érdekében szól, hanem tényleg egy általános szociális vagy humán érdeket képvisel, akkor azt lehet mondani, hogy ezek jó belső hangok, jó tanácsok, amelyek belülről jönnek.

Segíthet egy közösség visszajelzése?

Igen, a keresztény meditációs kézikönyvek, a klasszikus Szent Ignáci lelkigyakorlatos könyv után a Tanquerey, a de Mello-féle és legújabban a Jálics-féle *Szemlélődő lelkigyakorlat* is hangsúlyozza azt, hogy kell a közösség, kell a visszajelzés. Nemcsak a lelki vezető, a mester vagy a lelki atya fontos a lelki vezetésben, hanem a közösség tagjai is, és az ő hatásuk egymásra.

Az együtt gondolkodás, együtt meditálás sajátos folyamat. Lélektanilag ezt úgy szokták kifejezni, hogy a tudattalanok szinte összefolynak. Ott ül mondjuk 6-8 ember egy mesterrel, és mindenkinek teljesen egyéni, egyszeri és egyedülálló alkati, idegrendszeri struktúrája van. De van a személyiségnek egy olyan kollektív tartománya, amely leginkább a gombatelephez hasonlítható, ahol — mégha a gombák esetleg méterekre vannak is egymástól, — a föld alatt a micélium összeér. Van olyan része az emberi pszichének vagy inkább az emberi szellemnek, ami a testtől független, amelyik közös, kollektív. Jungnak is van egy hasonlata, hogy ha egy nagy medencébe csöveket

teszünk, akkor a kapillaritás törvénye szerint a víz a csövekben fölemelkedik. A tetején ott van az én, ám a mélyben ott a közös. Ez lehetne az a bizonyos közös isteni princípium, Jung ezt kollektív tudattalannak nevezi, az emberiség ősmúltjának, amelyben a még meg nem nyilvánult lét is benne van. Amikor egy közösség együtt van, akkor ez a bizonyos „közös víztömeg”, a kollektív tudattalanban rejlő közös szellemi kincs egymással kommunikál.

Van, aki úgy látja, hogy a transzcendencia élménye ma a másik emberhez való viszony misztikumában jelenik meg inkább, nem pedig a teremtő Isten tapasztalatában.

Az én és a te viszonylatában. Az ember önmagában nem áll meg, hanem csak az én és a te viszonylatában tud kiteljesedni. Ha én és te egy vagyunk, Istenen keresztül vagyunk egyek. Isten a nagy TE, a többi ember a kis te. A mélytudatban, a nem racionális, a nem tér-időhöz kötött, időtlen és teretlen világban az istenélmény az, amelyben az emberek mint közössben egyesülhetnek. Itt megtörténik az *unio mystica*. Ami a csoportot illeti, a lényeg itt is a másikkal való kapcsolat.

Ami az egyik emberben változik, az a másik emberben is változást okoz. Ha van egy csoporttag, aki sokkal gyengébb lelkileg a többinél vagy sokkal veszélyeztetettebb, a csoport megvédi, a csoport kollektív tudattalanja — vagy mondhatjuk úgy, transzperszonális tudata — megvédi az énelvesztéstől. Amikor az ember tudatszintje lecsúsz a meditáció vagy ima során egy mélyebb, kevésbé kontrollált állapotba, akkor az énhatároknak az eltűnése vagy fellazulása az ének a szétfolyását eredményezheti, ami dezintegrációt vagy éppen megszállottságot jelent. Ez lehet „jó megszállottság” egy ideig, mondjuk extatikus örömrész, istenélmény, de vehet patológikus irányt is, amikor egy téveszme keríti hatalmába az embert valamelyik tudatot eluráló ösképp nyomán. A csoportban lévő nem veszélyeztetett emberek meg tudják védeni az esékenyebbet. Az „oktatási kör” megintcsak egyfajta mandalának feleltethető meg: olyan mintha az ember három páncéllal lenne körülvéve, amelyen nem tudnak keresztülhatolni a rossz impulzusok, amelyek a transzcendencia irányából jöhetnének. A rosszal is szólni kell, nemcsak a jóval; nemcsak kegyelem jöhet kívülről, hanem „anti-kegyelem” is.

Jelent-e speciális nehézségeket vagy kísértéseket a pszichoterapeuta vagy a lelki vezető számára, hogy a páciensek vagy vezetőik révén folyamatosan ezekkel a „nagy erővel” szembe-sül, s túl ezen, ki is vetítenek rá különféle szerepeket, hatalmat?

A pszichiáter és a pszichoterapeuta pályája közismerten veszélyes — náluk a legmagasabb az öngyilkossági ráta az egészségügyi dolgozók között. A veszélyeztetettség biztosan nagy: elveszítheti a hitét önmagában vagy az emberekben, kiég, depressziós vagy cinikus lesz. Persze ez azon is múlik, hogy mennyire hiteles pszichoterapeuta, rendelkezik-e igazán mély önismerettel és biztos világnézeti alappal. A másik veszély ennek ellenkezője. Amikor magát valami féle prófétának vagy nagy varázslónak hiszi. Az etnográfia ezt nevezi Mana-megszállottságnak. Ilyenkor hatalmat érez a többiek fölött, mert képes másokat befolyásolni, orientálni, különböző hatásokat kiváltani, tud gyógyítani és ez „egodiasztolét” okoz, ami előbb-utóbb a viselkedésében is megnyilvánul. Mágusként viselkedik, felsőbbrendűnek érzi magát, és ez lassanként kimeríti a legfőbb bűnt, a kevélységet, mások lenézését. Pszichoterápiában iskolázott

embernél is előfordulhat, hogy megszállja őt ez a bizonyos mágikus mindenhatósági érzés, az omnipotencia, amikor óriási energiát érez magában. Ez regresszív állapot az énéjlődés szempontjából, a mágikus mindenhatóságnak a szintje, miközben értelmileg rendkívül fejlett lehet más vonatkozásban. Ez a „Mana-energia” általában ősképeket száll meg: a hős, a gyógyító, a nagy sámán vagy próféta ősképe. Ez megrekeszti a személyiség további fejlődését, és előbb-utóbb elveszíti a hatékonyságát is, önbecsülése pedig odalesz, ha rádöbben egyszer, hogy öncsalás volt egész addigi élete.

Kötete utolsó tanulmánya, A meditáció pszichopatológiája egészen háttorzongató. Egy igen művelt páciensről van benne szó, aki „démonokkal küzd”, néha a pszichózis szélén táncol. Ön azt írja, a pokljárnak ezen a szakaszán a terapeutának szinte kézen fogva kell együtt haladnia a páciensével. Nem vezeti, hanem együtt halad vele. Itt a terapeuta is teljesen eszköztelen. Vagy nem az?

Nem eszköztelen, mert *ott van*. Az együttlét nagyon fontos egzisztencialista fogalom. A terapeuta Binswanger szerint az egyedüllét, a sehol sem lét az, ami miatt az ember megbetegszik. Emikor a beteg a terapeutával kapcsolatba kerül — és ez nem indulatáttétel feltétlenül, hanem bizalmi kapcsolat vagy valamiféle szeretet a terapeuta meg a páciens között —, az már „együttlét”. Ez óriási dolog! Ezért van az, hogy amikor még praktizáltam, éjjel is fölhívtam néha egy-egy páciens, hogy egy pár szót szóljak — engem hívtak fel, és nem mást, mert hozzám volt bizalma. És néhány mondat megnyugtatta. „Kézenfogva” azt jelenti, hogy megvan a lehetősége, hogy engem igénybe vegyen, velem együtt haladjon, tőlem tanácsot kérjen, és megbeszélje velem problémáját. A leírt esetben is ez történt. Ez az ember annyiféle mesterrel, guruval találkozott már, annyi mindenben ment keresztül, s én nem akartam átvenni azt a szerepet, hogy megmondom a gyógyító ígéket, hanem arra biztattam, a „démonokkal” saját maga birkózzék meg, és magából kell azt az erőt előbányásznia, ami hiányzik a meglévő ideológiája mellé. Ezt kapta meg végül meditáció közben. Erőt kapott ahhoz, hogy tovább tudjon lépni. Azt mondjuk egyfajta megközelítésben, hogy mindenfajta betegségnek a háttérben arról van szó, hogy az emberben az energiák nem tudnak szabadon áramlani, mintha egyfajta zárlat keletkezett volna benne. Így van ez az idegrendszerrel és a pszichés energiával is. Az a nagy dramatikus élmény, amit a páciens ennek a „művi pszichózisnak” a mélyén élt meg, megszüntette ezt a zárlatot, megindult a keringés, visszaállt a tökéletes, harmonikus életműködés az egész pszichés struktúrában belül, és a biológiaiban is, hiszen e kettő egymással harmonizál. Ez egyfajta „pszichosebészeti” beavatkozás, eszköz nélkül, tehát csak szavakkal és a képzelet segítségével. Ilyenkor már a terapeutával való együttlét tulajdonképpen el is veszti a jelentőségét, mert már nincs szüksége az illetőnek annyira a szoros kötődésre. És ez a jó, a terapeuta is egyfajta zökkenőmentes leválasztásra törekszik, hogy a beteg vagy a vezetett helyezze át másra az érzelmeit, és éljen a lehetőséggel, hogy emberi kapcsolatokat tudjon alakítani. Ezáltal jöhet létre egy harmonikusan működő új személyiség.

A terapeutával való legteljesebb együttlétet vezet oda paradox módon, hogy a betegnek lazul a tőle való függése? Vagy általában arról van szó, hogy a valódi együttlét nem alakít ki függőséget?

Mi sem áll távolabb Öntől, mint a pátosz. Találtam mégis egy félpóétikus mondatot az egyik tanulmányában. Arról van szó, hogy le kell süllyednie a tudatszintnek ahhoz, hogy „érezni tudjam a halak örömét, ahogy kiugrálnak a vízből napsütésben vagy alkonyatkor”.

A valódi együttlétet nem alakít ki függőséget, a terapeuta mindig vigyáz arra, hogy ne kösse magához az illetőt. A buddhizmus évezredes tanítása jut eszembe a ragaszkodásmentes szeretetről, amelyik nem sajátít ki és nem önző. Nem ragaszkodik mértéken felül a szeretet tárgyához, de a szeretet tárgyától is megköveteli, hogy ő se ragaszkodjék hozzá, ne sajátítsák ki egymást. A buddhizmusban ez a legfontosabb négy meditációs téma egyike. A másik a részvét, amit érezni kell minden élőlény iránt, együtt kell tudni vele szenvedni. És ami nagyon érdekes, és nem szokták tudni, az együtt örülés elve: a másik sikerének, a másik örömének való örülés. E három után következik az a sokat vitatott rendíthetetlen „egykedvűség” a lét bármينemű változása közepette is. Ez derűs, nem ragaszkodó együttlétet jelent a világgal és mindenkivel. A fájdalom iránt részvétet érez, ha jót lát, akkor örömet érez, de mindez nem zökkenti ki rendíthetetlen nyugalmaiból, egyensúlyi állapotából. Jó, ha egy terapeuta ezt legalább megközelíti.

Igen, ez egy híres taoista párbeszéd része. Ez a zenbuddhizmusnak is alapelve. Érezni a halak örömét, ahogy kiugrálnak a vízből, érezni az egész világegyetemet egy harmatcseppben, ahogy egy levélen ott ragyog reggel, a madarak dalában érezni a mindenséget. Ez sajátos egységélmény, ami nem *unio mystica*, mert ez nem misztikus élmény. Valahogy együtt élni, egységben élni... Ezt fejezik ki a japán haiku versikék. Ami épp eszembe jut: az út mindig befelé vezet, kint sziporkázik a hó. Paradoxonok, mert nincs összefüggés a kettő között, de mégis, valamilyen módon, ezek nagyonis összefüggenek. Mert a kint szikrázó fehér hó jelenti azt, hogy örömmel tekintek a világra. Ugyanakkor a kötelességeimtől ez nem szólít el, hogy az út befelé vezet. Ahol bent ugyanúgy sziporkázik és ragyog az „istenti szikra”, a belső fény, ami az emberben a fénytermészetet jelenti. Hiszem, hogy az ember fénytermészetű lény.

KERESZTÉNYSÉG: TEGNAP, MA, HOLNAP

Magyar Egyháztörténeti Évkönyv 2. kötet (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány) — Barlay Ö. Szabolcs: *Ki nekem Jézus? Miért vagyok keresztény?* (Budapest) — Korinek László: *Kolpinggal egy jobb Európába!* (Magyar Kolping Szövetség)

Sokszor vetjük föl a kérdést: hogyan legyünk — lehetünk — keresztények a hétköznapiakban? És itt, most hadd ne a sokszor méltatott *A keresztény egyház katekizmus* című összefoglalásból idézzem a választ. Nem mintha kétkedném ennek érvényességében, hanem mert a kelet-európai rendszerváltás után olyan élesen, annyiféle nézőpontból vetődött fel e kérdés, hogy a feletek is sokfélék, az adott történelmi-társadalmi helyzet függvényében változnak. Ráadásul ezekben az államokban majd minden kérdésnek és válasznak politikai felhangjai vannak, hiszen az évtizedes kizártság után széles rétegek előtt nyílt meg a szókimondás lehetősége, bár egyre nyilvánvalóbb, hogy ez nem jár együtt a cselekvés szabadságával. S ma már az is látható, hogy a politikusok nem tudják megszólítani a tömegeket, talán nem is akarják, hiszen pompásan érzik magukat a panamák zavaros állóvizében. Végigéltük azt a korszakot, amelyben az élet minden területén megrendült a hagyományos igazságokba s általában a szavak igazságértékébe vetett hit, s mostanra döbbszünk rá elemi erővel, hogy nem töltöttük be az így keletkezett hiányt. Eljött az ideje, hogy visszatérjünk a tiszta forráshoz, a hozzá vezető utat azonban mintha elfelejtettük volna. „Jöjjetek hozzám!” — mondta Jézus. De merre? Hogyan? — kérdezzük tetován.

Az első lépés alighanem az emlékezetünkől kitörölt múlt megismerése. Mert a kereszténység múltját másnak ismertették meg velünk, amilyen valójában volt. Ebben segíthetnek a Magyar Egyháztörténeti Évkönyv kötetének tanulmányai, vitaírásai. Ráadásul az idei kötet századunk egyik nagyformátumú

egyháztörténésze, Bogyay Tamás emléke előtt tiszteleg. Ő valóban méltó utóda volt a nagy magyar egyháztörténet-íróknak, s öröksége azért is tanulságos, mert megtanít a tények megbecsülésére, tisztelőre. Ez manapság nagy bölcsesség, amiről szívesen megfedkeznek azok, akiknek személyes vagy csoportérdekei mást kívánnak. A leírt és kideríthető tények igazságának feltárása és vallatára fogása — ez a sokoldalú tudós hagyatéka, s ezzel sáfárkodni nem kis felelősség. Ezekből az apró ténymozaikokból alkothatjuk meg keresztény örökségünket. S ebben az örökségben mindennek jelentősége van, azoknak a látszólag csak a szakmát foglalkoztató írásoknak is, amelyek egy tájegység vallásos szellemiségének megértése szempontjából egyáltalán nem elhanyagolhatók.

Semmiképpen sem volna méltányos bármelyik írást kiemelni, hiszen valamennyi az anyag fölényes ismeretével, az összefüggések feltárásának igényével íródott. Mégis fel kell figyelünk a napjainkban mind szélesebb köröket megérintő Mindszenty-kultuszra. Ennek éppoly fontos eleme a történelmi csúztatások és hamisítások helyreigazítása, mint a hercegprímás sokrétű tevékenységének elemzése. (Mindkettőre kitűnő példát találunk.)

Korról-korra felvetődik a kérdés: Ki nekem Jézus? (A Vigília e címmel körkérdéssel fordult hajdan szellemi életünk kiemelkedő szereplőihöz, s a válaszok valóságos szenzációt keltettek.) S természetesen önkéntelenül adódik a másik kérdés is: miért követem Krisztust, azaz: miért vagyok keresztény? Ezekre a kérdésekre válaszol a „vallomások könyvében” Barlay Ö. Szabolcs, folytatva előző, hasonló tárgyú munkáinak (*Találkozásom Jézussal; Krisztus agóniája bennünk*) hangnemet.

Napjainkban mintha fontosabb volna az élet nagy kérdéseinek racionális, magabizós, kicsit kételkedő felvetése. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a ráció véges, s nem alkalmas iránytűnk, ha tájékozódásunkat nem segíti szívünk is. Barlay Ö. Szabolcs nagyon is tudatában van ennek, ezért választja a szemé-

lyes, esszéisztikus tárgyalásmódot, anélkül, hogy elszakadna az evangéliumi igazságoktól. Sőt, azok megközelítésére is, átélésére is követhető és jól kamatoztatható módszert nyújt számunkra. Nem véletlen, hogy nyomtatékosan felhívja a figyelmünket: kereszténynek lenni nyitottságot feltételez, olyan magatartást, amely sosem „zárt”, amelyben a személyes elemeknek is igen lényeges a szerepe. Közben újra meg újra szembesít a kereszténység nagy szentjeivel és gondolkodóival, akikben a személyesség és a nyitottság adottságát az ima erősítette, s ez vezette őket ahhoz a tudáshoz, amely a jelenségek mögött rejlő lényeg megismeréséből fakad.

Korinek László a hazai Kolping-mozgalom vezéralakja, akinek tevékenysége arra irányul, hogy visszaadja a napjainkban lejáratos szavak — szeretet, szolidaritás, egymás iránt érzett felelősség — jelentését. (A könyvben egy sokat mondó beszéd olvasható a keresztény szolidaritásról. Nem ártana kötelező olvasmánnyá tenni néhány közéleti személyiség számára.) Pontosan látja, hogy az értékekről lemondva Európa válságba kerül, de a világiak aktivizálása nélkül az egyház helyzete is súlyosbodik. *Európa a hitvesztés útján?* — kérdi a Kolpingblattban közölt írásában, mely a különféle megnyilatkozásaiból álló kötete egyik ugyancsak időszerű fejezete. Ebben is, de szinte mindegyik beszédében, levélben a példaadás fontos voltára irányítja figyelmünket. Sem nevelő tevékenységünk, sem a társadalom értékekkel történő gazdagítására tett próbálkozásaink nem vezethetnek eredményre személyes, hiteles példánk nélkül. Ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy az egyháznak is példaadónak kell lennie, a II. Vatikáni zsinat szellemében, azaz: tudomásul kell vennie a világ változását.

Kompromisszum és jószándék. Kulcsszavai Korinek László számára. Egyben magatartás-mintákat kínálnak valamennyiünknek, akik megnövekedett felelősségünk ismeretében keresztény értékekkel gazdagítanák a társadalmat. Korinek László tevékenységével jó példánk lehet ebben is. (A kötet német és magyar nyelvű, nagyon szép nyomdai kivitelezésű, s öröm nézni a jól sikerült fényképeket.)

RÓNAY LÁSZLÓ

DANYI MAGDOLNA: PALICSI VERSEK

Vékonyka, szinte füzetnyi kötet, amely azonban megannyi apró, leheletfinomságú utalást, gondolatot, érzést indukáló észlelést rejt magába s kínál olvasójának. Íme például a sorrendbeli első vers, az *Istenkereső: hiányt és jelenlétet* hangsúlyozó mottó vezet be — Nádas Pétertől, ki az ihletett *Utószót* is írta —, olyképpen, hogy a két fogalom nem kizárja — ahogy jelentésük szerint gondolnánk —, ellenkezőleg, feltételezi egymást, abban az értelemben, hogy a hiány is a jelenlét bizonyítéka. És a vers első sora — „Magadba néz, ha szólít...” — máris lokalizálja a két fogalom így elképzelt összefüggését, s egyben megteremti azt az alaphelyzetet, amely a verset, a kötet minden versét kiváltotta, és nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az olvasó érezze, kommunikálni tudjon vele, velük. A versbeli alaphelyzet azzal árnyalódik, pontosabban mélyül, hogy a *vágy*, amely a jelenléttel kapcsolatos és a *kétség*, amit a hiány tudata vált ki, szólítanak meg, adnak emberi, múltat-jelent-jövőt összekötő tartalmat a létezésnek, meg a versnek, általában a költészetnek. Tartalmat, amivel szembe kell nézni, amit vállalni kell, akkor is, „ha ez vétség”. Mert..., s folytatódik az indoklás a versben, de folytatódik az egész kötetben is. Úgy érzem, Danyi Magdolna (1950) versei a költő magába nézésének hiteles lenyomatai. A lét egy adott pillanatában — Palicson, amely — mint két évszázaddal előbb Vitéz számára Marosvásárhely — a szép, kellemes múlt aureolájával övezett lét, ahogy az egykori, a boldog Palicsot idéző főtök tanúsítják, és a „balkáni elmebaj”-nak nevezett jelen közötti határpont. Nemcsak szülő- és lakhely, de két világ érintkezési pontja is, sőt — a versek tanúsítják — elsősorban az a végső pont, ahol az ember, a költő *még* érezheti a „vagyok” szó értékét, tartalmát, de ugyanakkor a körülmények hatására már megfogalmazódik benne, a versek egy kivételével 90 utániak, a „lenni szeretnék” kívánsága mint a teljesebb, emberibb, békésebb lét utáni vágy. Ahol még van ereje a sóhajok, jajdulások közlésére, ahogy többek között *A szabadkai korzón*, a *Café Tiffany teraszán*, *hány éve már?* című elbeszélő jellegű versében teszi, melyben a modern átokról ír. Arról, melyet

egy cigányasszony mond ki egy fiatal-emberre, mert ez védelmébe vette a nyugodtan kávézó nőt a zaklató, tolakodó némbertől — „Holnap vigyenek ki a harctérre és soha ne térj vissza”. És ahol még értelme lehet a költői szónak, ahogy a könyv első, *Sóhajok, jajdulások* című ciklus záróverse, *A költőről és a költészetről* bizonyítja. Ez a vers köti össze a *Palicsi versek* két fejezetét, a *Sóhajok, jajdulások* a *Levélfélék* Nemes Nagy Ágneshez három episztolájával. Ebben a költeményben a szerző a mindig, minden körülmények között kimondható költői szó jogáért, azért a jogért, hogy a szó kimondassék, elhangozzék, szólal meg, idéz költőket (Goethét, Celant, Pilinszkyt, Petőfit, Batsányit, Tandorit, Desanka Maksimovicot, Rilket, Hölderlint). A három levélfélében pedig a példaképnek tekintett „emberasszony” Nemes Nagy Ágnes óvó-segítő támogatását kéri. Igazolást lát és támaszt keres, miközben ő is ezt szeretné nyújtani verseivel, „szavakat — keres — magunkra”. (Forum, 1995)

GEROLD LÁSZLÓ

MÓSER ZOLTÁN MÉSZÖLY-FOTÓI-RÓL ÉS VALAMI — TACITUSTÓL

A szekszárdi Illyés Gyula Megyei Könyvtár új kiadványát, s mégsem valami újdonságot mutatok be: Móser Zoltánnak az író arcát sokféleképpen megmutató, Mészöly Miklós — és a saját — szülővárosában és annak vidékén készült fényképeit jó pár éve ismertük és szeretttük meg. A *Volt egyszer egy Kelet-Európa* és *Az én Pannóniám* lapjain — most java részük visszaköszön e gonddal elkészített kis album oldalairól.

Ritka találkozás, sőt, azt hiszem, jogosan mondhatom, barátság ez két művész között, s a kamerák meg az optikák mestere a kötethez írott jegyzetében még azt is felidézi, hogy ez hol, s mikor fogant: Jékely Zoltán lakásán készítette Móser Zoltán az első fotóportrét Mészölyről. Ám ennek az azóta tartó — nagy írónk dél-pannon motivikájába immár beleszövődött — nexusnak van egy érdekes többlete is, s ez abban áll, hogy a fényérzékeny lemezek sajátos olvasóművésze a maga mód-

ján értelmezi és kommentálja is az elbeszéléseket, a kisregényeket.

Már korábban is, az előbb említett, Móser Zoltán illusztrálta köteteket forgatva elmerengtem: vajon ő maga válogatta-e, vagy Mészölyvel együtt szemelte ki a művekből azokat a mondat-csonkokat, amelyek — többlet-értelmet adva a képnek, tárgyiasítva-vizualizálva a írói imagináció egy-egy pillanatát — sajátos kontaminációkat hoznak létre.

Vannak zenedarabok, elsősorban lírai dalok, amelyek egy-egy vers (mondjuk: Goethe-, Heine-, vagy Weöres-költemény) textusát új színben, a társművészet sajátos eszközeivel világítják át. Ezekhez hasonlítom most ezeket a fotókat, amelyek közül egyik-másik a perspektívájával, pár másik lap a montírozásával, többségük pedig a képi csenddel, a táji elemek atmoszférájával kezdeményez párbeszédet Mészöly Alisca- és Szekszárd-látomásai-val. Sajátos, a művekben mélyen, egyénien kimunkált emlékvilágával. S ha már az imént versről, a dalról szóltam, hadd hozzam fel e kötetben szereplő költőt is, a már véglegesen távol lévő harmadik szekszárdi alkotót: Bak Istvánt, akinek 1965-ös költemény-képeslapja lírába foglalja azt, amit mi is megérezhetünk az *Egy tucat emlék s kép* lapjait forgatva.

Alisca, a Szekszárd helyén állt pannóniai település, a Mészöly-geológiának ez a legmélyebb szedimentuma szükségképpen idézi fel az egykori Római Birodalmat is. S ha ez megtörtént, előléphet Tacitus is, a rómaiaknak ez az ősprózáíró krónikása, aki — úgy tudom — Mészölynek is kedves szerzője. Ha az ő könyveibe lapozunk, túl kell lépni az esztétikán, sorait követve ugyanis gyakorta nem is tudjuk, hogy szerzőnk nagyon régmúlt dolgokról szól-e, avagy az örök — halálosan ismétlődő — jelenről beszél.

Bevezető gondolataimat az ő soraival, az *Agricola élete* nevezetes nyitómondataival kívánom zámi, abban a meggyőződésben, hogy a 75 éves Mészölyt, az író, az alkotót, s vele együtt fényképész-barátja munkáit érdemes nemes, klasszikus szavakkal megtisztelni.

Tacitus így beszél: „Réges-régi szokás ragyogó emberek dolgait és erkölcsét az utódokra hagyományozni. Ezt a szokást még a saját életével sem igen törődő korunk is őrizte akkor, midőn egy-egy nagy és nemes alak úr-

rá tudott lenni ama fogyatékoságon, ami a kisebb-nagyobb közösségeket egyként jellemzi, a helyes dolgok félreismerésén és az irigységen. Csakhogy, ahogy elődeink számára nemes tetteket véghezvinni könnyen állt nyitva az ajtó, úgy az elfogultságot és a dicsőség-hajhászást nem elkerülő tehetségeket is egykor csak a tiszta lelkiismeret ösztökélt. Akadtak sokan, akik még saját életük megírását sem elbizakodottságnak, hanem jogszerű erkölcsi érzetük kifejezésének fogták fel. Ezért nem vesztett Rutilus és Scaurus szavainak hitele és az irigység sem támadta meg őket. Nekem pedig (s itt én kihagyok pár szót Tacitusból) mentegetőznöm kell, hogy valakit dicsérnek. Bezzeg nem kellene ezt tennem, ha vádolni akarnám őt. Korunk ily zord, ilyen elenséges viszonyra jutott az erénnyel.”

Így Tacitus Agricoláról. Ezeket a Szabó Árpád és Borzsák István fordításai alapján átültetett — s kissé fellazított — mondatokkal köszöntöm e könyv létrehozóit, s azt az írói személyt, aki alkalmat adott arra, hogy fényképekkel avagy szavakkal elgondolkodjunk Aliscáról, Szekszárdról és (egyebek között) — hisz most közel esünk Budához — Kumriác apácáról. (Az *Írók Könyvesboltjában* 1996. november 19-én elhangzott könyv-bemutató)

FOGARASSY MIKLÓS

CZAKÓ GÁBOR—BANGA FERENC: ...ÉS HETVENHÉT MAGYAR RÉMMESE

Három évtizedes termékeny írói pálya a bizonyosság, hogy Czakó Gábor ideális műfajai a regény felé nyújtózkodó, takarékos, éleseszű, mély erkölcsiségű kisregény — és a kurta szatirikus forma, a rémmese. Az előbbi nem terheli az író nagyobb vállalkozásainak olykori nehézsége — az utóbbi pedig értekező prózájának göcsörtössége nélkül, egy lendülettel és eleven humorral ad képet Czakó ember- és társadalomismeretéről, világlátásáról, kritikai hajlandóságáról. A rémmese új, teremtett műfajként, Czakó Gábor — és a vele remekül összehangolódott, derűs illusztrátor, Banga Ferenc — vívmányaként vonult be a közelmúlt hazai epikájának történetébe. Van-e ugyan előzményei: Nagy Lajos karcola-

tai, Örkény István egypercesei, és természetesen a népmesék némely csalafintább változata (a hetvenhetes szám már harmadszor — de harmadszor is más kötet homlokán — utal az anekdotikus alapú, tanító célzatú, ironikus meseműfajra, illetve elsősorban Illyés Gyula híres gyűjteményére).

Az *...és hetvenhét magyar rémmese „A Szépasszony szalonja — 1989-1995”* alcímet viseli, s az évszámoknak megfelelően szolgál is politikai pikantériákkal. Könnyen — vagy nem épp egykönnyen fölismerhető személyeket pécéz ki, indokoltan és ízléssel. Attitűdje mégsem az egyest, inkább az általánost: a jelenségszerűt veszi célba. Ahogy a *Viccében él a nemzet* című írás mondja: „A magyarokat két nagy csapás szokta érni... Az egyik akkor, amikor elvész az ország, a második akkor, amikor megkerül”.

A Szépasszony, az egykori motoros-postás-hölgybajnok szalonjába önmagukon kívül a tanulságos históriáikat, keserű sorsélményeiket, tréfás summázataikat is elfuvarozzák a vendégek. Néha a szalon kerekedik föl, hogy kilátogasson a lét sűrűjébe. A közösségi együttlét és a beszédmód a klasszikus *Dekameron*-szituációt idézi; a háttérben járvány helyett a rendszerváltással. A rémmesék között akad politikai (például a szavazás lélektanát vázoló), irodalmi (például a „régí” Mozgó Világról), hétköznapi (például a részeges férjekről), és sok egyéb: meghökkentően eredeti, vagy sztereotíp voltában is igaz, érvényes szavú. Szinte mindegyik fején találja a szöveget. (Windsor Kiadó)

TARJÁN TAMÁS

NÉMETH ISTVÁN: HÁZIOLTÁR

Két leltár közé illesztett családkrónika, alcíme szerint „szerelmes krónika” az író-újságíró Németh István egyszerre csodálatosan emberien meleghangú és dokumentumszerű tárgyassággal hitelesített könyve. A kötetet bevezető leltár (*Nyitány*) a szerző család- és falubelijeit veszi jegyzékbe, sorolja fel azzal a szándékkal, hogy megfelelő nevű novellahősöket keressen emlékei között, az őt útnak indító környezetben. A *Záradék* című befejező

rész pedig egy kovácsműhelyben készült leltár, faltól falig veszi benne szemügyre az író a szerszámokat. A két leltár között öt dokumentum-novella. Őt *profán ének* szól a család tagjairól, a Nenáról, Keresztanyáról, az Öregapáról, a Kisöregapáról, ahogy a család nevezte és számon tartja őket, illetve a szerző szüleiről. Mint egy oltárképen láthatók egymás mellett a „szentek”, akik nemcsak egy család emlékét, múltját őrzik, hanem egy életformáét is, a kishegyesei (közép-bácskai) világét. Kétségtelenül jelképértékű Németh István krónikája, ahogy jelképesnek tekinthető a kötet szerkezeti íve is az emberektől a pusztáig, ez utóbbiak felsorolása — mind-egyik szerszám, tárgy él! — nemcsak az ábrázolt világ, a családi múlt, díszlet kellékeiként kap indokolt helyet a könyv szerkezetében, hanem — mint a keresztfák a sírkertben — az elmúlást is példázza. Azt az örök igazságot, hogy az emberek emlékét, bár ki tudja, meddig, a tárgyak őrzik.

A családjáról a dokumentumok hitelességével író Németh István természetszerűen egyszerre belülről, családtagként s kívülről, mesélőként láttatja könyve novelláinak világát és szereplőit. Hol áhítattal ír, hol (zárójel-les) reflexiót közli, nemegyszer enyhe ironikus formát, hangot szólaltatva meg. Az író tehát szereplője is és szemlélője is saját, családjá, környezete egykori világának, azoknak az életsorsoknak, annak az életmódnak, amely az utóbbi fél évszázadban Bácska egy részében honos volt. Ily módon a *Házioltár* című kötet, egyik recenzió szerint, Németh István írói opusának eddigi csúcsteljesítménye, több egy család krónikájánál, több a családi emlékek, múlt előtti tisztelgésnél. Egyszerre múlt, történelem mindenekelőtt, de jelen is, abban a formában, ahogy a család az emberben, az íróban folytatódik, tovább él. (*Fórum*, 1996)

GEROLD LÁSZLÓ

RENÉE BALIBAR: LE COLINGUISME Egy érdekes nyelvészeti könyv vallási és történelmi vonatkozásai

Jézus arámi vagy kevert arámi-görög nyelven beszélt, szavait az evangéliumok görögül rögzítették. Máté evangéliumának görög szö-

vegében hebraizmusokat észlelt az elemzés, tehát arámi megfogalmazást vagy előfogalmazást sejtünk mögötte. Márk evangéliumában viszont, R. Balibar szerint, latinizmusok jelentkeznek, ebből arra következtet, hogy Márk Rómában írta a művét. Pál apostol arámi nyelven beszélt Jeruzsálemben, közigörög nyelven népe idegenbe települt fiainak, irodalmi görögséggel fordult a hatóságokhoz. Az egyház századainak legtöbbjében párhuzamosan használta a latint és a nép nyelvét. Két vagy több nyelv együttes, egy cél vagy ügy érdekében történő felhasználását a szerző *kolingvizmus*nak nevezi, és ezt a nyelvészet legújabb ágazataként mutatja be. (Kolingvizmus szerinte egyazon nyelv két szintjének vagy tájváltozatának együttes használata is, ezért Pál apostol nyelvhasználatát *három* rétegűnek tartja.) *Ipsa facto* kolingvizmus minden fordítás, mert ugyanazt az iratot vagy írásművet két — esetleg több — nyelven juttatja el a világhoz.

Az új nyelvészeti ág természetesen világi tudomány, a könyv történelmi szemléjének és példaanyagának mintegy kétharmada azonban a vallástörténet és egyháztörténet területéről kerül össze. Eljut a legújabb időkig. Az ENSZ működését mutatja be a kolingvizmus egyik nagy modern példájaként: két hivatalos nyelv, hat munkanyelv, és mindent lefordítanak valamennyire („traduction mutuelle” — „kölcsonös fordítás”). Van a könyvben egy eléggé részletes magyar vonatkozású helyzet-elemzés is: a dél-szlovákiai magyarság nyelvi gondjai. A szerző a kolingvizmus ottani képviselőit az övezet szlovák lakosságában látja, amelynek jó része tud magyarul, s ez számára nagyon előnyös a munkavállalás szempontjából. (Nem esik szó a magyar katolikus püspökség ottani hiányáról, pedig nyelvészetileg bizonyíthatnánk, hogy ennek az ügynek is lehetne „kolingvis” értelmezése.)

A könyv, laikus célja ellenére, új részletekkel bővíti a kereszténység szellemi fejlődésére vonatkozó ismereteinket. Gondolatvitele helyenként nehezen követhető, mégis figyelmébe ajánlhatjuk mindenkinek, aki franciául olvasni tud. (*Presses Universitaires de France*, Paris, 1993)

BÁN ERVIN

SOMMAIRE

EGON KAPELLARI:	L'Église et les média (Une alliance pour le bien commun?)
BRUNO CHENU:	Regards d'un journaliste catholique sur les conflits ecclésiastiques
JÁNOS ASZALÓS:	Sincérité et discrétion
WOLFGANG DUSCHL:	La Hiérarchie et l'information devant les conflits
ENDRE GYULAY:	La voix de la Presse catholique
GYÖRGY MIHÁLY VAJDA:	La Ste Jeanne de Paul Claudel et Max Mell
PÉTER BALASSA:	Les essais de Péter Nádas

INHALT

EGON KAPELLARI:	Kirche und Medien — eine Allianz für das bonum commune?
BRUNO CHENU:	Konflikte in der Kirche
JÁNOS ASZALÓS:	Offenheit und Taktgefühl
WOLFGANG DUSCHL:	Kirchenleitung und Öffentlichkeitsarbeit in Konfliktsituationen
ENDRE GYULAY:	Die Stimme der katholischen Presse
GYÖRGY MIHÁLY VAJDA:	Die Heilige Johanna von Paul Claudel und Max Mell
PÉTER BALASSA:	Die Essays von Péter Nádas

CONTENTS

EGON KAPELLARI:	Church and media — partnership for the common good?
BRUNO CHENU:	Conflicts in the church — and the Catholic journalists
JÁNOS ASZALÓS:	Sincerity and discretion
WOLFGANG DUSCHL:	The hierarchy and PR work in conflict situations
ENDRE GYULAY:	The voice of the Catholic press
GYÖRGY MIHÁLY VAJDA:	St Joan by Paul Claudel and Max Mell
PÉTER BALASSA:	The essays of Péter Nádas

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
Szerkesztőbizottság: BÉKES GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
POMOGÁTS BELA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1200, — Ft, fél évre 600, — Ft, negyed évre 300, — Ft egy szám ára 115, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 115 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- *Kereszténység: Tegnap, ma, holnap*
- Magyar egyháztörténeti évkönyv 2. kötet
- BARLAY Ö. SZABOLCS Ki nekem Jézus? Miért vagyok keresztény?
- KORINEK LÁSZLÓ Kolpinggal egy jobb Európába!
- DANYI MAGDOLNA Palicsi versek
- MÓSER ZOLTÁN Mészöly-fotóiról és valami – Tacitustól
- CZAKÓ GÁBOR- ...és hetvenhét magyar rémmese
- BANGA FERENC Házioltár
- NÉMETH ISTVÁN Le colinguisme
- RENÉE BALIBAR

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bán Ervin, Fogarassy Miklós, Gerold László,
Rónay László, Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Ezeréves a magyar szerzetesség:
múlt és jövő
- Egyház és közösség, közösségek
az egyházban
- Műveltségcszerny, nevelés, iskola
az ezredfordulón
- Márai Sándor ismeretlen írásaiból
- A keresztény ember feladata a mában
- A családbarát társadalomért